

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MAKTUL VEZİRLER

Yazan
ZİYA ŞAKİR

Çatı-30

Mart 2007

Maktul Vezirler

Ziya Şakir

Baskı-Cilt: Lord Matbaası

Emintaş Sanayi Sitesi Kat: 2 Topkapı/İST.

Dizgi-Mizanpaj: Bayram Erdoğan

ISBN: 975-8845-34-7

İnternet Siparişi:

www.kitapalemi.com

ÇATI YAYINCILIK

Binbirdirek Mh. Dostluk Yurdu Sk. 4/1

Sultanahmet / İSTANBUL

Tel-Fax: (0-212) 458 97 72

mail: info@kitapalemi.com

ÖNSÖZ

Ziya Şakir'in (1853-1959) tarih kitapları çok, ramanları senaryoları dışında, İnternetten öğrendiğimize göre, "Aleviğin tarihine yönelik kitapları (da) bol miktarda mevcuttur." Sivas'ın Divriği ilçesine bağlı Bahtiyar Venk Köyünden olan babası İstanbul'a göçüp, Osmanlı ordusunda zabıtlık yapmıştır. Çeşitli sebepler, âileyi, Osmanlı'nın başka şehirlerinde bulunmaya mecbur etmiş, muhtemeldir ki Yazar, babasının aldığı sürgün cezalarından Osmanlıya biraz kinlenmiş.

Birçok padişahı anlatışında sevgi sözcüklerine rastlanmaz, fakat Yavuz'a sıra gelince hasım kesiliyor. Hiçbir sözünü sansüre tâbi tutmadık, tutamayız da. Okuyucu, okurken etrafıca düşünecek, vezirin hakkını vezire, padişahın hakkını padişaha verecektir. Bizim kanaatimize göre sıvri uçları hariç iyi bir kitap, bir solukta okunacak nitelikte. Başarının sahibi yazandır.

ÇATI YAYINCILIK

MAKTUL VEZİRLER

ÇANDARLI HALİL PAŞA

(1458)

İstanbul'u fethederek Bizans İmparatorluğu'nu yıkan ve bununla dünya tarihinde bir dönüm yapan Büyük Fatih Sultan Mehmed, divanını toplamış, esir düşen yüksek rütbeli Bizans idarecilerini sorguya çekiyordu. Bunların arasında Lukas Notarras da vardı.

Sultan Mehmed, Lukas'a:

— Size dostane bir surette haber gönderdim. Niçin kabul etmediniz de askerlerinizin daha çok telef olmasına sebep oldunuz? diye sordu.

Lukas, yüce Fatih'in bu suali karşısında kalınca yerlere kadar eğildi:

— Bize, kaleyi teslim etmeyerek biraz daha sebat edilmesi için Sadrâzamınız Halil Paşa tarafından mektup gönderilmişti. Bu mektuba inandık. Onun için, ölesiye de olsa, müdafaada sebat ve ısrar eyledik, cevabını verdi.

Bu sözleri duyan Halil Paşa, birdenbire büyük bir korku ile:

— Yalan söylüyor Sultanım... İftira ediyor, bu mel'unun kafasını kesmeli! diye haykırdı.

Lukas, bu haykırışa mukabil elini koynuna soktu. Halil Paşa'nın mektubunu çıkararak Fatih'in önüne koydu.

Bu vaziyet karşısında şaşkına dönen Halil Paşa'nın artık dili tutulmuştu.

• • •

Ayasofya mabedinin kubbesindeki altın salıp indirileli üç gün olmuştu. Padişah, büyük bir zafer alayı ile bu mabede gitti ve ilk cuma namazını orada eda etti. Koca mabedin kubbesi, okunan şükran dualarının âmin!.. sadalarıyla inledi. Namazdan sonra, alkışlar arasında Tekfur sarayına avdet eden Sultan Mehmed'in ilk iradesi:

— Halil'i alınız. Yedikule zindanlarına atınız, demek oldu.

Halil Paşa, alındı ve Yedikule zindanlarına atıldı. Paşa, bu derin zindanın karanlık köşelerinde, kırk gün kırk gece bekledi ve Bizans balığının boğazında kalan kılıcığının ızdırabı ile inim inim inledi. Nihayet kırk birinci gün, zindan kapısı açıldığı zaman o, büyük bir ümit ile titredi. Fakat bu ümit çok sürmedi. Zindan kapısının önünde Halil Paşa'ya diz çöktürdüler ve keskin bir kılıç darbesiyle başını yere düşürdüler.

Bu kılıç darbesi, Fatih Sultan Mehmed'in vezir-i âzamı Halil Paşa'nın kafasını kesmekle beraber, Çandarlıoğulları'nın da Osmanlı tahtına muvazi bir şekilde seksen seneden beri sürdürdükleri vezaret saltanatına hatime çekmişti. (H. 857).

Vezir-i âzamanın katli ve malının müsaderesi, o güne kadar Osmanlı tarihinde görülmuş ve işitilmiş şey değildi. Fakat, Halil Paşa'nın bir kılıç darbesiyle düşürülen başı ve yüz yirmi bin altın miktarındaki servetinin müsaderesi, artık açıktan açığa gösteriyordu ki; vezir-i âzam olmak, kelleyi kurtarmağa kâfi değildi.

Sultan Mehmed'in şahsî gayzını bir tarafa bıraksak bile,

gene Halil Paşa müttehimdi. Düşmanla ittihat etmiş, devlet ve milletin zararına hareket eylemiş... Altın dolu balıklara tamah etmek yüzünden can vermişti. Halil Paşa, şüphesiz haklı olarak cezasını görmüştü. Fakat aynı zamanda Osmanlı tarihinde kanlı bir çılgır açılmasına da sebebiyet vermişti.

Halil Paşa'ya karşı kalkan cellâdın eli, Osman oğullarının hükümran olduğu devir müddetince mütemadiyen işledi ve pek çok defa en kıymetli vücutları en haksız bahanelerle yerlere serdi... Saltanat hırsı, saltanat aşkıyla yanıp tutuşan... Ne tarihe ve ne de vicdanlarına karşı en küçük bir ârû haya duymayan Osman oğulları, bu tarihten sonra, en küçük ve en şahsî arzu ve emellerine engel olan birçok masum ve ak sakallı vezirleri bir an içinde azletmekte ve hatta kafalarını koparıp atırmakta kat'iyyen tereddüt etmiyorlardı. (1453)

MAHMUT PAŞA

(1453)

Fatih Sultan Mehmet, Halil Paşa'nın katliyle Çandarlı sülâlesinin hükümet umuruna olan alâka ve itirakını kesmiş ve bu suretle de hayırlı bir iş görmüştü... Zâhiren âlim ve müteşerri(şeriat bilgini) görünen bu sülâlenin erkânından bazıları, Osmanlı İmparatorluğunun mukadderatı üzerinde çok feci roller oynamışlardı. Osmanlı İmparatorlarını saray hayatına sokan onlar olmuştu. Yıldırım Beyazıt devrine kadar Uğuz töresini kaybetmeyen, bütün hayatlarını saf ve temiz bir sadelik içinde geçiren Osman oğulları, Çandarlı'ların teşviki ile artık zevk ve sefahate başlıyor, yeni teessüs eden harem dairesinde bir Sırp kızının çılgın arzuları da buna inzimam ediyordu (katkı sağlıyordu).

Halil Paşa, ecdadından daha baskın çıkmış ve açıktan açığa devlet ve milletine ihanet etmişti. Fatih, Halil Paşa'nın kafasını koparıp attıktan sonra, iki sene vezir-i âzam tayin etmedi. Fakat bu ilânihaye böyle devam edemezdi. Devlet teşkilât ve teşrifatında bir vezir-i âzâmın bulunması mutlaka icap ediyordu. Bu mecburiyeti hisseden Fatih, nihayet Mahmut Paşa'yı vezareti uzma makamına geçirmişti. (H. 859).

Mahmut Paşa, aslen Hırvat'tı. İkinci Murat zamanında Hırvatistan'a yapılan seferlerde Mehmet Ağa isminde bir Yengiçeri ustası tarafından esir edilmişti. Mehmet Ağa, bu genç, güzel ve zeki esirini bir müddet yanında bulundurduktan sonra, İkinci Sultan Murad'a takdim etmişti. Simasında müşahit olan asarı istidat(kabiliyetine dair işaretler) Mahmud'u az zaman zarfında yükseltti. Sarayı hümayuna alındıktan sonra talim ve terbiye gördü. Ekseri ulûmdan behrement oldu ve sonra Hazine-i Hümayuna çırağ edildi. Badehu(daha sonra) Şehzade Sultan Mehmed'in hususî hizmetine tayin edildi.

Fatih ile Mahmut Paşa münasebeti bu suretle başlamıştı. Sultan Mehmet, tahta cülûs ettikten sonra Mahmud'u bir müddet ocak ağalıklarında istihdam etmiş ve nihayet, Rumeli eyaletine nasbeylemişti. Bu esir Hırvat, zekâsı, dirayet ve istidadı(kabiliyeti) sayesinde yavaş yavaş yükselmiş, az zaman içinde devlet ricali sırasına geçmişti.

Bu suretle vazeret payesini kazanan Mahmut Paşa, artık esaretini, milliyetini ve hatta bütün mazisini unutmuş, tamamen Türk'lüğe temessül(özümsemek) ederek bütün kuvvetiyle devlet ve milletin ikbal ve itilâsına vakfi hayat etmişti. (hayatını vakfetmişti) Mahmut Paşa, yalnız ilmiyle, şahsî faziletleriyle değil, aynı zamanda askerlikteki kudret ve maharetiyle de temayüz ediyor; İstanbul'un fethi esnasında kıy-

metli hizmet ve fedakârlıkları görünen Mahmut Paşa, Macaristan sahralarını da din ve devlet düşmanlarına dar getiriyordu.

Zaferden zafere koşan ve zengin ülkelerin hazinelerini iğtinam(yağmalama ganimet alma) etmekle sermest olan Fatih, Mora adasını zaptetmeye hazırlanırken şimaldeki düşmanları safdışı bırakmak için Mahmut Paşa'yı serdar tayin etmiş, Sırbistan'la Macaristan havalisine göndermişti. Mahmut Paşa'nın maiyetinde Anadolu askerleriyle bin nefer Yeniçeri de bulunuyordu. Sofya sahrasında, kanunu Osmanî üzere askere silâh dağıtan Mahmut Paşa, ordunun başına geçmiş ve düşman ülkelere doğru yürümeye başlamıştı. İlk hamlede Sava, Gürüce ve Branca kaleleri alındıktan sonra, şeref ve zaferle yükselen ordunun sancakları, Semendire ve Güvercinlik kaleleri tarafına çevrilmişti.

Çevik atları üzerinde kuş gibi uçan yalın kılıncı cesur Türk akıncıları, Sırp ve Macar ovalarını kan ve ateşle boğuyor. Heybetli naralarının akisleri, düşman payitahtlarındakileri bile korkutuyordu. Tuna ve Sava sahillerini yakıp yıkan, mukavemet gösteren düşman beldelerinde, taşı taş üstünde bırakmayan Mahmut Paşa, bütün bu zaferlerden sonra avdet ederek, iğtinam olunan hazaini hipayan ve bihaddü hesap olan havari ve gılmanı Huzuru Sultana arzederek yüz sürdüğü zaman, İkinci Sultan Mehmed, pek memnun olmuştu.

Mahmut Paşa, kahraman bir asker olmakla beraber hiçbir zaman cebbar ve kahhar bir kumandan değildi. İsfendiyar oğullarının hükümetini de ortadan kaldırmak isteyen İkinci Sultan Mehmet, Mahmut Paşa'yı Sinop kalesinin üstüne gönderdiği zaman, Paşa, beyhude yere Türk kanı dökmek istemedi.

Kaleye kapanan İsfendiyar hükümdarı İsmail Bey'e:

— Burcun başına gelsin. Ona sözüm var, diye haber gönderdi.

İsmail Bey, kalenin duvarları üzerine geldi. Mahmut Paşa, atını sürdü. İlerledi. Kalenin kenarında durdu ve İsmail Bey'e seslendi:

— Saadetlû hünkâr bir günlük yolda, hesapsız askerle duruyor ve kendisine inkiyat ettiğinizin haberini bekliyor. Sabık hukuku unutmak ve böyle büyük bir padişaha karşı koymak iyi alâmet değildir. Masul ve münasip olan budur ki, kaleden çıkıp özür dileyiniz. Elbette memulünüzden(umduğunuzdan) ziyade riayet ve ihsan görmeniz mukarrerdir, dedi.

İsmail Bey, Mahmut Paşa'nın bu teminatına itimat etti. Kaleden çıktı. Fatih'in nezdine gitti. Bu suretle Sinop kalesi bir damla kan dökülmeden Osmanlıların eline geçti. Mahmut Paşa için bu da, ayrıca bir şerefti.

Mahmut Paşa, boş durmuyor. Bazen Padişahın maiyetinde bulunarak, bazen de müstakilen Serdar-ı Ekrem nasbolunarak cepheden cepheye koşuyor ve her seferinde Osmanlı hükümdarlarına yeni yeni beldeler, kaleler ve hatta ülkeler kazandırıyor.

Bosna Kralı, haraç vermekten imtina ediyordu. Hatta, bu hususta fermanı hümayun ile giden çavuşu da huzurundan kovmuştu. Fatih buna hiddetlendi. Derhal orduyu hümayunun başına geçti. Süratli bir yürüyüşle Üsküb'e geldi ve orada dinlendi. Mahmut Paşa'yı, ileri gönderdi... Paşa, orduyu alarak yürüdü. Evvelâ Lofçahisarı'nın önüne vardı. Üç günlük bir muhasaradan sonra, Hisar'ı aldı. Bosna Kralı, bunu haber alır almaz, Yayçahisar'a kapandı. Casuslardan bu haberi alan Mahmut Paşa, Kralı saklandığı yerde bastırmak için ileri atıldı. Kral, vaziyetin vahametini anladı. Oradan da

Sokol kalesine kaçtı... Kral kaçıyor ve Mahmut Paşa da peşini bırakmıyordu. Nihayet Kral, son bir ümit olmak üzere fevkalâde sarp ve müstahkem olan Gelüç kalesine can attı. Mahmut Paşa, yalçın kayalar arasında pek çetin ve meşakkatli yürüyüşlerden sonra, nihayet Gelüç kalesine geldi ve kalenin etrafını kuşattı. Kısa süren kanlı bir harpten sonra, kale ile beraber Kral ve biraderini esir aldı.

Fatih, Mahmut Paşa'dan gelecek zafer müjdesini bekliyordu... Müjde, yalnız gelmedi. Esir edilen Kral ile biraderi de beraberdi. Kraldan intikam almayı sabırsızlıkla bekleyen Fatih, karşısında bizzat Kralı görür görmez pek çok memnun oldu. Derhal Kralın boynunu vurdurdu.

Mahmut Paşa, mütemadiyen ilerliyor, bütün Bosna'yı zaptettikten sonra Hersek kalelerini de birer birer ele geçiriyordu. Az zaman zarfında bütün o havalı, Osmanlı'nın mülkü oldu.

Bu büyük fütuhattan sonra İstanbul'a avdet edilmişti. Her tarafta zafer şenlikleri yapılıyor, her yerde Mahmut Paşa'nın zafer destanları okunuyor; fakat... Mahmut Paşa'nın mazhar olduğu bu büyük şeref ve şöhret, rakiplerini de harekete getiriyordu... Bunların en başında Rum Mehmet Paşa bulunuyordu. Vezir-i âzamlık hırsıyla yanıp tutuşan Mehmet Paşa, fırsat bekliyor, Mahmut Paşa'yı bu yüksek mevkiinden düşürebilecek vesile ve fırsata, sörgözle intizar ediyordu.

• • •

Mahmut Paşa'nın Bosna Hersek zaferini, Mora adasının istilâsı takip etti. Bosna Kralının intikamını almak için ileri atılan Macaristan Kralı, mücavir(komşu) hükûmetlere müracaat ederek en güzide şövalye ve kumandanlarından mürekkep bir ordu teşkil etmişti. Bu ordunun bir kısmı, şimalden nümayiş harpleri yaparken asıl mühim kuvvet cenuptan,

Mora tarafından hakikî bir taarruzda bulunacak ve Türk ordusunu iki kuvvet arasında ezip imha edecekti. Mahmut Paşa'nın dirayeti askeriyesi karşısında müttefik orduların plânı altüst oldu. Frenk ordusunun bir kısmı, Türk serdengeçtilerinin eğri ve keskin kılınçları altında can verirken, mütebakisi güçlkle kaçtı ve kurtuldu.

Fatih, bu galibiyetten de çok sevindi. Vezir-i âzam ve Serdar-ı Ekrem Mahmut Paşa'ya bir hil'ati fahire göndererek taltif etti ve kendisi de mevkibi hümayun ile Arnavutluk üzerine yürüdü.

• • •

Sıra, Karaman oğullarına gelmişti... Fatih, kendisini daima iz'aç (tacizeden ve hiçbir zaman ahtü peymanına riayet etmeyen Karaman'lıları ortadan kaldırmayı ne zamandan beri arzu ediyordu. Rumeli'deki düşmanların uzun müddet kıpırdamayacak hale geldiğine kani olan Fatih, Konya'ya geldi. Orduyu hümayuna Mahmut Paşa'yı serdar tayin ederek Lârende üzerine gönderdi.

Mahmut Paşa, Karaman hükümdarı Pir Ahmet Bey ile karşılaştı. Kanlı muharebelerden sonra Karaman ordusunu dağıttı ve Pir Ahmet Bey'i de firara mecbur bıraktı... Karaman'lıların kalelerini birer birer ele geçirdi. Daima fitne uyandıran fesatçıları zincirlere vurarak Fatih'e gönderdi. Esir kafileleri, takım takım Fatih'in önünden geçiriliyor ve sonra hepsinin de kafaları kesiliyordu... Mahmut Paşa bir taraftan askerî harekâtı idare ederken, diğer taraftan da İstanbul'un imar ve ihyasını düşünüyor; İstanbul'da sanat hayatını daha ziyade inkişaf ettirmek için Karaman ve Aksaray'daki sanat erbabını toplayarak İstanbul'a sevk ediyordu.

Mahmut Paşa, bu şerefli işlerle meşgul olurken, Fatih'in

yanında bulunan Rum Mehmet Paşa da boş durmuyor; her fırsattan istifade ederek Mahmut Paşa'nın bütün bu parlak hizmetlerini Fatih nazarında küçültecek telkinlerde bulunuyor ve Mahmut Paşa'nın kahramanlığına meftun olanların çoğaldığından bahsederek Paşa'yı adeta Fatih'e bir rakip gibi gösteriyordu.

Hodbin ve mağrur olan Fatih te, yavaş yavaş bu muzaffer kumandanı çekemiyordu. Mahmut Paşa, şimdiye kadar atıldığı harplerde daima düşmanları ezmiş, kralları esir etmiş, halk nezdinde kendisine ölmez ve sönmez bir şeref ve şöhrat temin eylemişti.

Fatih'in zayıf damarlarını keşfeden Rum Mehmet Paşa, günden güne tahrikâtını arttırıyor, Fatih'le Mahmut Paşa'nın arasını açmak için, bütün zekâsını kullanıyor... Mahmut Paşa'nın bazı halleri de, hasımlarının fena telkinlerine kuvvet veriyordu.

Bütün bu mütevali(devam eden) zaferler, Mahmut Paşa'ya da bir gurur vermişti. Bazı irade-i seniyeleri reddediyor... Harekâtında müstakil kalmak istiyordu. Hattâ, Arnavutluk üzerine yapılan ilk seferde, bazı esbap dermeyan ederek(sebepler göstererek) ordu kumandanlığını reddetmiş ve bu hareketi ile Fatih'in huzuruna çıkararak:

— Padişahım, Mahmut Paşa'nın gönderdiği esirler, umumiyetle fukaradan ibarettir. Malını paşaya ibzal edenler, makamlarında ipka edilmiştir (yerinde bırakılmak). Hatta Karaman oğlu Pir Ahmet Bey'i tutup katletmek elinde iken bu hususta da taksirde bulunmuştur, dedi.

Güya, paşa bu hakikati, gelen esirlerden öğrenmişti. Derhal bazı esirler celbedildi. Huzuru Hümayunda dinlendirildi. Bunlara söyleyecekleri sözler evvelce öğretilmişti. Esirler, Mahmut Paşa'nın irtikâp ve irtişasından(rüşvet almak), asıl takip edilmesi lâzım gelenler hakkında gösterdiği ihmal ve

tekâsüliden bahsedince Fatih derhal gazaba geldi. Rum Mehmet Paşa'yı ordu kumandanlığına tayin ederek Mahmut Paşa'nın hemen İstanbul'a avdet etmesine emir verdi.

Mahmut Paşa, bu emri alır almaz, avdet etti. Aleyhinde cereyan eden dedikodunun ne olduğunu bir an evvel anlamak için süratle İstanbul'a dönüyordu. Yorgun bir halde Karahisar'a gelmişti. Orada birkaç saat istirahatten sonra, gene yoluna devam edecekti. Çadırında, ipek şilteler üzerinde uzanarak istirahat hazırlanırken, birdenbire çadırın ipleri gevşedi. Direkleri sallandı. Koca çadır, bir anda, delinmiş bir balon gibi söndü ve kubbesi, Mahmut Paşa'nın başına çöktü. Mahmut Paşa, bunca hizmetlerinin mükâfatını, nihayet böyle acı bir şekilde görmüştü. (H. 872)

• • •

Mahmut Paşa, bir taraftan bütün bu harp ve cidallerle meşgul olurken, diğer taraftan da namını yaşatan eserlerle meşguldü. Sofya'da büyük bir cami yaptırmıştı. İstanbul'da da birçok ilim ve sanat erbabını himaye ediyor, kıymetli eserler telif ettiriyor ve bütün bu ilmî eserlerin yıldız ve minalarla parlayan dibaceleri, onun ismiyle süsleniyordu. Aynı zamanda İstanbul'da büyük bir cami ve bu caminin yanında bir hamamla bir medrese yaptırıyor. Anadolu'dan gönderdiği san'at erbabını o civara yerleştirerek mükemmel bir çarşı vücudunda getiriyor, bu suretle de Türk sanatının terakki ve inkişafına hizmet ediyordu.

• • •

Vezareti uzma makamundan Gelibolu sancağına sükut eden Mahmut Paşa'nın menkûbiyeti, çok uzun sürmedi. Onu gene iktidar makamına geçirecek hadiseler zuhur etti. Karaman ve Konya havalisinde yapılan askerî harekâtı idareye

memur olan Rum Mehmet Paşa, az zamanda âczini ve kudretsizliğini göstermişti. O havalide hükümet nüfuzunun hâkim olmasını temin edemedikten maâda münasebetsiz ve zalimane hareketiyle halkı da dilgir etmişti. Bigünah ve masum kimseleri oradan oraya sürüklüyor, hatta Mevlâna Celâlettin-i Rumî'nin sülâlei tayyibelerinden, Emir Ali oğlu Ahmet Çelebi'yi bile Konya'dan nefyetmişti. İkinci Sultan Mehmet, bu idaresizliği haber alınca Çelebi'yi Konya'ya iade etmekle beraber Karaman havalisinin idaresini de Şehzade Sultan Mustafa'ya tevdi eyledi.

Bu esnada, düşman donanması Çanakkale boğazını muhasara etmiş Enez ve havalisinde birçok Türk köylerini tahrip ve ahalisini katletmişti. Düşman donanmasını buradan defetmekle beraber, Akdeniz'de mühim bir faaliyet göstermek icap ediyordu. Bunun için de evvela düşman gemilerinin Üssü bahrisi olan Ağrıboz adasını ele geçirmek lâzım geliyordu. Ağrıboz çok müstahkemdi. Aynı zamanda karaya bir asma köprü ile bağlıydı.

Mahmut Paşa, Gelibolu'da yüz parçadan ziyade gemi hazırladı. Bu hazırlıkları haber alan düşman donanması, derhal Adalar denizine açıldı. Ve orada hadisata muntazır kaldı. Harp hazırlığı ikmal edilince, Mahmut Paşa denizden, Sultan Mehmet de karadan Ağrıboz üzerine yürüdüler. Adayı her taraftan muhasara ettiler. Ada, sahile çok yakındı. Adadaki-ler, asma köprüyü kaldırmış ve müdafaaya hazırlanmışlardı. Seksen parçadan mürekkep olan düşman donanması, açıklarda dolaşüyor ve harbe müdahaleye cesaret edemiyordu. Muhasaradan evvel birkaç esir alınarak bunlardan, o civardaki vaziyeti ile düşman amiralinin plânları öğrenilmişti.

Mahmut Paşa, burada da büyük bir dirayet gösterdi. Evvelâ, asma köprünün başını zaptetti. Burası, kalenin her tara-

fına hâkimdi. Derhal gemilerden toplar çıkartarak buraya yerleştirdi ve kalenin içini taş güllerle dövmeye başladı. Aynı zamanda, karadaki ve denizdeki asker arasında da telâller nida etti:

— Yarın yağma günüdür... Hazır olun, haa...

Sadaları ayyuka çıkarıldı. Şecaatte behresi olanlar, hücumu hazırlandı.

Ertesi sabah, güneş doğarken, karadan ve denizden hücum küsleri çalınmaya başladı. Gemilerdeki topların açtığı alevler ve dumanlar, her tarafı kapladı. Kılıçlarını dipleri arasına alan gaziler, her taraftan kale bedenlerine tırmandı. Düşman göz açıp ta kendini toparlayıncaya kadar Osmanlı sancağı, kalenin yüksek burçlarında dalgalanmaya başladı.

Düşman filosu, bu feci akıbeti görür görmez, hemen yelkenlerini açtı ve açık denizlere doğru kaçtı... Adanın bütün serveti yağma edildikten sonra, adanın yanında küçük bir kayalık içinde Kızılhisar denilen mevkide zaptolunarak burada mahfuz olan büyük bir hazine ele geçirdi ve bütün bu işler görüldükten sonra İkinci Sultan Mehmet inşirahı kalp ile İstanbul'a avdet etti.

• • •

Rum Mehmet Paşa, Karaman havalisinde büyük bir hezimete uğramış, hatta, Varsaklıların kurduğu bir pusudan hayatını güç kurtarmıştı... Paşidah, Mehmet Paşa'nın bu muvaffakiyetsizliği üzerine Sadrâzam İshak Paşa'yı o havaliye göndermeye mecbur oldu. artık, şehirler yakılıyor, köyler yıkılıyor. Bütün o civar halkı, büyük kabileler halinde tehçir olunuyordu. Aksaray kasabasının halkı, kâmilen İstanbul'a nakledilerek -şimdiki Aksaray dediğimiz mahallede- iskân olundu.

Rum Mehmet Paşa'nın idaresizliğini kısmen İshak Paşa ve kısmen de Gedik Ahmet Paşa telâfi ediyordu. Alâiye ve Silifke kaleleri ele geçirildi. Fakat bütün bu civarın ümerası da Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Sultanın nezdine firar etmişti. Akkoyunlu hükümeti ile Osmanlıların arasındaki münasebet gerginleşti. Osmanlılar tarafından zulüm gören Karaman beldelerinin birçok halkı, dağlara çekilmiş, büyük isyan çeteleri halinde dolaşüyor, şehirleri ve kasabaları tehdit ediyor, vaziyet gittikçe vahimleşiyordu.

İshak Paşa, zayıf ve kudretsiz bir adamdı. Sadaret mevkiine geldiği günden beri devlet idaresinde bir muvaffakiyet gösterememişti. Şüphesiz, bu korkunç ve karışık vaziyeti de ıslah edemeyecekti... Fatih düşündü. Mahmut Paşa'ya karşı kalbinde bir kin ve haset mevcut olmakla beraber, onu tekrar Sadareti uzma mevkiine getirmeye mecbur oldu. (H. 877).

• • •

Uzun Hasan Sultanla vukua gelen meşhur ve büyük muharebede Mahmut Paşa gene büyük bir zafer kazanmıştı. Onun yüksek kudret ve liyakatini, bütün dostları ve düşmanları bir daha alkışlamışlardı... Bir taraftan Uzun Hasan'ın bıraktığı hadsiz, hesapsız ganimet malları yağma ve taksim edilirken, diğer taraftan da mağlup ordunun takip edilip edilmemesi mevzuu bahsoluyordu.

Mahmut Paşa'nın kendine göre askerî prensipleri vardı. Mağlup düşmanları sonuna kadar takip etmekten hoşlanmazdı. Karaman vakasında bu yüzden başına büyük bir felâket gelmişken o gene fikrini değiştirmede. Uzun Hasan'ın takip edilmesine muhalefet gösterdi... Halbuki Mahmut Paşa'nın bu hareketi dümanlarının eline yeni bir silah verdi. Paşahın etrafını alan bu düşmanlar, şimdi en ağır ve en şeni

ithamlarda bulunuyor ve bu kahraman kumandanın hayatıyla oynuyorlardı.

Fatih, Uzun Hasan tehlikesini atlatmış, artık Mahmut Paşa'ya da ihtiyacı kalmamıştı. Buna binaen onun aleyhinde söylenen sözleri dinliyor ve bütün bunları inceden inceye muhakeme etmeden kabul ediyordu.

Mahmut Paşa'ya isnat olunan cürümlerin ikisi çok mühimdi. Bunlardan biri, Padişahın arzusunun rağmen Mahmut Paşa'nın Uzun Hasan'ı takip etmemesi idi. Düşmanları Uzun Hasan takip edildiği takdirde esir edilebileceğini iddia ediyorlardı. Mahmut Paşa, bu iddiaya cevap veriyor.

— Hasan Tavinin Otlukbeli meydan harbinden sonra belini doğrultmak imkânı kalmamıştı. O havalide de beyhude yere asker yormaktan hiçbir fayda sağlanamaz , diyordu.

İkinci itham daha ağırdı. Mahmut Paşa, Uzun Hasan'a ait olan yerlerin yağma edilmesine mâni olmuştu... Bilhas- sa servet ve ganimet için harp eden bir Osman oğlu, Mahmut Paşanın bu fırsatı fevt etmesini(öldürmesini) hiç affetmiyor... Aslen Hırvat olan, yaradılışında Türklük ve İslâm- lık ile hiç münasebeti olmayan Mahmut Paşa'nın, velev düşmanı dahi olsa, Memaliki İslâmiyeyi tahripin Osmanlı geleneğine zıt olduğunu iddia etmesine ehemmiyet verilmi- yordu.

Nihayet, fesatçılar galebe etmişlerdi. Zaten Mahmut Paşa'ya karşı menfi hislerle mütehasşis olan Padişah, parlak bir zafer alayı ile İstanbul'a girip te sarayına yerleştiği gün, kendisine bütün bu parlak galibiyetleri, bu büyük ve tarihi şeref- leri kazandıran Mahmut Paşa'nın sırtından hil'ati vezareti soyup almış ve onu ücra bir köşeye kaldırıp atmıştı. (H. 878)

• • •

Mahmut Paşa, İkinci Sultan Mehmed'in bu hareketinden dolayı çok müteessir olarak Edirne civarında bulunan ve kendi ihyakerdesi olan Hasköy'e çekildi. Burada her şeyden uzak olarak sakin ve münzevi bir hayat geçirmeye karar verdi.

O esnada Şehzade Sultan Mustafa vefat etti... Sultan Mehmet, Şehzade Mustafa'yı çok severdi. Vefatını haber aldığı zaman çok müteessir oldu.

Her tarafta merhum şehzade için matem tutuluyor, İstanbul'a yakın olan yerlerdeki rical ve ümera, Sultan Mehmed'e taziyeye koşuyordu.

Mahmut Paşa da, usule riayet ederek İstanbul'a geldi. Her nedense Fatih, Mahmut Paşa'ya büyük iltifatlar gösterdi. Bu hal, onun düşmanlarının derhal nazarı dikkatini celbetti. Yeniden Vezareti uzma makamına geçmek ihtimalini düşünerek Mahmut Paşa'ya son darbeyi vurmak istediler ve Padişahın en mahzun bir zamanında:

— Şevketlim... Malûmu seniyezidir ki, merhum şehzadenin vefatına bais olan Mahmut Paşa'dır... Merhumun hali hayatında hatırı şerifini rencide ettiği gibi şimdi de vefatından mennun ve keyiflidir. Cihan, matem edip kan ağlarken hâlâ Mahmut Paşa, ehlibba ve yaranını başına toplayıp zevkü şadî ile meşguldür, dediler.

Fatih düşündü. Uzun Hasan vakasından sonra, Karahisar'ın zaptı meselesinde Mahmut Paşa'nın Şehzade Mustafa'yı ileri sürdüğünü hatırladı. Kalbi, evlâdının acısıyla sızladı...

Şimdi, hakikaten Mahmut Paşa'nın bu mateme samimî bir surette iştirak edip etmediğini anlamak icap ediyordu. Padişah, tenhasında ne haldedir diye bir adam göndermeye

karar verdi. Bu işe elverişli bir kapıcı bulundu ve gizlice Mahmut Paşa'nın konağına gönderildi... O esnada Mahmut Paşa, hususî odasında soyunmuş, dökünmüş, mutadı olduğu veçhile beyaz keten geceliklerini giymiş, kendisine hem-dem edindiği erbabı irfan ile satranç oynuyordu.

Gönderilen adam, derhal saraya koştu. Gördüklerini bir bir Padişah huzurunda anlattı. Artık, İkinci Sultan Mehmet küplere binmişti. Kendisi ile beraber ümmücihan kan ağlarken Mahmut Paşa'nın matem libasını çıkarıp beyaz cameler giyerek inşirah üzere şatrançla meşgul olmasını bir türlü havsalasına sığdıramadı:

— Tiz, alın... Yedikule zindanına atın, diye bağırdı.

• • •

Aradan on sekiz gün geçmişti. Sekiz yüz yetmiş dokuz senesi rebiülâhîrinin üçüncü perşembe günü idi. Sabaha karşı cellâtlar, Mahmut Paşa'nın mahpus bulunduğu hücreye girerek yağlı kemendi paşanın boynuna geçirdiler.

Bosna-Hersek'in, Ağriboz'un, Mora'nın fatihi ve daha birçok zaferlerin kahramanı olan Mahmut Paşa'nın başı kesildi. Bir tepsi içinde Fatih Sultan Mehmed'e gönderildi. Kalbindeki intikam ateşini, ancak bu sararmış kesik baş karşısında teskin eden Padişah, hiçbir düşman karşısında eğilmeyen bu kahraman başın saray kapısı önüne ve halkın nazarı ibretine karşı konulmasını emretti. (1473)

KARAMANÎ MEHMET PAŞA (1477)

Fatih ünvanını kazanan İkinci Sultan Mehmed'in tantana ve azametle geçen hayatı, iki vezir-i âzamun katliyle hitam bul-

duğu gibi, ölümü de bir veziri âzamın kanı pahasına malolmuştu.

İkinci Mehmed'in son vezir-i âzamı, Karamani Mehmet Paşa idi. Mehmet Paşa Mevlâna Celâlettin-i Rumî neslindedir. Eslâfı(selefleri), harp ve gaza kahramanlıklarını ilmü irfanla da telif etmiş zevattan oldukları halde, Mehmet Paşa sadece erbabı kalemdendi. İptida tariki tedrise sülûk edip(önce ilim tahsiline yönelip) iktisabı maarif eyledikten sonra Divan kâtibi olmuştu. Bu meslek, onun fenni inşada dahi meleke ve meharecini arttırdığı cihetle az zaman zarfında nişancılık mesnedine nail olmakla beraber uhdesine rütbei vezaret de tevcih olunmuştu.

Mehmet Paşa, bu mesnetle uzun müddet kaldı. Esasen zeki ve ahvali âleme uygun bir zat olduğu için mevkiinde her türlü tehlikeden azade bir surette, sakin ve müsterih bir halde yaşadı. Onun bu mülâyim ve muti harekâtı, Fatih'in nazarı dikkatinden kaçmıyordu. Fatih, kahramanlığın verdiği gururla azamet kesbeden ve uhdelerine tevdi edilen vazifelerde tam bir istiklâl ile iş görmek isteyen vezirleri denemiyordu. Onun içindir ki, kalelerin hakikaten Fatihi olan Mahmut Paşa'yı boğdurup attırdıktan sonra, aynı kudret ve celâdeti gösteren Gedik Ahmet Paşa'yı da azil ve hapsedtirmişti.

Fatih, bütün umurunda müstakil kalmak istiyor ve emrû fermanına karşı bilâistisna herkesten itaat ve inkiyat bekliyordu. Buna binaendir ki, Gedik Ahmet Paşa'yı azil ve hapsedtikten sonra vezareti uzma makamına, Karamanî Mehmet Paşa'yı geçirmişti. (H. 882).M.1477)

Mehmet Paşa, tab'an(tabiâtı gereği) halim ve mizaçgirdi. Fatih'in gururunu okşamak, ona karşı daima muti ve mütevazi bulunmak lâzım geldiğini çok iyi idrak etmişti. Bu suretle Fatih'in gözüne giren Mehmet Paşa, aynı zamanda hasım-

larını ve rakiplerini kurnazca düşünölmüş tedbirlerle ezmesini de biliyordu. Rodos harbinde hezimete uğrayan Mesih Paşa azledildiği zaman, Fatih Kazasker Manisa Çelebisini vezir ve Molla Kastalani'yi kazasker yapmak istedi. Halbuki Molla Kastalani, Mehmet Paşa'nın hasmı canı idi. Kendisine rakip olmak ihtimaline binaen derhal Mehmet Paşa Fatih'in huzuruna koştu:

— Şevketlü Hünkârın. divanı hümayunda vezir, dördtür. Kazasker dahi iki olsa itmamı mesalihten gayri izdiyadı revnaki divan ve tekmlî daratı ünvanı olur, (Kazasker iki olursa daha güzel işler yapılır) dedi.

Zaten, darat(gösteriş) ve haşmete meftun olan Fatih, Mehmet Paşa'nın bu maruzatını derhal kabul etti. O zamana kadar Anadolu ve Rumeli umurunu bir tek kazasker idare ederken, derhal bu makam ikiye ayrıldı. Molla Kastâlani Rumeli Kazaskerliğine Molla Hacı Hasanzade de Anadolu Kazaskerliğine nasbedildi. Bu suretle, kazaskerliğin nüfuz ve kudreti kırılmış ve bu mesnet ikinci derecede bir memuriyet derecesine indirilmişti. Böylece en mühim bir hasmuna galebe çalan Mehmet Paşa, dört sene mevkisini muhafaza etmiş ve hiçbir rakip tarafından iz'aç edilmeden sakin ve müsterih bir halde icrayı sadaret eylemişti.

• • •

Rodos mağlubiyeti, Fatih'e dağı derun olmuştu. Muktedir kumandanların elinde, bütün düşman saflarını ve kalelerini tarümar eden ordu, Mesih Paşa'nın idaresizliğine kurban olduktan sonra, Fatih bir türlü sükûn ve huzur bulamıyor. Daima düşmandan intikam almayı düşünüyordu.

Nihayet, 886 senesi baharı gelmişti. Herkes, İstanbul'un bibedel bahar zevkini sürmeye hazırlanıyordu. Fatih, birdenbire orduya seferberlik emrini verdi. Bu emir, halkın neşesini kaçırmakla beraber derhal icra edildi.

Safer ayının yirmi altıncı günü idi. Fatih, İstanbul ufuklarını titreten selâm toplarının heybetli aksi sadaları arasında, tantanalı bir alayla Üsküdar'a geçti. Birkaç gün orada kaldı. Ordu, son noksanlarını ikmal ederken mutat olan merasim de hitam bulmuş ve artık bütün taburlar, ileri hareket emrini almıştı.

Fakat o esnada, Fatih'in vücudunda büyük bir zâaf asarı başlamıştı. Bütün etibbâyı hâssanın her türlü tedavi ve ilâçlarına rağmen bu zâaf günden güne artıyor. Fatih'in vücudu humma nöbetleriyle sarsılarak ateşler içinde yanıyordu.

Gebze'ye yaklaşmışlardı. Tekfur Çayırı denilen yere geldikleri zaman, artık Fatih'in ızdırabı artmış, vücudunu yakıp kavunan ateşlere mukavemet edemeyerek kendini kaybetmişti. Erkânı devlet, telâş içinde idi. Padişahın bu hali, ordu arasında şayi olursa birçok münasebetsiz ahvalin zuhur etmesi çok muhtemeldi. Buna binaen Otağı hümayun civarına hiç kimsenin yaklaşmasına müsaade edilmiyor ve Padişahın hastalığı, büyük bir dikkat ve ehemmiyetle gizleniyordu.

Bu hal, uzun sürmedi. Nihayet Fatih, rebîülevvelin dördüncü hamis günü (3 Mayıs Perşembe 1481) cihan saltanatına ebediyyen veda ederek yüzünü ahiret seferine döndürmüştü.

• • •

Asıl müşkülât şimdi başgöstermişti. Saltanatın varisi olan Şehzade Beyazıt Amasya'da idi. Haber gidip de onun gelmesi hayli zaman sürecekti. Bu müddet zarfında Padişahın vefatını saklamak elzemdi. Karamanî Mehmet Paşa, buna bir çare buldu. Padişahın mizacı şerifleri bir miktar haleldar olduğundan istihmam iktiza etmekle birkaç gün darüsaltanatları tarafına müracaat lâzım geldiğini ilân etti ve gü-

ya, Padişah hasta olarak avdet ediyormuş gibi cenazesini kapalı arabaya koydurarak gizlice İstanbul'a nakletti.

Aynı zamanda Batı saadet kapıcılarından Güllük Mustafa'ya mektuplar verilerek saltanat müjdesi için Amasya'ya gönderildi.

Karamanî Mehmet Paşa, İstanbul'u sıkı bir koruma altına aldı. Bir karışıklığa meydan vermemek için ne mümkünse yaptı. İlk tedbir olarak İstanbul'a girip çıkmayı menetti. Bütün iskelelere nöbetçiler koydu. Üsküdar tarafına kayık ve gemi yanaşmasını sureti kat'iyede menetti. Ordunun dağılmasından ve İstanbul'a avdet ederek bir karışıklık çıkarmasından korkuyordu.

İstanbul'da bulunan acemi oğlanlarının da bir ihtilâl unsuru olmaları ihtimali vardı. Mehmet Paşa, bunları da İstanbul'dan çıkarmak için bir bahane buldu. Fil Çayırından akan dere üzerindeki köprüyü tamire yolladı.

• • •

Bu esnada Güllük Mustafa at çatlatarak Amasya'ya bir an evvel varabilmeyi ve Şehzade Beyazıt'a saltanat müjdesini yetiştirmeye çalışırken, Karaman yollarında da diğer bir atlı kuş gibi uçuyor, Karaman eyaleti valisi Cem Sultan'a gizli bir mektup götürüyordu. Bu mektup, bizzat Karamanî Mehmet Paşa tarafından yazılmıştı. Mehmet Paşa, İkinci Sultan Mehmed'in vefatını Cem Sultan'a bildirmekle beraber onu derhal tahtı saltanata davet ediyordu. Saltanat hakkı, Beyazıt'ındı. Beyazıt'a usulen bütün erkânı devlet tarafından davet mektubu yazılarak gönderilmişti. Beyazıt İstanbul'a gelerek tahta geçtiği takdirde Mehmet Paşa'yı makamı sadrette ipka edeceği şüpheli idi. Buna binaen Mehmet Paşa açıkgozluluk ederek Cem Sultan'a haber gönderiyor. Aldığı fevkalâde tedbirlerle onu kolayca tahta iclâs ederek kendisi-

ne minnettar bırakmak ve bu suretle ebediyyen sadaret makamında kalmak istiyordu.

• • •

Fakat, Karamanî Mehmet Paşa, bütün bu hesaplarda yanlışmıştı... Muhafaza edilmek istenilen bütün ketümiyete rağmen Padişahın vefatı, bir iki gün zarfında orduda şüyü buldu. Artık ne tehdit ve ne inzibat, hiçbir şey para etmiyordu. Perişan bir asker kalabalığı, Kartal ve Pendik iskelelerine iniyor, oradan kayıklara, yelkenlilere binerek İstanbul'a geçiyorlardı.

Bu esnada, Mehmet Paşa'nın Cem Sultan'a gönderdiği adam da nazarı dikkati celbetmiş ve Anadolu Beylerbeyisi Sinan Paşa tarafından tevkif edilerek Mehmet Paşa'nın Cem Sultan'a yazdığı mektup ele geçmişti. Sinan Paşa, bu adamın kafasını derhal kesmekle beraber Karamanî Mehmet Paşa'nın bu ihanetini de İstanbul'a bildirdi. İstanbul'da yeni Padişaha yaranmak isteyenler, derhal harekete geçtiler. Yeniçerileri tahrik ettiler. Akın akın İstanbul'a gelen Yeniçeriler, Karamanî Mehmet Paşa'nın sarayını bastılar ve saltanatı hakikî varisinden mahrum etmeye çalışan Paşayı kılıç ve hançer darbeleri altında parçaladılar. (H. 886) (M.1481).

• • •

Karamanî Mehmet Paşa, hırsı uğruna kurban gitmişti. Fakat, iş bununla bitmedi. Artık Yeniçeriler azmış ve şımarmıştı. Mehmet Paşa'nın sarayından başlayan yağma, bütün İstanbul zenginlerinin evlerine de teşmil ediliyordu.

Devlet ricali tarafından saltanat naib olarak muvakkaten Sultan Korkud'un tahta geçirilmesi bile bu taşkınlığı durduramıyor, bütün İstanbul halkının can ve malı büyük bir tehlikeye geçiriyordu.

Nihayet varisi taht olan Beyazıd'ın Üsküdar'a muvasalat ettiği şuyu bulunca birdenbire ortalık bir sükûnet buldu. Artık herkes, yeni Padişahı karşılamaya koşuyordu. Yeni Padişah, İstanbul'a matem libası ile giriyordu. Üsküdar'la Sarayburnu'nun arası, kayık ve kadirgalarından görünmüyordu.

Beyazıt, ipek sayebanlı bir kadirgaya binmiş, Sarayburnu'na doğru ilerliyordu. O zaman, Yeniçeri kadirgaları arasında kulaktan kulağa bir söz dolaşıyordu. Sabık Vezir-i Âzam İshak Paşa, Yeniçerilere haber gönderiyor ve:

— Hamza Bey oğlu Mustafa Paşa, cebbar ve müntakim bir heriftir. Eğer vezareti uzma mevkiine gelirse, benim marifetimle arttırılan istihkaklarınızı kesecektir. Onun, İstanbul tarafına geçmesine rızanız olmasın, diyordu.

Bir anda Yeniçeri kadirgalarında, bir feryat dalgalandı.

— İstemezük...

Ve, bu kadirgaların arasından biri ayrıldı. Ok gibi sür'atle ileri atılarak Beyazıd'ın kadirgasına yanaştı. Gür bir ses, Beyazıd'ın kulaklarına çarptı:

— Şevketlim... Kul tayfası, Mustafa Paşa'nın İstanbul'a geçtiğini istemiyor. Bu hususta ittifak vardır. Hemen siz de ferman buyurun...

Padişahı cihan, muktezayı zaman üzere bu teklifi derhal kabul etti. Padişahın nezdinde bulunan Mustafa Paşa başka bir kayığa nakledildi ve Üsküdar'a geri çevrildi. Lâkin bu hâdise, Yeniçerilerin cür'etini bir perde daha arttırmaya sebebiyet verdi.

Artık Padişah, İstanbul iskelesine çıkmıştı. Bir ata bine rek sarayı hümayuna doğru gidiyordu. Yollara şallar, halılar ve kıymetli kumaşlar serilmişti. Binlerce halk, caddelere dökmüş, yeni Padişahı alkışlıyordu. Saray kapısına gelir gel-

mez, birdenbire bir Yençire kafilesi Padişahın önüne geçerek saf bağladı:

— Arzu halimiz var Padişahım, diye söze başladı.

Bu Yeniçeriler, Karamanî Mehmet Paşa'nın seyyiatından bahsediyor ve onu katlettiklerinden dolayı Padişah'tan af istiyorlardı.

Beyazıt, zayıf davrandı. En küçük bir takdir ve muhaze-ye bile lüzum görmeden, cümlesini affettiğini söyledi ve sarayına girdi.

Mesele, yalnız Mehmet Paşa'nın katli ve sarayının yağma edilmesinde değildi. Eğer iş bu kadarla kalmış olsaydı, kendisini taht ve saltanattan mahrum etmek isteyen bir adamın katlini Beyazıt'ın hoş görmesi, tabîî telâkki edilebilirdi. Fakat, İstanbul'da birçok ağniya(zengin) haneleri yağma edilmişti.

Karamanî Mehmet Paşa'nın katli affedilmekle beraber, bu şenaatlerin hesabı da sorulmadı ve Yeniçerilerin yaptıkları, yanlarına kâr kaldı. İşte bu müessif hal, Yeniçerileri büsbütün şımarttı. Artık ocağın ne intibat ve ne de itaati kalmadı. Bu da Osmanlı tarihinde en feci hâdisata, geniş ve kanlı bir yol açtı.

KOCA MUSTAFA PAŞA

(21 Ağustos 1511)

Babasının naşına basarak tahta çıkan Birinci Selim, daha biat merasimi icra edilirken, bir zavallı sipahi beyini tahtının önüne çökerterek başını kestirmiş ve bu suretle de tabındaki şiddetten daha ziyade, ruhundaki vahşeti göstermişti.

Selim'in bu ilk cinayetinden sıçrayan masum kan, Osmanlı tahtının üzerine bir kırmızı leke daha ilâve ederken, o tahtın etrafında toplananların yüreği acı acı çarpmıştı. Bu genç ve cidalci Padişahın yağız çehresi, çatık kaşları, hırs ve vahşetle parlayan siyah gözleri onun, kana ve zulme susamış bir tacidar olduğunu herkese hissettirmiş... Sabık Sultan Beyazıt'ın sükûnet ve mülâyemetle geçen devrine alışanlara, bu yeni Padişahın, kanı kanla yıkayacağına, ateşi de ateşle bastıracağına dair acı bir kanaat verdirmişti.

En ziyade endişe buhranları geçirenler, Karbu Sultanîde bulunanlardı... Bunların en başında bulunan Sadrazam Koca Mustafa Paşa, derin derin düşünüyor. Saltanat hırsıyla gözleri kan bürüyen, şimdi kudurmuş bir ejder gibi önlerine diki len bu taş yürekli Padişaha, nasıl Lalalık edebileceğini bir türlü havsalası almıyordu.

Selim'in ruhunda, hiçbir insanlık hissiyle ölçülemeyen kanlı bir vahşet vardı. Daha tahta ayak basar basmaz, bir sipahi beyinin kellesini uçurmakla işe başlayan Selim, birkaç gün sonra da gene unutulmaz bir cinayet yapmış. Babası Sultan Beyazıt'ı Dimetoka'ya götürmeye memur ettiği adamın avdetinde, onu تنها bir köşeye çekerek kısa bir isticvaptan geçirdikten sonra cellât Sinan'ı çağırmış, bu adamı kementle boğdurarak, leşini Marmara Denizine attırmıştı.

• • •

Selim, tahta çıktığının ertesi günü Sadrazam Koca Mustafa Paşa'ya bir liste vermiş, bu listede isimleri yazılı olan Anadolu ümerasının derhal İstanbul'a celbedilmesini emretmişti. Aradan on beş gün geçtikten sonra Sadrazamı çağırttı, sordu:

— Ümerarın cümlesi toplandı mı?..

Sadrazam, endişe ve ıztırapla cevap verdi:

— Şevketlim... İrade-i şahaneviz mucibince cümlesine ulaklar gönderildi. Bir haylisi getirildi. Ancak, pek uzak yerlerde olanlar, henüz gelemedi.

Sadrâzamın bu cevabına Selim, acı acı güldü. Müstehzi bir tavırla:

— Gelemeyenler, şüphesiz Amasya'dakilerdir, değil mi?.. Yani biraderim Ahmet Sultan'ın beyleri...

Mustafa Paşa, sapsarı oldu. Dili dolaştı. Padişahın ne demek istediğini anladı. Cevap vermek istedi, muvaffak olamadı... Selim, kaşlarını çatı. Paşaya küçük bir kâğıt uzattı:

— Bak, Lala... Sözlerimi iyi dinle... Ümeranın cümlesini bugün konağına davet edip bir ziyafet vereceksin. Gece de, hepsini misafir edeceksin. Ancak, bu kâğıtta ismi yazılı olanları birer suretle Meclisten çıkarıp doğruca Bostancıbaşıya göndereceksin, dedi.

Sadrâzam neticeyi hissetti. Büyük bir korku ile titredi. Bu ağır ve kanlı işe tasavvut etmekten kurtulmak için:

— Fakat şevketlim... Kulunuz...

Derken, Selim derhal onun sözünü kesti.

— Lâf istemem. Bu iş, sabah namazı vaktine kadar olup bitecek. Çık... demekle iktifa etti.

• • •

O gece Sadrazamın konağında toplanan ümera içinde Selim'e karşı sadakati şüpheli olanlar birer birer seçiliyor, birer bahane ile Bostancıbaşının dairesine deslim ediliyordu. Bunlar, oradan da Bab-ı Hümayun'a gönderiliyor. Kapı arasına gelir gelmez; kılıçları, hançerleri alınıyor, dar bir dehlizden geçirildikten sonra basık tavanlı, her tarafı taş örtülü, büyücek bir odada toplanıyorlardı.

Toplanan ümeranın adedi, yirmiyi bulmuştu. Bu zavallılar başbaşa vermiş, nasıl hile ve desiselerle İstanbul'a getirildiklerini ve şimdi de böyle kahbece nasıl öldürüleceklerini konuşuyorlardı... Sabah oluyor, horozlar ötüyor, Ayasofya Camisinin minaresinden salâlar veriliyordu. Demir kapılar, şakır şakır açılmaya başladı. Çıralı çam ağaçlarından yapılan meşalenin kızıl alevleri, mahpusların yüzüne çarptı. Bostancıbaşı, düşük bıyıklarını yumruğunun tersiyle sıvayarak:

— Buyurun ağalar, diye mahpusları ayağa kaldırdı.

Kapı arasında, yalın kılıç ve mızraklarla müsellâh bir Bostancı müfrezesi bekliyordu. Bu müfreze tarafından abluka edilen mahpuslar, yavaş yavaş Bab-ı Hümayun'dan çıkarıldı. Sadece birer zan ve şüpheyi kurban olan, en küçük bir sual bile sorulmadan ölüme sevkolunan bu zavallılar, yavaş yavaş birbiriyle helâlleşiyor ve hazin bir tekbir getiriyorlardı.

Bunlar, Cellât çeşmesinin önüne getirildiler ve duvarın kenarına dizildiler. Cellât Sinan, çeşmenin önünde duruyor, sol elinin baş parmağıyla elindeki enli kılıcın lüzumu kadar zağlı olup olmadığını tetkik ediyordu. Sinan, Bostancıbaşıya sordu:

— Tamam mı?

— Tamam...

Sinan, yamaklarına bir işaret etti. Cellât yamakları, en baştaki beye yaklaştılar. Kollarına girerek çeşmenin önüne getirdiler. Arkasındaki kürkü soyarak yere serili bir çuvalın üstüne atıverdiler ve sonra omuzlarından tutarak çeşmenin önüne çökerttiler. Başını çeşmenin yalağına eğdiler ve geri çekildiler. Sinan'ın elindeki kılıç bir şimşek gibi parladı. Beyin kesilmiş başı, yalağın içine fırladı. Başsız vücut, al kanlar içinde çeşmenin kenarına yuvarlandı.

• • •

Bab-ı Hümayun önünde bu tarihî cinayetler tevali ederken, Sadrazam Mustafa Paşa uykusuzluktan, endişe ve ıztırdan bitap bir halde konağında düşünüyor, muhakkak olan bir felâketten, kellesini kurtarabilmek için, çare arıyordu. .

Mustafa Paşa, mazisi parlak bir vezir değildi... Küçük yaşında iken Frengistandan esir edilerek getirilmiş, Hüsnü cemale malik olduğu için Enderun-u Hümayun'a kaydedilmişti. Bir takrip ile Sultan Beyazıt'ın gözüne çarpmış, veli denilen bu Padişah, kendisini derhal Hâs bendegânı meyanına almıştı... İfa ettiği hıdmat memnuniyeti şahaneyi mucip olduğu için, az zaman zarfında kapıcıbaşılık mesnediyle terfi edilmişti. Sultan Cem meselesinde(*) gördüğü hizmet Beyazıt'ı o derece mennun etmişti ki kendisine derhal Rumeli Beylerbeyliğini vermiş, kısa bir müddet sonra da Vezir-i Âzamlık makamına geçirmişti.

Koca Mustafa Paşa'nın yegâne mehareti, İkinci Beyazıt zamanında saray entrikalarını idare etmekte idi. O, Padişahın zayıf damarını biliyor, vaziyeti ona göre idare ediyordu. Padişah oğullarından Ahmet Sultan'ı fazla seviyor ve daima onu memnun etmek istiyordu. Hattâ bir aralık onu Veliaht yapmak bile istedi. Beyazıt'ın bu arzusu, diğer oğullarını kıskandırdı. Bir taraftan Şehzade Korkut, diğer taraftan Selim; daha babalarının sağlığında tahtı ele geçirmek istiyorlardı.

Devlet ricali ile Yeniçeri ümerası da partilere ayrılmışlardı. Bir kısmı Korkut'a; diğer kısmı Selim'e. Zevk ve rahata

(*) Mustafa Paşa'nın bu meselede oynadığı rol lâıykıyla anlaşılabilir. Tarihlerimizden bazıları, Paşanın Sultan Beyazıt tarafından Papaya gönderilerek sadece Sultan Cem'in ahvalini tetkik ettirdiğini yazıyor. Bir kısmı da hile ile Sultan Cem'in nezdine izam olunarak zehirli bir ustura ile Cem'i tıraş ederek öldürdüğünü kaydediyor. Muhakkak olan bir şey varsa, Cem'in ölümünde, Mustafa Paşa faal bir rol oynamıştır.

meclûp olanlar da, Amasya Valisi Ahmet Sultan'a taraftarlık ediyorlardı.

Padişah ihtiyardı. Fikren ve ruhen âcizdi. Onda yalnız ezeli bir saltanat hırsı vardı. Kardeşi Sultan Cem gibi kıymetli bir şahsiyetin felâketi pahasına olarak kazandığı Osmanlı tahtını bir türlü bırakmak istemiyor, fakat bütün bu cereyanları idare edecek kudret ve kabiliyet gösteremiyordu. Zavallı Sultan Cem, küffar eline teslim edildikten sonra, gurbet diyarında zar zor inleyerek can vermişti. Bu büyük rakipten kurtulan Beyazıt, tam bir istiklâl ile saltanat süreceği zaman, üç oğlu yetişmiş ve onunla rekabete girmişlerdi.

Devlet ricali düşünüyor, artık yavaş yavaş Osmanlı tahtından mezara doğru kayan Beyazıt'ın bu hareketlere tahammül edemeyeceğini kestiriyorlardı. Onun için hepsi de Şehzadelerden birine temayül gösteriyor ve bu saltanat entrikalarını herkes kendi taraftarı lehine halletmek istiyordu. Beyazıt devrinin huzur ve sükûnuna alışanlar, Ahmet Sultan tarafını iltizam ediyor; Padişahu, istirahat muhtaç olduğuna ikna ederek saltanattan feragat ettirmeye ve yerine bu şehzadeyi geçirmeye gayret gösteriyorlardı.

Fakat Şehzade Selim, bütün bunları haber alıyor, babasının tahtını kardeşlerine kaptırmamak için bütün gayret ve kudretiyle çalışıyordu.

Ahmet Sultanı isteyenler, saray ricali ile bazı hükümet erkânı idi. Fakat Selim'in taraftarı, doğrudan doğruya Yeniçerilerdi. Nihayet Selim, bu mühim istinat kuvveti sayesinde babasının tahtını ele geçirmişti.

Selim ve taraftarlarının cebriyle tahtı terkeden ve esrarengiz bir ölümle hayatı sönen İkinci Beyazıt, sahneden çekilir çekilmez, mücadele ve entrika sahnesinde üç aktör kalmıştı. Selim, Korkut, Ahmet... Korkut zayıftı. Mücadeleye

mukavemet edemedi. Fakat Ahmet, kolay kolay sahneyi terketmek istemiyor; entrika ile kuvveti birbiriyle mezcederek tahtı ele geçirmek istiyordu.

Tahta ayak bastığı dakikadan itibaren görülmemiş bir şiddet ve vahşet gösteren Selim, muhitindekilere büyük bir havf ve dehşet vermişti. Kim olursa olsun, bir insanın hayatına kırık bir testi kadar ehemmiyet vermeyen; en küçük bir hiddet ve gazabını, ölümle teskin eden Selim'e karşı hiç kimse emniyet ve itimat kalmamıştı. Allah tarafından, bir musibet gibi gelen bu kanlı Padişah'tan artık herkes korkuyor, çekiniyor... Bu âfetten kurtulabilmek için bir çare düşünüyordu.

Koca Mustafa Paşa, bütün halâs çaresini, Ahmet Sultan'da buluyordu. Onunla gizli gizli muhabere ediyor. Selim'i devirerek yerine geçmesi için onu harekete getirmek istiyordu. Vezir-i âzam, kurnaz davranıyor, Selim'in gazabına uğramamak için hissiyatını tamamıyla saklıyor, hatta Selim'e hoş hoş görünmek için ekseriya Ahmet Sultan aleyhinde dedikodu bile yapıyordu.

Selim de bu Ahmet Sultan mücadelesine nihayet vermek istiyor. Bunun için de gizli bir fırka tertip ediyordu. En güzide kuvvetlerden mürekkep olan bu fırka gizlice gidecek, Amasya'yı bir anda ihata ederek, Ahmet Sultan işini bitiriverecekti.

Vezir-i Âzam Koca Mustafa Paşa, güya, bu fikri teşfik edenlerin en başında idi... Fırka hazırlandı. Amasya'ya doğru yola çıkarıldı. Fakat Mustafa Paşa, derhal Ahmet Sultan'a gizli bir adam göndererek, fırkanın geçeceği yolları birer birer saydı. Ve:

— Atalet ve rehavet günü değildir. Eğer bu fırkanın tedmirine himmet edilmezse devlet ve canı aziz elden gider, diye haber yolladı.

Ahmet Sultan bu haberi alır almaz, derhal kendi kuvvetlerini topladı. Bir geçit yerinde pusu kurdu. Fırka geçerken birdenbire üzerine atıldı. Hepsini de esir aldı.

Selim, bu haberi alır almaz, çıldırdı. Mağlubiyet, ona pek acı gelmişti... Bu sarih ihanetin membalarını tetkike başladı. Nihayet bu münafıkane muamelenin, Sadrazam Koca Mustafa Paşa'dan geldiğini anladı:

— Tez ol mel'unun sırtına kaftan giydirip boynuna kement vurun, diye bağırdı.

Vezir-i Âzam Koca Mustafa Paşa, saraya davet edildi. Tam kapı arasına gelir gelmez, cellât Sinanla yamakları üstüne üşüştü. Başından kavuğu, sırtından kürkü alındı. Bir siyah kaftan giydirildi. Yağlı ip, boynuna geçirildi. İki tarafından çekildi. Bu şerefsiz vezirin, münafıkane muamelesinin cezası, böyle korkunç bir ölümle çektirildi. (Kasım 1512)

YUNUS PAŞA

(1517)

Eski devirlerin tarihini yazanlar, büyük hükümdarlardan bazılarının iki eli kızıl kan olarak doğduklarını rivayet ederler. Bu efsane, Yavûz denilen Birinci Sultan Selim hakkında da söylenmiş olsaydı, herhalde çok isabetli olurdu.

Selim'in, anasından doğarken ellerinin kan içinde olup olmadığını bilmiyoruz. Fakat onun hayat ve tarihini tetkik ederken, bu canavar ruhlu adamın kan içmekten büyük bir zevk ve lezzet duyduğuna vâkıf oluyoruz; tarihin, en ziyade zulüm ve vahşetle itham ettiği şahısların bile, Selim'in yanında masum bir kuzu gibi kaldığını öğreniyoruz.

Selim'in ilk cinayeti, babasını öldürmekle başlıyor. Filhakika bu hususta sarîh bir rivayeti tarihiye olmamakla beraber, İkinci Beyazıd'ın menfasına giderken yolda birdenbire vefat etmesi, onu sürgün yerine götürmeye memur olan adamın, Selim tarafından derhal ve bilâsebeb katledilmesi bu kanaate kuvvet vermektedir. Selim, babasını zehirle öldürmediyse bile, gene onun ölümünden mes'uldür. Birçok tarihler, İkinci Beyazıd'ın ihtiyarlığından ve hastalığından bahsederek yol zahmetine tahammül edemeyip vefat ettiğini yazıyorlar. Halbuki İkinci Beyazıt vefat ettiği zaman tam altmış yedi yaşında bulunuyordu. Bu yaş, bilhassa o devrin insanları için, ihtiyarlık addolunamaz. Tarihin bu rivayetleri kabul edilse bile, gene Selim'in büyük bir cinayet işlediği aşîkârdır. Babasını cebren tahtından indirdikten sonra hasta bir adamı o halinde nefyi ve teb'it için yola çıkarmak ve nihayet göz göre göre onun ölümüne sebep olmak, sarîh bir cinayettir.

Osmanlı tahtına ayak bastığı dakikadan itibaren cinayetle işe başlayan Selim, –her hangi şekilde olursa olsun– babasını öldürdükten sonra, birer birer kardeşlerini ve kardeşi çocuklarını da öldürmüştü. Kardeşi çocuklarının arasında, henüz dokuz yaşında olan masumlar da vardı. Tamamen günahsız olan bu zavallı yavrucakların hayatı pahasına olarak saltanat süren Selim, sadece bu cinayetleriyle kalmadı. İran seferine giderken, güya memlekette ihtilâl çıkarmasınlar diye, Anadolu'da kırk bin Kızılbaşın katline ferman verdi. Bu kırk bin Kızılbaş, kırk bin Türk'tü. Mezhebî bir içtihadâ tâbî olmaktan başka hiçbir günahı olmayan bu masum kırk bin Türk'ün katliamı, Avrupa tarihlerinin büyük bir nefretle kaydettikleri Sen Bartelemi cinayetinden daha menfur ve Türklük hesabına hiçbir Türk'ün ebediyyen unutamayacağı kanlı bir hâdisedir.

Selim, kan kokusu aldıkça kuduran ve etrafına saldıran

canavarlara benziyordu. En ehemmiyetsiz bahanelerle mütemadiyen baş kestiriyor, hoşuna gitmeyen bir söz için vezirlerinin kellesini uçuruyordu. Vezir-i Âzam Koca Mustafa Paşa'yı boğdurmakta az çok bir sebep vardı. Fakat İran ve Mısır seferlerinde, bu maktul vezirin yanına sıralanan diğer masmus vezirlerin al kanları, tamamen bigünah olarak aktı.

Sinan Paşa'dan sonra Veziri azam olan Yunus Paşa, Mısır seferinde pek çok çalışmış, mühim muvaffakiyetler göstermişti. Hatta, Toman Bey tarafından Kahire'de çıkarılan son ve mezbuhane isyanı da bastırarak Mısır'ın hakikî fatihi ünvanına da hak kazanmıştı. Bu kıymetler vaziri azam bile kellesini, Selim'in kanlı kılıcından kurtaramamıştı.

• • •

Mısır, tamamen zaptedilmişti. Bu bibedel ülkeye sahip olan Selim, büyük bir zafer alayıyla, İstanbul'a dönüyordu. Kendisi, memnun ve mağrurdu. Fakat bu büyük zaferi kazanmak için hayatlarını feda edercesine çalışanlar, meysus ve müteessirdi... Çünkü Mısır'ın Çerkes hükümdarlarıyla barbedilmiş... Mısır, bunların elinden alınmış fakat Mısır'ın idaresi; gene bir Çerkes beğinin uhdesine bırakılmıştı. Matlup olan Mısırın tamamen Türk eline geçmesi ve Türkleştirilmesiydi.

Halbuki Selim, bu cihete hiç ehemmiyet vermemişti. O, muharip ve gayrimuharip, yüz binlerce adamın kanı akmış zengin Mısır beldelerini yağma ve talan ettirecek Mısırlıların bütün servetlerini ellerinden almış, tam bin deve yükü teşkil eden altın ve gümüş ganimet eşyasını, zafer alayının arkasına takmış, büyük bir gurur ile Asitanei aliyesine avdet ediyor. Ve bu esnada da, İstanbul'da Ayasofya caminde, Hilâfet tacını nasıl giyeceğini düşünüyordu.

923 senesi ramazanının altıncı günü idi. Selim'in mevke-

bi hümayunu çölde ilerliyor, Salihliye menziline takarrüp ediyordu. Ertesi günü Gazze'ye girilecek ve büyük bir zafer şenliği tertip edilecekti. Bunu hatırlayan Selim, birdenbire atının başını çekti. Mağrur ve mütehakkim bir tebessümle başını çevirerek arkasından gelen Veziri azam Yunus Paşa'ya hitaben:

— Bak!... Mısır, arkamızda kaldı. Yarın Gazze'ye varırız, dedi... Yunus Paşa sabredemedi. Kalbini yakan hissiyatı derhal izhar etti:

— Beli Sultanım!.. Mısır, arkamızda kaldı. Hem de, bir hain Çerkez'in elinde bırakıldı. Bilmem ki, bu zaferden ne kazanıldı... Bunca askerimiz, çöllerde helâk oldu. Mısır'ın dört köşesi kana boyandı. Nice ümmeti Muhammet hurri revan içinde boğuldu. Akibet meydan gene Çerkeslere kaldı. Eğer böyle olacağı bilinseydi, kulların bir adım bile ileri gitmezlerdi...

Der demez, Selim, hemen atının özengilerine bastı. Dimdik doğruldu. Sağına soluna baktı. Önde giden muhafız solaklara bağırdı:

— Hey!.. Beri gelin... Tez, şu biebiebin kafasını kesin...

Solaklar, derhal atlarını çevirdiler. Yunus Paşa'nın üstüne sürdüler. Zavallı Veziri azamı atından düşürdüler. Başını kestiler... Çölün kumları üstüne atıverdiler... (22 Ocak 1517)

FRENK İBRAHİM PAŞA

(27 Haziran 1523)

At meydanı, cihanda misli görülmemiş bir haşmet ve saltanata şahit oluyordu.

Mihterhanei hümayun binası önüne rengarenk çadırlar; al, yeşil, turuncu nakışlarla müzeyyen sayebanlar kurulmuş, davullar dövülüyor, zurnaların tiz nağmeleri, tunç çalparelerin tannan ahengile karışarak semalara doğru yükseliyordu.

Meydanı teşkil eden müstatilin karşı cephesinde kırmızı çuhalar ve Hint dibalarile karışık bir Eyvan yapılmış... Her tarafa kıymettar ipek halılar yayılmış... Ortada murassa bir taht... Bu tahtın üstünde de, Padişahlar Padişahı unvanını kazanan, Birinci Sultan Süleyman oturuyordu.

Eyvan, vüzera ve ülema ile dolmuştu. Tahtın sağında Şeyhülislâm Kemalettin Paşazade Şemsettin Ahmet Efendi ile Anadolu kazaskeri Mevlâna Kadiri Efendi, solunda Haccı Sultanî, Mevlâna Hayrettin, Rumeli kazaskeri Fenari zade Muhittin Efendiler oturuyor.. Karşıda da, Veziri azam Damat İbrahim Paşa ile Veziri sani Ayas Paşa, Veziri salis Kasım Paşa, Rumeli ve Anadolu beylerbeyleri, Veziri azamlıktan mütekait Piri Mehmet Paşa, Zeynel Paşa, Diyarı Şark ümerasından Ferahşat Bey, Akkoyunlu Prenslерinden Murat Bey, Mısır Sultanı Kanso Gavri'nin oğlu Mehmet Bey, Zülkadirli Lâtif Bey gibi hükümdar evlâtları büyük bir hürmetle diz çökmüş bulunuyorlardı.

Sultan Süleyman, dudaklarında mağrur bir tebessümle meydana bakıyor. Mahşer gibi kaynayan halkın, yapılan oyunları büyük bir neş'e ve sürur içinde seyrettiklerini gördükçe onun da kalbindeki haz ve memnuniyet artıyordu.

Meydanda, o zamana kadar görülmemiş oyunlar yapılıyor; cambazlar, ateşbazlar ve sair şabedebazlar, bazen halkı heyecandan heyecana düşürüyor, bazen de tuhaflıklarıyla kırıp geçiriyorlardı... Bir Türk binicisi ortaya geldi. İki elleri bağlı olduğu halde çıplak atını eğderledi, gemini taktı, hayvanın üzerine atladı. Halk, bu mahir cündiyi hararetle alkışla-

dı... Gene bir Türk sanatkârı, zarif şekilde bir araba ile meydana geldi. Bu araba üzerinde bir köşk peyda edip kendisi köşkün içine girip arabayı içerisinden tahrik eyleyip yürüttü.^(*) Bu mucizevî hareket, bu defa da halkı derin bir hayrete düşürmüştü.

Bütün bu san'atkârlar, sadece alkışlanmakla kalmıyor, hepsinin önüne, tepsiler dolusu altın ve gümüş paralar serpiyor, bu suretle san'at ve maharete karşı büyük bir alâka ve takdirkârlık gösteriliyordu. Esasen meydan, bir servet ve saltanat mahşeri halinde idi. Her tarafta rengâren ipek kumaşlar parlıyor, kaynaşan halkın üzerindeki altın sırmalardan ve murassa silâhlardan nurlar saçılıyordu.

Birbirini takip eden büyük zaferler, Orta Avrupa'nın bütün altın ve elmaslarını İstanbul'a dökmüştü. Koca bir altın külçesinin, dayanıklı bir çizme kadar bile ehemmiyeti yoktu. Taban demirinden yapılmış olan iyi bir kılıç, bazen bir misli altınla tartılarak satılıyor; akına elverişli yetkin bir ata kıymet takdir olunamıyordu... Servet, kılıcın altında idi. Kılıcına ve atına güvenen Türk akıncılar, düşman serhatlerine sık sık baskınlar yapıyor, canı pahasına kazandıkları kıymetli gaza mallarını İstanbul'a taşıyorlardı.

Koca At Meydanını dolduran halk, geniş bir refahın bahşettiği sürur ve saadetle sermest olarak, her türlü endişe ve ıztıraptan hali bir şekilde eğlenirken, Sultan Süleyman bu hali görüyor, kalben büyük bir memnuniyet hissediyordu.

• • •

Süleyman, sordu:

(*) Solakzade tarihi. Sahife 476. (Muhterem karilerim, dikkat buyursunlar. Bu tarih yazıldığı zaman otomobil kelimesi henüz lûgatlerde mevcut değildi.)

— İbrahim!.. Senin düğünün ile benim düğünüm nice-
dir. Kangısı mükelleftir. Nice anlarsın?..

Vezir-i Âzam İbrahim Paşa, büyük bir fahir ve gurur ile
cevap verdi:

— Sevgili Hünkârım. Benim düğünüm, şüphesiz sizin-
kiye faiktir. Devri Adem'den bu deme gelinceye dek, görül-
müş değildir.

Süleyman, bu cevaba fena halde alındı. Kendisi koskoca
bir (şehinşahı cihan) olduğu halde, sadece bir bendesinden
başka bir şey olmayan vezir-i âzamı, kendisine nasıl tefev-
vuk(üstünlük) iddia ediyordu. İnfialini belli etmeden izahat
istedi:

— İbrahim!.. Davaya, manâ... Aşıka, nişan gerek... Se-
nin düğününün bizim düğünümüzden âli olduğuna delilin
nedir?

İbrahim, manâlı bir tebessümle mukabele etti:

— Padişahım... Benim düğünüme, senin gibi bir Süley-
manı zaman teşrife rağbet ederek şol rütbe payelendirdi ki
bunu tarif ve tavsiften, lisanı beşer âcizdir. Eğer, senden bü-
yük bir sultan olup ta o da senin düğününü şereflendirseydi,
o zaman bu âciz kulun teveffuk daiyesine(iddiasına) düş-
mezdim.

Bu zarif nükte, Süleyman'ı gaşyetti. Biihtiyar:

— İbrahim... Sana, hezar tahsin(bin defa) aferin ki, bizi,
bu tevilin ile ilzam ettin. Daima makbul ve memduhumsun,
dedi.

Süleyman'ın bilhassa son sözleri, çok ciddî ve samimiy-
di. Çünkü İbrahim hakikaten onun daima makbul ve mem-
duhu idi. İbrahim'in zekâ ve dirayeti sayesinde ki, ülkesi
günden güne genişliyor, tebaası, refah ve saadet içinde yaşı-

yordu. Şimdi şu karşiki meydanı halkın bu sürur ve şadımânisi bile, mesrur ve kahkahalarıyla dolduran gene onun tertibi eseri değil miydi?.. Süleyman, uzun nazarlarla İbrahim'in yüzüne bakıyor, senelerden beri ona bağladığı muhabbet ve alâkada ne kadar büyük bir isabet olduğunu bir daha anlıyordu.

Süleyman, şehzadelğinde —Manisa Valisi iken— bir gün ava çıkmıştı. O gün hava pek sıcaktı. Susuzluktan bunalmıştı. Uzakta bir çiftlik gördü. Atını oraya sürdü... Kendisi çiftlik binasının yanında durarak, soğuk bir su getirmek için adamlarını kapıya gönderdi. Bu esnada, önünde durduğu binadan bir keman sesi işitti. Dinledi... Atının özengilerine basıp başını o tarafa çevirerek bütün dikkatiyle dinledi. Kemanın muhrık nağmeleri onu naşıetti. Getirilen suyu içtikten sonra:

— Bu kemaneyi çalanı, elbette görmek isterim, dedi.

Çiftlik sahibi, bir kadındı. Şehzadenin bu arzusunu duyar duymaz büyük bir şeref hissederek kapılarını açtı. Bir şala bürünerek şehzadeyi karşıladı. Bahçede, üzerine güller ve yaseminler sarkan havuzun başına aldı. Şehzade, oraya serilen ipek şiltelerin üzerine yan geldi ve sabırsızlıkla keman çalanın gelmesini bekledi.

Biraz sonra kadın, on dört yaşında bir erkek çocuğun elinden tutmuş olduğu halde geldi.

— İşte... Matlubunuz olan, bu oğlandır, dedi.

Narin yapılı, buğday renkli, siyah ve kıvrıcık saçları lüle lüle omuzbaşlarına doğru sarkan bu oğlan, birdenbire şahzadenin üzerinde sihiramız bir tesir husule getirdi. İrgilenerek sordu:

— Bu senin oğlun mudur?

Kadın cevap verdi:

— Hayır devletlim... Ben, zürriyetten mahrum, dul bir kadını... Bu oğlan, esir idi. Onu satın aldım. Kendime evlât edindim. Şimdi onunla gönlümü eylerim.

— Ya, bunun adı nedir?

— İbrahim... Parge'den esir edilmiş. İzmir pazarına getirilmiş. Meğer, bencileyin dertli bir hatuna kısmetmiş...

Süleyman, İbrahim'in elinden tuttu. Yanına oturttu.

— Çal bakalım İbrahim. Biraz da bizim gönlümüzün dertlerine derman ol, dedi.

İbrahim, kemanını aldı. Çalmaya başladı. Keman, bu genç esirin sinesinde sanki bir figannare kesilmişti. Nağmeler, yavaş yavaş yükseldikçe Süleyman'ın kalbini şerha şerha kesiyor; ona, vecdû istiğrak içinde tatlı bir mestî veriyordu.

Süleyman, birdenbire ayağa kalktı. Elini kadına uzattı.

— Bak hatun... Dile benden ne dilersin?..

Kadın şaşırdı. Önüne baktı:

— Elbette, sağlığını dilerim, diye mırıldandı...

Süleyman, eliyle ufukları göstererek:

— Gözünün gördüğü kadar yerleri, hep sana ihsan ettim. İllâ, bu oğlanı, bana veresin...

Kadın, bu kat'î iradeye mukavemet edemedi. Kölesi, İbrahim'in elinden tutarak:

— Feda olsun devletlim... Yalnız dilerim ki, onu hoşça tutasın, dedi.

Hiç onu hoş tutmamak mümkün mü idi?.. Çünkü İbrahim'in sihir ve füsununun, daha ilk gördüğü anda, Süleyman'ın kalbine yerleşmişti.

O günden itibaren şehzade Süleyman'ın sarayına yerleşen İbrahim, onun makbul ve methe layık dostu olmuştu... Süleyman, daima onu karşısına alıyor, keman çaldırıyor, İbrahim'in hassas ruhundan doğan muhrik(yakıcı) nağmeleri dinleyerek mest ve mahmur bir hayat yaşıyordu.

İbrahim, yalnız keman çalmakla kalmıyor. Yavaş yavaş sarayın bütün adap ve erkânını da kavlıyor, Şehzadenin hocalarından ders alıyor, efendisinin hususî hizmetlerine bakıyor, inkişaf eden zekâ ve kabiliyeti ile Süleyman'ın muhabbet ve teveccühünü arttırıyordu.

• • •

Birinci Selim, ıztırap içinde can vermiş, Süleyman babasının tahtına geçmiş, o günden itibaren de, İbrahim'in alnındaki talih yıldızı parlamaya başlamıştı. Süleyman, Padişah olur olmaz gözdesine has odabaşılığı vermiş ve bütün saray erkânını hayretlere garketmişti. Hâs odabaşılık gibi mutena bir mevkiye, henüz tıflı civan denilecek derecede bir gencin geçirilmesi, o zamana kadar görülmuş ve işitilmiş bir şey değildi. Fakat İbrahim, zekâ ve dirayetiyle, bu vazifeyi bihakkın ifa ediyor ve daha büyük makamlara liyakati olduğunu gösteriyordu.

Bir zamanlar, kemanının nağmeleri ve sihramız cazibeleriyle Şehzade Süleyman'ı sermest eden İbrahim, şimdi de hükümet umuruna taallûk eden işlerde izhar ettiği kiyaset ve isabetle Sultan Süleyman'ı kendisine meftun ve minnettar ediyordu.

Süleyman, düşünüyor. İbrahim'e daha büyük bir kudret ve nüfuz vermek, onun zekâ ve kabiliyetinden daha çok istifade etmek istiyordu. Nihayet bir gün buna karar verdi.

Onun gençliğini ve tecrübesizliğini hiç nazar-ı dikkate almadan birdenbire sadaret mevkiine geçiriverdi.

• • •

Süleyman, çok büyük isabet etmişti... Vezir-i Âzam İbrahim Paşa, gençliğine ve görgüsüzlüğüne rağmen mevkiini tamamen dolduruyor ve koca Osmanlı ülkesinin umurunu sühulet ve muvaffakiyetle idare ediyordu.

İbrahim Paşa, yalnız memleketin dahilî işlerini tanzim ve tedvir ile kalmıyor. Büyük ordular vücuda getiriyor, mücavir hükümetlere harpler açıyor, zaferler kazanıyor, Orta Avrupa'nın bütün servet ve samanını İstanbul'a taşıtarak halkı refah ve saadet içinde yaşıyordu.

Devlet, bütün manasıyla kudret ve nüfuz kesbetmişti. Osmanlı ülkesi büyümüş, Viyana surlarından, Hint denizlerine kadar genişlemişti. Sülün gibi atlarının üstünde yel gibi uçan Türk akıncıları, Berlin sahralarına kadar sarkıyor; Akdeniz'i haraca kesen Türk donanması, her gün yeni bir zafer kazamıyordu.

Sultan Süleyman, artık şehinşahu cihan olmuştu. Krallar azil ve nasbediyor; esir olan Fransa Kralını kurtarmak için koca Şarlken ordularını kırıp geçiriyordu. O devrin bütün şevket ve saltanatı, Osmanlı saraylarında toplanmıştı. Bütün bu darat ve haşmetin üzerinde, Süleyman'ı zaman ile beraber, vezir-i âzamı İbrahim Paşa da hüküm sürüyordu.

Sultan Süleyman, kendisine bu büyük şan ve şerefleri kazandırmaya âmil olan İbrahim Paşa'yı taltif etmekle doyamıyor; beslediği teveccüh ve muhabbeti daha ziyade göstermek için Hemşiresi Hatice Sultan'ı da ona veriyor, bu suretle de vezir-i âzamanın paye ve mevkiini yükseltiyordu.

Süleyman, vezirinden ayrı yaşayamıyor, onu bir gün gör-

mese duramıyordu... İbrahim Paşa donanma ile Mısır'a giderken, Sultan Süleyman'la vezirinin vedası, pek suzişli(hüzünlü) olmuştu. En büyük harp meydanlarında bile birbirinden ayrılmayan bu iki vücut, bu muvakkat iftiraka bile tahammül gösteremiyorlardı... İbrahim Paşa'nın İstanbul'dan hareketinden sonra müthiş bir fırtına çıktı, Sultan Süleyman'ı çıldırttı. Mütemadiyen denize bakıyor, sevgili vezirinin bir tehlikeye uğramasından endişe ederek hüngür hüngür ağlıyordu. Nihayet sabredemedi. Bir gemiye bindi. Süratle hareket ederek Adalarda vezirine yetişti. Ancak onun yüzünü gördükten sonra içi rahat etti.

• • •

Bütün bu ikbal ve teveccüh, İbrahim Paşada yavaş yavaş bir gurur vermişti. Kendisini, tahtı saltanatın etrafında bir hâle gibi görüyor; mevki ve nüfuzunu sadaret mevkiinden yüksek göstermek istiyordu.

Almanya İmparatoru Şarlken tarafından gelen elçileri huzuruna kabul ettiği zaman, söylediği sözlerle, onları hayrette bırakmıştı.

— Hükümdarım, bir arslandır. Ben de onun bekçisiyim. Onu bir asa ile ben idare ederim... Maşrıktan mağriba(doğudan batıya) kadar uzanan Osmanlı ülkesinin sahip ve maliki odur. Fakat, nâzım ve amiri, benim... Her şeyde, benim sözüm olur. Verdiğim verdiktir. İstersem, imha; istersem, ihya ederim, diyor İbrahim Paşa.

Hakikaten emsalsiz bir vekar ve haşmet gösteriyor, karşısındakileri, tantana ve azametle kendisine bağhyor, hayretler içinde bırakıyordu. Artık hükümet demek, o demekti. O, istediği gibi hükümeti idare ediyor, şehinşahı cihan olan Sultan Süleyman, sadece saltanat sürüyordu.

Lâkin... Bu esnada, sarayın harem dairesinde, İbrahim Paşa'ya müthiş bir rakip yetişiyordu... Ruslara karşı yapılan akınların birinde, esir edilen kızların güzidelere seçilerek saray-ı hümayuna takdim edilmişti. Bunların arasında bulunan bir papaz kızı, az zaman zarfında haremden temayüz etmiş, sehhar bakışları, cazip ve fettan tavırlarıyla, Sultan Süleyman'ın kalbini teshir eylemişti. Asıl ismi Rokzelan olan bu kız, saraya geldikten sonra Hürrem adını almıştı.

Hürrem'in aşkü füsûnla malâmal olan hüsnü kadar, zekâsı da Sultan Süleyman'ın nazar-ı dikkatini celbetmişti. O tarihe kadar Osmanlı saraylarındaki kadınlar, her türlü hırs ve entrikalardan azade, sakın bir hayat yaşıyorlardı. Fakat Hürrem ilk defa olarak saray dehlizlerinde kanlı bir çığır açtı.

Az zaman zarfında, Süleyman gibi namdar bir Padişahın kalbine hâkim olmayı kâfi görmüyor; koca Osmanlı saltanatını da büsbütün nefesine hasretmeyi düşünüyordu. Lâkin... Arada, buna mâni olan bir kuvvet vardı. O da, Padişahın damadı ve sevgili veziri İbrahim Paşa idi.

• • •

Hürrem, keskin zekâsım katil bir silâh gibi kullanıyor. Padişah ile İbrahim Paşa'nın arasındaki samimiyet ve rabıtayı ihlâl ediyor. Sarayın içinde ve dışında birçok adamlar ve müttelikler peyda etmiş, bunlar vasıtasıyla İbrahim Paşa aleyhinde bir tezvir şebekesi husule getirmişti. Bunlardan her biri huzura çıktıkça vezir hakkında söylemediklerini bırakmıyorlar; kimi İbrahim Paşa'yı sarhoşlukla, kimi israfıyla, kimi de Kur'an-ı Kerim'e karşı hümrsetsizlikle itham ediyorlardı. İlk zamanlarda bu sözleri kayıtsızlıkla dinleyen Süleyman, günler geçtikçe ve bu ifsadat devam ettikçe yavaş yavaş İbrahim'den soğuyor, kalbinde ona karşı mevcut olan muhabbetin rabıtası, yavaş yavaş gevşiyordu:

Nihayet bir gün, ortaya bizzat Hürrem atıldı:

— Hoş imdi, aslanım... yakında görürsün... Bu keman-cı herifin gözü, senin tac ve tahtındadır, diye bağırdı.

Ortada, Hürrem'in bu sözlerini teyit edecek bir delil de vardı... O esnada Bağdat seferi açılmıştı. Orduy-u hümayunun mühimmatı seferiyesini ikmal etmek için Padişah'tan evvel Haleb'e giden ve orada hazırlıklarla işgal eden İbrahim Paşa, çevre eyaletlerin vali ve kadılarına emirnameler gönderiyor ve bu emirnamelerin altını da Seraskeri Sultan diye imza ediyordu. İbrahim'in rakipleri, bu ünvanın yazılışından istifade ettiler. Yazıya, hareke konulmadığı için bunu doğrudan doğruya Serasker Sultan diye tevil eyleyerek:

— Padişahım, İbrahim kulunuz, şimdiden saltanat sevdasına düşmüş ve kendisine bir unvan ihdas etmiştir. Sultan ünvanı, yalnız mülûke(Hükümdarlara) mahsustur. Bir kul, nice olur da zatına Sultan ünvanı izafe edebilir. Bir gün gelip saltanat iddiasına da kıyam etse, gerektir, dediler.

Süleyman'ın damarlarındaki hırs ve evham kanunu harekete getirdiler. Bir Osman oğlu, her şeyi affedebilirdi. Fakat... Tac ve tahtına karşı dikilen nazarları, asla hoş göremezdi. Bu sihramiz fesat, Sultan Süleyman'a artık kat'î kararını verdir-meye kâfi geldi.

• • •

Harp, büyük zaferle neticelenmişti. Bağdat fethedilmiş. Bitlis ve Revan kaleleri ele geçirilmiş. Tebriz sahralarında İran Şahı amana düşürülmüş... Ve bütün bu parlak galibiyetlerden sonra da muhteşem bir zafer alayı ile İstanbul'a dönülmüştü. İbrahim Paşa, gene bu alayın da önünde, şevket ve ihtişam saçan bir azametle İstanbul'a giriyor, takdirkârları tarafından şiddetle alkışlanarak kendisine zafer destanları takdim ediliyordu.

Paşa, artık maddî ve manevî ikbalin en son şahıkasına kadar çıkmıştı. Şimdi, At Meydanındaki sarayında ziyafetler veriyor; etrafını alan dalkavuklar tarafından hadsiz hesapsız zafer destanları takdim ediliyordu. Vakit, ramazandı, Aya-sofya Camiinin minarelerinde, salâlar verilip temcitler okunurken, İbrahim Paşa sarayının yaldızlı revaklarından gazel sesleri, tannan (tınlayan)zil sadaları taşıyor; mutaassıp bir halk kütlesinin müfrit din hisleriyle mütehassıs olan vicdanını tırnaklıyor, insafsız rakiplerin de cür'et ve şikâyatını arttırıyor; artık İbrahim Paşa aleyhinde söylenmedik lâkırdı kalmıyordu.

• • •

942 senesi Ramazanının yirmi ikinci gecesiydi. O gece Saray-ı Hümayunda Sultan Süleyman tarafından vezir-i azamuna bir ziyafet tertip edilmişti.

Vezir-i Azam İbrahim Paşa, gene her zamanki gibi müdebdep bir alayla saraya gitmiş; orta kapının önüne dizilen saray erkânının selâm ve alkışları arasında atında inmişti. Marmara'dan gelen hafif bir rüzgâr, servileri yavaş yavaş sallıyor, sarayın bu kasvetli sofasında hüzünlü bir fısıltı dalgalanıyordu.

İbrahim Paşa; koltuğuna girmiş olan Kızlar ağasıyla konuşa konuşa selâm taşlarının önünden ve Bâbussâadeden geçti; Harem-i hümayuna dahil oldu. Sultan Süleyman, vezirini hâs oda kapısı önünde bekliyordu. Senelerden beri dünyanın en büyük zevk ve sürurunu müştereken hissetmekten zevk duyan vezir ile Sultan, gene her zamanki gibi muhabbet ve samimiyetle karşılaştılar. Süleyman, vezirinin koltuğuna girdi. Onu, dehlizlerden, boş ve kuytu odalardan geçirerek ziyafet tertip edilen odaya götürdü. Her taraf servet ve ziynetle doluydu . Titrek balmumu ziyaları, üzerlerinde ayetler

yazılı çini duvarlara çarpıyor; sofranın üstündeki, altın sahanların, rengârenk murassa takımların göz kamaştıran mine ve nakışları parlıyordu.

Saz ve sözle karışan bu ziyafet, gece yarılarna kadar devam etti. Sultan, sevgili vezirine; vezir de sevgili Sultanına doyamıyor, bir türlü ayrılamıyorlardı. Nihayet Sultan Süleyman ayağa kalktı. Gözlerini yakan ıztırap laşlarını güç zaptederek:

— Sana doymak ne mümkün İbrahim. Gayri, bu âleme hitam verelim. Haydi sen de hâbgâhına(uyku yerine) var. Rahat ol.

Dedikten sonra çekildi, gitti.

• • •

İbrahim Paşa, sarayda kaldığı geceler yatmayı mutat ettiği odaya çekilmiş, sevgili sultanının muhabbet ve teveccühüne kani olarak müsterihane yatıyordu... O zaman, tamamen halvet olan karanlık dehlizlerde gölgeler belirdi. Bu gölgeler, korkunç birer hayal gibi sessiz ve telâşsız yürüyor, önlerinde giden ince ve uzun bir haremağasını takip ediyorlardı.

Ağa, bir kapının önünde durdu. Kulağının birini hafifçe kapıya koydu. İbrahim Paşa, oymalı ve altın yaldızlı bir yataklık içinde yatıyor, baş ucunda ince bir mum yanıyordu. Gölgeler, sessiz desasız yataklığa tekarrüp ettiler. Mumun cıvıllı ziyası, bunların yüzlerine aksediyor; düşük bırıkları, kanlı gözleri, sıvalı kollarıyla onlara korkunç birer dev şekli veriyordu. Bu gölgelerden biri, birdenbire İbrahim Paşa'nın üstüne atıldı. Sağ elini başının altından geçirerek ensesinden kavradı. İbrahim Paşa, gözlerini açtı. Korku ve heyecanla bağırdı:

— Hay bire mel'un... Kimsin sen?..

Hırıltılı bir ses, yavaşça cevap verdi:

— Yabancı değil, Sultanım. Kara Ali kulun...

Kara Ali, vahşi bir tebessümle gülüyor, dizini İbrahim Paşa'nın göğsüne yerleştiriyordu...

İbrahim Paşa, silkinmek ve doğrulmak istedi. Kara Ali, bütün kuvvetiyle Paşa'nın üstüne eğilerek sol elindeki yağlı kemendi maharetle onun başından geçirdi ve sonra müstehzi bir sesle:

— Çabalama ki Sultanım, ölüm âsan ola, dedi ve yamaklarına emir verdi:

— Pekçe çekin...

Yamaklar, yağlı kemendin uçlarını tuttular, pekçe çektiler. Hırıltı ile karışık kısa bir enin, yeşil ve turuncu çinilerle müzeyyen duvarlara çarptı; Kanuni Sultan Süleyman'ın sevgili vezir ve nedimi, ebediyyen gözlerini kapadı. (15 Mart 1536)

KARA AHMET PAŞA

(1553)

Hürrem Sultan, yalnız Sultan Süleyman'ın kalbine değil, artık hükümet umuruna da hâkim olmaya başlamıştı... Osmanlı İmparatorluğunda zahiren bir tek hükümdar, fakat hakikatte, hükmünü yürüten iki sultan vardı. Bunun biri Hürrem, diğeri de Kanuni Sultan Süleyman'dı.

Süleyman, artık iyice ihtiyarlamış, maddî ve manevî kudretlerini kaybetmeye başlamıştı. Sevgili vezirini ve onu müteakip ciğer pare evlâdı Şehzade Mustafa'yı Hürrem'in

uğruna kurban edivermesi, onun ne büyük bir zaafa düştüğünü gösteriyordu. Halbuki o zayıfladıkça Hürrem kuvvetleniyor, yavaş yavaş hükümetin bütün kudret ve nüfuzunu elde etmek istiyordu.

Yalnız, buna bir mâni vardı; düşman ülkelerinde orduyu hümayunu zaferden zafere koşturan ve şehinşahi cihana Tameşvar gibi bir kale kazandıran, Vezir-i Azam Kara Ahmet Paşa...

Kara Ahmet Paşa saadetlû Padişahına hizmetten başka bir şey düşünmüyor, saray entrikalarından nefret ediyordu. Adaletle mail ve hak söze kail bir veziri kâmil di. Kadınların hükümet umuruna karışmasından müteessir oluyor, harem canibinden tavsiye edilen azil ve nasıplara ekseriya kulak as-mıyordu. Birçok zamanlar, nisvanı iffet nişanın matlûp ve maksutları olan parayı tedarik ve irsale müsamaha gösteriyor; mükmün olduğu kadar, Hürrem Sultan'ın tesir ve nüfuzu altına girmemek istiyordu.

• • •

Hürrem Sultan, Ahmet Paşa'nın bu hallerine için için kinleniyor ve onu bir darbeye yıkıp devirmenin çaresini arıyordu... Şehzade Mustafa'nın katli hâdisesinde, Yeniçerilerin isyan etmesi üzerine sadareten azledilen Rüstem Paşa, Hürrem Sultan'a haber gönderiyor:

— Kara Ahmet, nadan bir heriftir. Ubudiyet ve sadakati ise gösterişten ibarettir. Düzme Mustafa'nın zuhuru, elbette onun tertibiyle olmuştur. Saadetlû padişahımız, günden güne ihtiyarlayıp bir hoş hal almaktadır. Bu müzevir(dedikodu-cu) vezirin diğeri gûna fesat ihdas etmesi muhtemeldir. Hemen onu tepeleyip ben kulun vezir ederse, Sultanı iffet nişan hazretlerine can ve baş ile her türlü hizmet boynumun borcu olsun, diyordu.

Hürrem, Rüstem Paşa'yı çok iyi tanıyor, onun her işe elverişli bir vezir olduğunu biliyordu. Onu Sadaret mevkiine getirdiği takdirde bütün işleri düzelecek, bütün hükümet umuru tamamen kendi eline geçecekti. Fakat... Kara Ahmet Paşa'yı azletmek kolay değildi. Harp meydanlarında kazandığı şöhret kadar, sadaret mevkiinde de adaletle halkın muhabbetini kazanan bu veziri âzam, birçok taraftarlara malikti. Paşanın orduda da büyük bir nüfuz ve kudreti vardı. Onu azletmek ve bir tarafa sürmekle bu meseleye nihayet vermek mümkün değildi. Şu halde?..

• • •

961 senesi, zilkadesinin 13 üncü divan günü, vezirler yavaş yavaş Kubbe altından çıkıyor, divan mukarreratını Kanunî Sultan Süleyman'a arz etmek için arz odasına gidiyorlardı.

Vezir-i Âzam Kara Ahmet Paşa önde yürüyor, diğer vezirler de onu takip ediyorlardı... Sultan Süleyman, arz odasının geniş sedirinde bağdaş kurmuş oturuyor; solgun çehresi, fersiz gözleri, bembeyaz sakalıyla âciz ve iradesiz görünüyordu.

Ahmet Paşa, Babüssaade'yi geçti. Arzhaneye doğru ilerledi. Diğer vezirler de, onu takip edeceklerdi. Fakat, Babüssaade Ağası, bir işaretle onları oldukları yerde tevkif etti... O zaman, iki kapı arasındaki dehlizlerden kızıl mintanlı, kolları sıvalı üç adam fırladı. Bunlardan biri cellât Kara Ali olup, sağ elinde enli yüzlü bir pala vardı. Üçü birden Ahmet Paşa'nın üstüne atıldılar. Kara Ali:

— Bire koman... Çökertin... diye bağırdı.

Yamakları, hemen Vezir-i Âzam Kara Ahmet Paşa'nın omuzlarından tutarak çökerttiler. Kara Ali, sol elini kaldırdı, Sadrazamın başından kavuğunu aldı, bir adım ileri fırlattı ve

sonra yana sıçradı. Sapının içine civa doldurulmuş olan ağır palayı iki eliyle kavrayarak yukarı kaldırdı.

— Ya, hay, diye şiddetle indirdi.

Bu kahraman askerin, bu âdil ve müstakim vezir-i âzamın talihsiz başı arz odasının kapısına doğru, kanlı bir iz bırakarak yuvarlanıyordu. (29 Eylül 1555)

Bu esnada Sultan Süleyman, oturduğu yerden boynunu uzatmış, sedef kakma işlemeli kapının arkasından gelen, Kara Ali'nin hain ve katil homurtularını dinliyor; taşıdığı kanunî sıfatına rağmen haksız yere yaptığı cinayetlere, yeni bir katil daha ilâve ediyordu.

Hürrem Sultan'ın Osmanlı sarayında açtığı entrika mektebi, artık semere vermeye başlamıştı. Bu mektepte yetişen saray kadınları, zevk ve sefahatlerini paydar edebilmek için mütemadiyen fırıldaklar çeviriyor, zaten kan dökmekten zevk alan Osman oğullarını, ellerinde kör ve katil bir alet gibi kullanıyorlardı.

SOKULLU MEHMET PAŞA

(28 Haziran 1565)

İkinci Selim, sarhoşluğuna kurban olarak saray hamamının mermerleri üzerine düşmüş, can vermişti. Oğlu Üçüncü Murat, babasının ölümünü işitir işitmez Manisa'dan İstanbul'a koşmuş ve bir akşam üzeri Topkapı sarayına vâsıl olmuştu... Tahta oturduğu dakikada ilk verdiği emir şu oldu:

— Tiz, halen mevcut olan şehzadelerin kaydın görün...

Bu emir, derhal icra edildi. Sarayın loş ve kuytu odalarında babalarının ölümüne gözyaşı döken ve can korkusuyla

titreşen bu masum çocuklar, birer birer harem kapısının önüne getirildi, cellât Kara Ali'ye teslim edildi. Boyunlarına takılan yağlı iplerle, beş on dakika zarfında bu zavallıların hayatına nihayet verildi.

Bu suretle rakiplerinden kurtulan Üçüncü Murat, artık istediği gibi saltanat sürmeye hazırlanıyordu. Bu hususta lâzım gelen vesait o kadar mebzuldu ki; sarayın harem dairesini namütenahi dilber esireler dolduruyor, hazinede para artıyor ve taşıyordu.

Vezir-i Âzam Sokullu Mehmet Paşa'nın himmetiyle devlet, en yüksek şeref ve kudret mevkiini muhafaza ediyordu. Avusturya Krallığı, Erdel Prensliği, Ragoze ve Venedik cumhuriyetleri, Eflâk ve Buğdan voyvodalıkları, Osmanlı İmparatorluğuna haraç veriyorlar, Fas sultanları, himaye istiyorlardı.

Hükümeti bu suretle ikbal şahikasına çıkaran Sokullu vezir, devletin menfaatini her şeyden üstün tutuyor, şarktan garbe kadar yayılan Osmanlı ülkesinde, yalnız hakkı ve yalnız adaleti hâkim kılmaya çalışıyordu. Sokullu'nun bu mesleği ona geniş bir şöhret kazandırmış, halkın ve Yeniçerilerin kalbinde derin bir muhabbet ve merbutyet uyandırmıştı.

Üçüncü Murat bunu hissettiği günden itibaren Sokullu'dan nefret etmeye başladı. Validesi Nûru Bânu Sultan da, vezir-i âzamanın her umura müdahale etmesini çekemiyor, oğlunun menfi hislerini tezyit ediyor, mütemadiyen:

— Saltanat sahibi olana, cümle umurunda müstakil olmak gerektir. Bu Sokullu vezir edna bir kul olduğu halde haddini bilmiyor, dilediği gibi hüküm sürüyor. Eğer tahtın sahibi isen, devletini kendi eline al. Son pişmanlık fayda vermez, diyordu.

Aynı zamanda Sokullu'nun en amansız düşmanlarından olan Şemsi Paşa ile Lâla Mustafa Paşa da Valide Sultana yardım ediyor. Vezir-i âzam hakkında her gün bir yeni dedikodu zemini bularak Padişahın adavetini arttırıyorlardı.

Artık Üçüncü Murat, kararını vermişti. Sokullu'dan kurtulacak ve devletine, dilediği gibi sahip olacaktı. Lâkin, bu kararı tatbik etmek o kadar da kolay değildi. Sokullu'nun birçok muhipleri ve taraftarları vardı. Evvelâ bunları ortadan kaldırmak veyahut İstanbul'dan uzaklaştırmak ve bu suretle de vezir-i âzamı yalnız bırakmak lâzım geliyordu.

Padişah, arada sırada gazaba geliyor, türlü bahanelerle Sokullu'nun muhip ve mahremlerini birer birer öldürüyor veyahut birer memuriyetle sürgüne gönderiyordu. Vezir-i âzam, az zaman zarfında yalnız kalmıştı. Artık bostancıbaşıya emir vermek ve onu iki kapı arasında sıkıştırıvererek bir kılıç darbesiyle kellesini uçuruvermek zamanı gelmişti. Fakat Üçüncü Murat buna bir türlü cesaret edemiyor, bilhassa Yenicherilerin isyan etmek ihtimalinden tiril tiril titriyordu.

• • •

Sokullu Mehmet Paşa, bir gün sarayında oturmuş, ikinci divanını yapıyordu. Kapıdan perişan kıyafetli bir adam girdi. Boynunu bükerek kapının yanında dikildi. Bu adam arasına gelir, paşadan ihsan dilenirdi... Sokullu onu görünce hatırladı. Elini cebine sokarak bir miktar para çıkardı. Alması için ona uzattı. O perişan kıyafetli adam, yavaş yavaş ilerledi. Vezir-i âzamın önüne geldi. Birdenbire kolunu şiddetle kaldırdı. Elinde keskin bir hançer parladı. Bu hançer bir yıldırım süratiyle Sokullu'nun göğsüne indi. Kabzasına kadar sağ memesinin altına girdi.

Divanda bulunan çavuşlar;

— Hay bire medet, diye haykırdılar ve ileri atıldılar. O adamı yakaladılar. Başına, sille ve yumruk üşürdüler, yere düşürdüler.

Sokullu birdenbire ölmemişti. Olduğu yere devrilmiş, inim inim inliyordu. Koştular, cerrah getirdiler... Zavallı vezir-i âzamın yarasından mütemadiyen kanlar akıyor, yavaş yavaş tabü tüvanı azalıyordu. Cerrah, yaraya fitil ve merhem koyarak bağladı. Fakat bu büyük devlet adamının hayatını kurtaramadı. Sokullu, yatsı vaktine kadar yaşadı. Devlet ve millete karşı bütün vazifesini ifa etmekten mütevellit bir huzurlu kalple gözlerini ebediyen kapadı.(28 .Nisan 1580)

• • •

Ertesi günü katilin ellerini ve ayaklarını ayrı ayrı dört beygire bağladılar, beygirleri kamçılıyıp ayrı ayrı istikamete sürerek katilin vücudunu dört parçaya ayırttılar, sonra da bu dört parçayı İstanbul'un dört kapısına astılar. Güya, katili cezalandırarak halkın gözünü boyadılar. Halbuki asıl katiller, sarayın anber ve buhur kokan odalarında, ayet yazılı duvarlarının dibinde, inci işlemeli yastıklara dayanmış oturuyor, kâbustan kurtulan insanlar gibi sevinerek, birbirlerini tebrik ediyorlardı.

ARNAVUT FERHAT PAŞA

(Ağustos 1591)

Sokullu Mehmet Paşa'nın sinesine saplanan hançer, aynı zamanda devletin düzen nizam ve adaletini de kesmiş, ko-parmıştı... O günden itibaren devletin maddî ve manevî nüfuzu sukuta başladı. Saray, hüviyet ve mahiyeti meçhul bir

takım eclâf ile doluyor; saray kadınlarıyla elele veren bu, ne idüğü belirsizler, hükümet ve Padişahı derin bir uçuruma doğru yuvarlıyorlardı. İstanbul, büyük bir sermesti içinde idi. Anadolu ve Rumeli'deki valiler, defterdarlar, vesair zinüfuz olanlar halkı kasıp kavuruyor ve akla hayale gelmeyen zulümler yapıyorlardı. Hudutlarda, düşmanların tehditleri artıyor, senelerden beri Türk kılıçları altında boyun eğen bu düşmanlarda artık intikam hisleri çoğalıyordu.

Yeniçerilerde de zaptürapt kalmamıştı. Ocağın nizamı bozulmuş, bu asil kahraman yurdu, bir takım serserilerle dolmuştu. Devletin maliye umuru da bozulmuştu. Varidat membaları bir takım yahudi sarraflara iltizam edilmişti. Bunlar kendi menfaatlerini temin etmek için devlet ve milletin zararına olarak çalışıyor, büyüklere verdikleri rüşvetin acısını, halktan çıkarmaya uğraşıyorlardı.

Padişahın, hiçbir nüfuz ve heybeti kalmamıştı. Yeniçeriler sarayı basıyor, şunun bunun başını istiyorlardı. Padişah, bu serkeşliklere karşı mukavemetten âciz bir halde asilerin taleplerini kabul ediyor; vezirlerin, defterdarların kafalarını kestirerek saray kapısında bekleyenlerin önüne atırıyordu.

Yeniçerilerin bu şumarıklıkları, sipahileri de azdırmıştı. Şimdi onlar da ulûfelerini gününde veremeyen başdefterdar, Emir Paşa'nın kellesini kestirmek için saraya hücum ediyorlardı. Padişahı korkutuyorlar. İç hazineden çıkarılan para torbaları, önlerine yığıldığı halde:

— Hayır, alamazız... İllâ ki, başdefterdarın başını isterük, diye haykırıyorlar.

Padişah tarafından nasihat için gönderilen vüzera ve ulemayı taşa tutuyorlardı.

Devlet umurunda bu tezebzüp (tereddüt'kararsızlık) ve inhitat devam ederken, harem-i hümayunda da müthiş bir rekabet ve cidal hüküm sürüyordu. Harem koridorlarında çarpışan üç kuvvet vardı. Biri, Padişahın validesi Nûr-u Bânu Sultan, diğeri padişahın hemşiresi ve Sokullu Mehmet Paşa'nın zevcesi Esmâ Sultan. Üçüncüsü de, Padişahın en gözde zevcesi, Safiye Sultan... Bunlar, birbirlerinin rekabetini kırmak için yalnız saray koridorlarını kâfi görmüyorlar; vezirleri, defterdarlar, ulema ve geniş nüfuzlu adamları kendilerine taraftar alarak saray haricinde de en feci roller oynuyorlardı.

Padişah, kadından başka bir şey düşünmüyor; kendisini ayrı ayrı elde tutmak isteyen bu üç partinin, binlerce altın mukabilinde tedarik ettikleri bibedel kızların sinesinde, sermest ve bişuur hırpalanıyor, bitabü tüvan kalıyor, bazen sar'a nöbetlerine tutularak saatlerce baygın yatıyordu.

Vezirler arasında da müthiş bir rekabet vardı. Ferhat Paşa, İran'da büyük zaferler kazanmış. Sinan Paşa, bu muvaffakiyeti çekemiyor; o da böyle zaferler kazanmak, hazinesini zafer mallarıyla doldurup zevk ve sefahatini arttırmak için Avusturya üzerine seferler açtırıyor, senelerce süren harplerle beyhude yere devlet ve milleti rahnedar ediyordu.

• • •

Bu hengâme arasında Üçüncü Murat vefat etti. Yerine Üçüncü Sultan Mehmet geçti.

Üçüncü Sultan Mehmet, daha babasının cenazesi ortada dururken şu suali sordu:

— Halen kaç oğlan kardeşim var?..

Saydılar, hesapladılar; müteveffa Üçüncü Murad'ın yüz on iki evladından on dokuz şehzade mevcut olduğunu anladılar... Üçüncü Mehmet, derhal irade etti:

— Cümlesin boğup, meyitlerin defnedesiz.

Kan hükmünü icra ediyor; tahta oturur oturmaz, bütün insanlık hislerini koparıp atmak bir ihtiyaç haline geliyordu.

Bu saltanat tebeddülü, Harem-i Hümayundaki siyaseti de tebdil etmişti... Nurbânü Sultan partisine mensup olan Vezir-i Âzam Sinan Paşa, azledildi. Yerine, Ferhat Paşa geçirildi.

O esnada Eflâk tarafları eşkiya ile dolmuştu. O havalide ıslahata ve hudut-üzerinde yeni müdafaa tesisatına ihtiyaç vardı. Ferhat Paşa, en evvel bunu nazar-ı dikkate aldı. Ve bizzat sefere çıkmaya hazırlandı... Paşa bu hazırlıkta devam ederken rakipleri de boş durmuyor, bu gayyur kumandanı düşürmek için önünde bir kuyu kazıyorlardı.

Paşanın Rusçuk'a azimetini takarrür etmişti. Bu sırada, Divan-ı Âlî'de Kapı kullarına usulen ulûfe tevzi edilirken, üç seneden beri Gence kalesinde muhafaza hizmetini gören Kuloğulları, Paşanın huzuruna girdiler. Ulûfelerinin İstanbul'da verilmesini istediler. Ferhat Paşa:

— Padişahı âlempenah, sizin ulûfeniz Gence ve Tebriz hazinelerinden almanızı ferman buyurmuş. Niçin söz dinlemezsiniz?.. Ulûlemre itaat etmeyenlerin, kendileri kâfir ve avratları boştur. Çıkın, diye şiddetle cevap verdi.

Bu makul cevap, derhal bir bomba gibi patladı. Kuloğulları:

— Bire, bu ne ham sözdür ki, Vezir-i Âzam söylüyor... Biz bunca yıl, bir kalede kapanıp kalalım da, Vezir-i Âzam bizleri kâfir ve avratlarımızı boş etsin... Elbette vezirin başını isterük, diye feryada başladılar.

Ferhat Paşa aleyhine olarak için için yanan ateş, artık parlamak istidadını gösteriyordu. İşe derhal Sinan Paşa taraf-

tarları karıştılar. El altından sipahi ve silahtarları da tahrike başladılar. Mesele, birdenbire alevlendi. Verilen ulûfe kesele-rini almadılar.

— Ferhat Paşa'nın başı kesilmedikçe, biz ulûfe almazız, diye bağırmaya başladılar.

Nasihat için gönderilen bölük ağalarıyla çavuşbaşayı ve kapıcılar kâhyasını taşladılar. Gemi tamamen azıya aldılar.

Ferhat Paşa, saraya çağrıldı. Padişah tarafından:

— Bu, ne haldir ki, sen sebep oldun? Diye hitaba maruz kaldı.

Ferhat Paşa izahat verdi:

— Benden sadır olan kelâm mahallinde, sair vüzera ile Lala Mehmet Paşa dahi vardı. Onlardan sorulsun. Ben, onla-rı ulûlemre itaate davet ettim. Bu kelâmda ne hata vardır. Ama garéz başkadır... Benim gibi bir kul dünyadan gitmek-le Padişahıma vezir eksik olmaz. lâkin, asilerin talebi kabul olunursa, ortalık neye varacağı bahirdir, dedi.

Padişah, Ferhat Paşa'ya hak verdi. Asilerin dağıtılma-sını emretti... Ferhat Paşa'nın tedbiriyle ve Yeniçerilerin tehdi-diyle, isyan edenler dağıtıldı. Bu badire böylece atlatıldı.

Bu hengâme arasında asilerin attıkları taşlardan, Damat, Kaptan Halil Paşa ile Lala Mehmet Paşa'nın başları yarılmış ve bu isyana sebep olanların da Sinan Paşa ile Cağalzâde Mahmut Paşa olduğu anlaşılmıştı. Bu fesatamız hareketlerin-den dolayı Sinan Paşa'nın gözlerine mil çekilmesi, Cağalzâ-de'nin de Karahisar'a sürgün edilmesi, Padişah tarafından irade edildi.

Ferhat Paşa, bu iradeyi derhal infaz edecekti, fakat bazı-larının tavassutuyla, Sinan Paşa'nın gözlerine mil çekmekten Padişahu vazgeçirtti. Malkara'ya sürmekle iktifa etti.

Lâkin Ferhat Paşa, bu merhametinin çok acı bir surette cezasını çekti.

O esnada Eflâk cihetleri, isyan halinde idi. Damat İbrahim Paşa Sadaret Kaymakamı nasbolunarak Ferhat Paşa ordu ile o havaliye gönderildi. Paşa, isyan mahalline vâsıl olur olmaz büyük bir muvaffakiyet gösterdi. Eflâk Beyi, Mihal'ı mağlup ederek aldığı beş yüz esirle dört bin maktulün kellesini İstanbul'a gönderdi. Rakipleri onun bu zaferini çekemedi. Derhal aleyhinde şöyle bir vaka tasni edildi... Güya, düşman istilâsına uğrayan köylerin halkı Ferhat Paşa'ya gelerek:

— Kâfir, ehlü ayalimizi esir etti. Şarap meclislerinde avratlarımızı oynatıp kadeh verdirirler. İslâm gayreti yok mudur ki ehli ırz hatunlarımız halâs olsun, demişler.

Ferhat Paşa da bunlara fena halde kızmış:

— Ya siz onların avratlarını esir ettiniz hoş mudur. Çıkın!..

Diye cevap vermiş... Bu hâdise Padişaha mübalâğalı bir şekilde arzedilince derhal fetvası alınarak Ferhat Paşa'nın idamına ferman çıkarıldı. Kapıcılar Kâhyası Ahmet Ağa isminde birine verilerek Ferhat Paşa tarafına yollandı. Paşa, İstanbul'da bulunan taraftarları vasıtasıyla bunu haber alır almaz, orduyu Satırcı Mehmet Paşa'ya teslim etti ve Ahmet Ağa'ya tesadüf etmeyecek yollardan gizlice İstanbul tarafına hareket eyledi. Fakat yolda Şam askerine rastgeldi. Hemen atının terkisinde bulunan altınları bunların önüne serpti. Askerin altın kapışmasıyla meşgul olmasından istifade ederek aralarından sıvıştı, geçti.

Istranca dağları üzerinden dolaşarak Litroz'daki çiftliği ne geldi, saklandı.

O sırada İstanbul'da Salamon İşkenazi isminde bir Ya-

hudi vardı. Bu adam, Valide Sultan namına rüşvetler alır, büyük işlere bakardı. Ferhat Paşa mühim miktarda para ve elmas vererek Valide Sultana haber gönderdi. Birkaç gün sonra:

— Rahat olsun. Cürmü affolunmuştur. Dilerse çiftliğinde, dilerse İstanbul'da gelip konağında otursun, diye haber aldı.

Ferhat Paşa, buna kandı. Çiftliğinin kapılarını açtı.

Fakat... Bir sabah ansızın, bir bostancı müfrezesi çiftliği abluka etti. Bostancıbaşı Ferhat Ağa birdenbire Paşanın karışına dikildi:

— Kalk, yürü devletlim... Yedikule'ye kadar zahmet buyur, dedi.

O zaman Ferhat Paşa başına geleni anladı. Gene kurtulmak için bir çare aradı; bulamadı.

— Ne yapalım, kazaya, rıza... Kul, alının yazısını görse gerek, diyerek atına bindi.

Etrafı bostancılarla muhat olarak Yedikule zindanına getirildi ve hapsedildi.

Damat İbrahim Paşa, derhal Okçuzade'yi çağırttı. Paşanın idamı hakkında bir telhis yazdırdı. Padişaha arz ederek hemen iradesini aldı. 1004 senesi sefer ayının beşinci günü, güneş gurup ederken Çavuşbaşı, Çoban Süleyman Ağa, zindana girdi. Ferhat Paşa'ya selâm verdi. Ferhat Paşa, alından buz gibi terler akarak sordu:

— Hayırdır inşallah Çavuşbaşı...

Çoban Süleyman:

— Hayırdır, devletlim... Allah cümlemizin akıbetini hayır eyleye.

Diye cevap verdi ve derhal elindeki yağlı kemendi Paşanın boynuna geçirdi. Dizini göğsüne dayıyarak yanındakilere:

— Bire... Pekçe çekin, dedi.

İran harplerinde büyük zaferler kazanan, Tebriz sahralarında yaptığı kırk sekiz meydan muharebesinde kazandığı şereflere mukabil murassa kılıçlarla taltif olunan bu büyük kumandan da nihayet bir yağlı kayış parçasıyla boğuldu ve karanlık bir zindan köşesinde titreyerek can verdi. (Nisan 1592)

HADİM HASAN PAŞA

(Ekim 1597)

Sarayın harem dairesi, artık tam manasıyla bir sefahat membaı olmuştu. Her gün mübayaa olunan(satın alınan) denklerle kumaşlara, avuç avuç elmas ve pırlantalara, bir türlü para yetişmiyordu. Bazı günler Valide Sultan oğlu Üçüncü Mehmed'e haber gönderiyor, para istiyor. Fakat:

— Hazine, muzayakadadır. Olur ile idare etsin.

Cevabını alıyordu. Halbuki, hazineyi boşaltan, müzaya-ka (darlık)içinde bırakan, bizzat Üçüncü Mehmet'ti.

Harem takımı buna bir çare ararlarken sadaret kaymakamı, Hasan Paşa Valide Sultana:

— Neye gam çekerler!.. Bu âciz kullarını sadaret mevkiine kayırırsınlar. Badehu,(bilahere) akça yüzünden hiç endişe etmesinler, diye haber gönderdi.

Bu haber, Valide Sultana gayet makul ve mülâyim geldi. Esasen Hasan Paşa, saray kapılarında yetişmişti. Buru-

şuk yüzölü, tüysüz, ince sesli bir Hadım Ağası idi. Cinsiyeti meçhul ve mütereddi ruhlu olan bu adam, riya ve tabasbusla az zaman zarfında hazinedarbaşı olmuş ve sonra da rüşvet vererek Mısır Beylerbeyiliğinde ve vezaretle Şirvan, Tebriz valiliklerinde bulunmuştu. Becerikli ve işgüzar bir Çerkes'ti. Bunca kahraman devlet ricali dururken; erkek mi, kadın mı, ne olduğu belli olmayan bu acayip kıyafetli adam, Eğri seferi esnasında kolayını bularak sadaret kaymakamlığı gibi büyük bir makama da oturmuştu. Fakat, onun hırsına, bu makam da kâfi gelmiyordu. O, zekâ ve riya kudretinden emin olduğu için, devletin en yüksek mevkiini işgal etmek ve şahane bir ömür sürmek istiyordu.

Şimdi iki muhteris, ittifak etmişti. Biri, Valide Sultan; diğeri de Hasan Paşa...

Üçüncü Mehmet, harem takımının ısrarına ve Hasan Paşa'nın takdim ettiği kıymettar hediyelere mukavemet edemiyerek, nihayet onu sadaret mevkiine getirdiği zaman, iki taraf ta geniş bir nefes almıştı. Çünkü, artık para endişesine lüzum kalmamıştı.

• • •

Hasan Paşa, sadaret sedirine oturur oturmaz, derhal aziller ve tayinler başlamıştı. Yeni sadrazam, her hafta başında Valide Sultana külliyetli miktarda akçe teslimine mecburdu. Buna binaen, mansıp sahiplerini birer birer azlediyor, her mansıbı yeniden akçe ile satıyor ve parayı alırken de:

— Biliyorsunuz ki bu akçeyi kime teslim ediyorum, diyerek harem-i hümayunu gösteriyordu.

Her tarafta müthiş bir dedikodu başlamıştı. Evlerde, çarşı ve pazarlarda bütün bu rezaletten bahsediliyor. Valide Sultan ile sadrazamın bu cür'etkârane hareketi, dilden dile gezi-

yor fakat, harem dairesinin duvarları yüksek olduğu için, halkın feryat ve şikâyeti, buradan işitilmiyordu.

• • •

Sarayda Hasan Paşa'nın eskiden beri kin ve husumet beslediği bir adam vardı ki bu da, Kapağası Gazanfer Ağa idi. Hasan Paşa, daha ağalık zamanından beri güttüğü bu kinin intikamını almak istiyor ve bunun için münasip bir fırsat bekliyordu.

Nihayet, bir cuma günü, namazdan sonra Padişahın secadesine yaklaştı. Şuradan, buradan lâkırdı açarak Gazanfer Ağa hakkında söylemedik söz bırakmadı. Ve sonunda:

— Sarayı hümayununuzu fesada vardiyan bu mel'un-
dur. Katli vaciptir. Ruhsat verin ki ibret olmak üzere ol habi-
si yok edeyim ve sarayı hümayununuzu bu beliyyeden halâs
eyleyim, diyerek Üçüncü Mehmed'i hayrette bıraktı...

Padişah, Hasan Paşa'nın bu teklifini pek cür'etkârane
bulmuş ve hiç memnun olmamıştı. Çünkü, Gazanfer Ağa'yı
seviyor, sevdiğini de herkes biliyordu... Üçüncü Mehmet,
kaşlarını çatı:

— Rızam yoktur, diyerek seccadeden kalktı.

Hasan Paşa, fena halde bozulmuş ve söylediği söze na-
dim olmuştu. Lâkin artık, ok yaydan çıkmış, bunu tamire im-
kân kalmamıştı.

Üçüncü Mehmet camiden avdetinde doğruca harem-i
hümayuna gitti ve Hasan Paşa'nın sözlerini valide sultana
nakletti. Gazanfer Ağa, valide sultanın da makbul ve mem-
duhu idi.

Bu sözden o da müteessir oldu. Ağayı huzuruna celbe-
derek:

— Kendini, sadrazamdan koru. Bilmiş ol ki kati düşmanındır, demeğe mecbur oldu...

O zaman Gazanfer Ağa, yaralı bir arslan gibi kükredi. Fena halde hiddete gelerek:

— Devletlim... Hasan Paşa kulun, aşikâre irtişa eder. Ve bütün halka karşı, Valide Sultan, beni taksite kesmiştir. Aldığım akçeyi ona verir ve ben sadece bu akçelerin kırı ile elimi kirletirim, der. Maksadı, kul tayfasını ayaklandırıp sizi Padişah'tan cüda edip kendisi hüküm sürmektir. Beni izale etmekten kastı da muradına nail olmaktır. Tahkik buyurun. Eğer hilâfı zuhur ederse, boynum kıldan ince, kılıçtan keskindir... İşte Yeniçeri ağası... İşte Şeyhülislâm efendi... İşte sair ocak ağaları... Cümlesin çağırın... Yegân yegân (bিরer bিরer) sorun, diye cevap verdi.

• • •

Kısa bir tahkikat, Gazanfer Ağa'nın sözlerini teyit etti. Valide Sultan hakikaten fena halde dile gelmişti. Halkın lisanını tutmak ve bu dedikoduyu, bir tek mecraya sokmak icap ediyordu.

O esnada Valide Sultan, Bahçekapı iskelesindeki Yenica-mi'yi yaptırmak teşebbüsünde idi. Her şey hazırlanmış, yalnız eşref saat bekleniyordu. Müneccimbaşı; 1007 senesi Ramazanının altıncı günü eşref saatin hulûl edeceğini haber verdi. O gün, caminin temelinde başlanmak için bütün vüze-ra ve devlet ricali oraya toplanmış, ilk temeltaşını koymak için müneccimbashının emir ve işaretini bekliyorlardı. Bunların arasında Sadrazam Hadım Hasan Paşa da bulunuyordu. Birdenbire, saray-ı hümayun tarafından bir kalabalığın geldiği görüldü. Bunlar, bostancıları. Herkes, bunların gelmesini merasimde bulunmaya atfettiler. Fakat bostancılar geldiler. Sadrazamın bulunduğu yere doğru ilerlediler. Bostancıbaşı

Sadrâzamın karşısında dikildi. Birdenbire koluna girdi. İleri doğru sürükledi. O zaman diğer bostancılar da Hasan Paşa'nın yakasından ve kollarından tuttular. Halkın korku ve hayreti arasında sürükleye sürükleye götürerek Yedikule zindanının karanlık bir köşesine attılar. (Nisan 1598)

• • •

İki gün sonra, saray-ı hümayunun kapısı önünden geçenler; mosmor kesilmiş, gözleri çukura batmış, buruşuk yüzlü kesik bir baş gördüler. Bu, Hadımağalığından yetişen, Sadrâzam Hasan Paşa'nın başıydı.

YEMİŞÇİ HASAN PAŞA

(Temmuz 1601)

Hadım Hasan Paşa'nın fitnekârlığına karşı Kapıağası Gazanfer Ağa'yı müdafaa eden Üçüncü Mehmet, bir müddet sonra vukua gelen sipahilerin isyanında lüzumu kadar celâdet gösterememiş; tac ve tahtını kurtarmak için asilerin önünde zelilâne boynunu eğerek sevgili Gazanfer Ağasıyla Dadüssaade Ağası Osman Ağa'nın başlarını kestirip saray kapısının önüne attırmak suretiyle zorbaları teskin eylemişti.

Üçüncü Mehmed'in gösterdiği bu zaaf, devlet ricali arasında büyük bir fitne ve fesat uyanmasına sebep oldu. Her tarafta muhtelif şahıs ve partilerin birbirine karşı kin ve intikam ateşleri kaynıyordu. Sadrâzam ve Serdar-ı ekrem Yemişçi Hasan Paşa Nemçe hududundan yeni gelmişti. Padişah, sadrazamı seviyordu. Bu sevgisini göstermek için yetmiş yaşına gelmiş olan bu vezire, henüz çocuk sayılacak derecede küçük olan kerimesi, Ayşe Sultan'ı vermişti.

Hasan Paşa'ya Padişahın teveccühü arttıkça rakipleri de çoğalıyordu. Onun İstanbul'a gelmesi, birçoklarının menfaatine dokunuyordu. Bunlardan biri de Sadaret Kaymakamı Güzelce Mahmut Paşa idi. Mahmut Paşa, sadaret makamını eline geçirmek için müftü, Sun'ullah Efendi'yi ele almış ve sadrazamın katline fetva çıkarmış ve bu fetvayı da zorbaların karşısında kazaskerlere tasdik ettirerek Padişaha yollamıştı.

Ortada başlıca iki kuvvet görünüyordu. Biri, Yeniçerilere istinat eden sadrazam... Diğeri de sipahi zorbalarını elde eden Mahmut Paşa... Üçüncü Mehmet de bu cereyanları biliyor, fakat bu iki muhalif kuvveti telif edebilecek dirayet gösteremiyordu.

Sadrazam Hasan Paşa, kendi aleyhinde çıkarılan katil fetvasının Padişaha verildiğini haber alınca huzura geldi. Mahmut Paşa'nın zorbalara otuz bin filori altını dağıtarak cümlesinin imanını satın aldığını isbat etti. Padişah, Mahmut Paşa'nın derhal katli için emir verdi ve bu vazifenin ifası için de Kapıcılar Kâhyası Kasım Ağa'yı gönderdi. Kasım Ağa Mahmut Paşa'nın konağına gitti. Her tarafı aradı fakat Mahmut Paşa'dan eser bulamadı.

Bu tarafta bu işler olurken, diğer tarafta da sadrazam zorbalarından korkuyor, gibi tebdili kıyafetle konağından çıkarak Yeniçeri Ağası kapısına geliyor, orada kalıyordu.

• • •

Bu esnada zorbaların isyanı patlak verdi. Fakat, müteyakkız bulunan Sadrazam tedbirle hareket etti. Halk ve Yeniçeriler de sadrazamla beraber olarak asiler derhal tepelendi. Kurnaz Mehmet, Tepegöz Rıdvan, Hüseyin Halife, Gazaz Ali, Poyraz Osman, Öküz Mehmet gibi elebaşları derhal

idam edildi ve müşevviklerden olan Sun'ullah Efendi Rodos'a gönderildi.

Fakat bu iş bununla bitmedi. Artık bu iki sınıfı, Yeniçerilerle Sipahilerin arasına müthiş bir adavet girmişti. Tenhada rastgeldikçe bıçaklarını çekiyor, birbirlerini öldürüyorlardı... Aynı zamanda bu kolayca istihsal edilen muvaffakiyetten Sadrazama da bir gurur gelmişti. Şimdi o da hasımlarını birer birer yok etmek istiyordu. Bir gün divandan sonra saray kapısından çıkarken bir tek işaretle:

Tırnakçı Hasan Paşa gibi kıymetli bir vezirin boynunu vurdurmuş, sabık Yeniçeri Ağası Ali Ağa'yı boğdurmuş, Saatçi Hasan Paşa'yı Trabzon'a nefyolunmak üzere Balıkhane'ye yollamış. Tavaşi Hafız Paşa'yı da Yedikule'ye göndererek hapsedtirmişti.

Onun için en çok çekindiği ve yegâne rakip telâkki ettiği Kaptan-ı Derya, Çağalzâde Sinan Paşa idi. Fakat Padişah onu himaye ediyor, öldürülmesine rıza göstermiyordu.

• • •

Sadrazam, gittikçe şımarıklığı arttırıyor, etrafındaki dostları bile yavaş yavaş kendine düşman yapıyordu. Bu hallerle tahammül edemeyen Şeyhülislâm ile Kızlar Ağası, Padişaha müracaat ettiler. Esasen şikâyetlerden bizar olan Üçüncü Mehmed'e:

— Bu adamın kasdı, Valide Sultan'dır. Onu saraydan ihraç ve teb'it edip sizi yalnız bırakmak ve sonra da hayatınıza kıymaktır, dediler.

Bu son söz, Padişahın gazabını tahrike kâfi geldi.

— Tiz, gidin. Mührü şerifi alın, diye emir verdi.

O esnada Sadrazam, divanda idi. Derhal gittiler. Mührü şerifi geri aldılar.

Hasan Paşa, vaziyetin vahametini idrak etti. Hiç olmazsa hayatını olsun kurtarmak için zevcesi Ayşe Sultanın Sütlüğü'deki sarayının bahçesine iltica etti.

Yeniçeriler vakadan haberdar olur olmaz ayaklandılarsa da, Yeniçeri Ağası nasbolunan Türk Ağa ile ulemanın nasihatıyla işi büyütmediler ve artık gözden tamamen düştüğü anlaşılan Hasan Paşa'ya lüzumsuz taraftarlık etmekten vazgeçtiler.

On gün, bilâhadise geçti. On birinci günün gecesi, Sarayı Hümayun'dan gönderilen on nefer harem ağası, Ayşe Sultan'ın saray bahçesine girdiler. Handanağa Bahçesi denilen köşede, küçük bir köşkte oturan Hasan Paşa'nın üstüne hücum ettiler. Sürükleye sürükleye bahçeden dışarı çektiler. Kapının önünde boğarak başını kestiler. Bu kesik başı, Sarayı Hümayun'a getirip Padişaha gösterdiler. Ve sonra da, ibret taşlarından birinin üstüne bırakıverdiler... (Ekim 1603)

DERVİŞ PAŞA

(Haziran 1606)

Üçüncü Mehmet devrinin karışıklıkları devam ederken vefat etmiş, saltanata Birinci Ahmet geçmişti. Ahmet, henüz on dört yaşında olmasına rağmen zeki ve oldukça tahsil görmüştü. Osmanlı hanedanında Fatih'in kanunu mucibince kendisine rakip olanları öldürmek lâzım gelirken, Ahmet, biraderi Şehzade Mustafa'ya acıdı, onu öldürmedi. Sarayın ücra bir köşesinde her tarafı demir parmaklıklarla muhat bir odaya kapamakla iktifa etti.

İşler fena gitmiyordu. İran ve Macaristan taraflarında harpler oluyor, Hırvatistan cihetlerinde kaleler fethediliyor-

du. Anadolu'da çıkan isyan bastırılmış, Macaristan havalisine yeni bir kuvve-i seferiye gönderiliyordu. Bu kuvveti, sadrazam (Lâla Mehmet Paşa) hazırlıyor. Macar ve Erdel hudutlarında birçok emeklerle kazandığı muvaffakiyeti, aynı surette ikmal etmek istiyordu.

Fakat... Paşanın bir rakibi vardı; Derviş Paşa...

Bostancıbaşılıktan yetişen bu paşa, bir türlü Lâla Mehmet Paşa'yı çekemiyor, onu devirerek yerine geçmek istiyordu. Derviş Paşa, dессas ve hilekârdı. Emeline müvaffak olmak için her cinayeti irtikâp edecek kadar cür'et ve istidadı vardı. Buna binaen evvelâ Lâla Mehmet Paşa'ya hile ile hücum etti. Padişaha hulûl ederek onu Macaristan'a göndermekten vazgeçirtti; hiç lüzum olmadığı halde bir İran seferine ihtiyaç gösterdi... Mehmet Paşa'nın bu fikre şiddetle muhalefeti üzerine de Portekiz'li bir tabip vasıtasıyla sadrazamı zehirletti, meflûc bir hale getirdi.

Mehmet Paşa, en şehit hümmâ va ıztıraplar arasında can verdikten sonra elli bin doka altını ile on milyon akçadan ibaret olan parası ve bir hayli emlâk ve akaratı zaptedildi; artık Padişahı tamamen teshir etmiş olan Derviş Paşa izzet ve şerefle makamı sadarete geçti.

Derviş Paşa, makamına oturur oturmaz büyük bir şiddet göstermek ve her tarafı yıldırarak büyük bir nüfuz ve kudret kesbetmek istedi. Derhal divandaki çavuşbaşıya hitaben:

— Divan efendilerine söyle... Beni sair sadrazamlara kıyas etmesünler. Ben, bugünün işini yarına bırakan takımdan değilim. Kim ki böyle hareket ederse, derhal boynunu vurdururum, emrini verdi.

Yeni sadrazamın bu emri vermekten, gizli bir maksadı

daha vardı. O da, sefere gitmemek... Çünkü İran üzerine gidecek ordu hazırlanmış, Üsküdar'da bekliyordu. Ordunun beklemesi, o kadar mühim değildi. Fakat, Tuğu hümayun da çıkarılmış, sancaklar ortasında ordunun merkezine dikilmişti. Saraydan merasimle çıkarılan bu tuğun harbe gitmeden geri alınması görülmüş ve işitilmiş şey değildi. Harbe gitmek için de kendisinin bizzat ordunun başına geçmesi lâzım geliyordu.

Derviş Paşa, bunu istemiyordu... Buna binaen Padişahı ikna etti. Ertesi günü huzur-u hümayunda aktolunan divanda Sultan Ahmet, kıştan ve levazımı seferiyenin ikmalindeki müşkülâtta bahsederek İran üzerine hareketin gelecek seneye tehirini teklif etti.

Bir gün evvel Derviş Paşa'nın gösterdiği şiddet herkesi o kadar yıldırılmıştı ki, buna hiç kimse cevap vermeye cesaret edemedi. Çünkü bu fikrin, onun tarafından ilham edildiğini pekâlâ hissetmişlerdi. Lâkin Şeyhülislâm, sabredemedi:

— Bunca yarü agyara karşı (tuğ) u geri almak münasip olamaz.

— Selefte, görülmüş şey değildir. Bari, eslâfı izamları zamanında olduğu gibi Serdar Haleb'e kadar gidip orada kışlasın.

Demeye cesaret etti... Şeyhülislâmın bu cür'etkârane cevabı, sadrazama büyük bir darbe olmuştu. Tabii bu sözleri hazmedemedi.

— Bre efendi... Sen kim olursun ki, Padişahi âlempenahın fikrine mâni olursun. Mülkün sahibi o değil mi?.. Ne dilerse, onu işler...

Diye onu takdir etmek ve meclise karşı da kendini göstermek istedi. Bu sözler, aynı zamanda padişahın gururunu da harekete getirdi. Şeyhülislâm derhal azledildi.

Derviş Paşa, artık vaziyete tamamen hâkimdi. Çünkü Padişah üzerindeki kudret ve nüfuzunu alenen göstermişti. Ertesi günü, yeni Şeyhülislâm başta olmak üzere bütün rical ve ulema takım takım ziyaretine geliyor, hepsi de hakipayi asafiye yüzlerini sürüyor ve... artık onun maksudını anladıkları için:

— Siz, efendimiz, afitabı cihansınız. Merkezde sabit olup zulmetleri def için yalnız etrafa şua salmահsınız. Devletli Padişahımızın bunca mücerrep (tecrübeli) (ve muktedir kulları var. Onlardan biri serdar olup ta sefere çıkarsa ne olur?.. Diye zelîlâne bir riya ve tabasbus gösteriyorlardı... Esasen Derviş Paşanın istediğı de bu idi. Binaenaleyh, bu umumî fikir cereyanı üzerine Deli Ferhat Paşa orduya serdar tayin edildi ve ileri hareket emri verildi.

Ferhat Paşa, hakikaten deli idi. Ordu daha Konya'ya varmadan İstanbul'lu şikâyetçiler istilâ etti. Serdar, yaptığı birçok mezalim ve çılgınlıkların fevkinde olarak ordunun hazinesini de tüketmişti. Aynı zamanda bu hareketler, birçok isyanlar da husule getirmişti. Derviş Paşa, ne bu şikâyetlere al-dırıyor; ve ne de isyanları bastırarak tedbirlere tevessül ediyordu. O sadece büyük bir haşmet ve vakar göstererek divanı hümayunun ipekli sedirine kuruluyor, aleyhinde söz söyleyenlerin, birer birer boynunu vurduruyordu.

• • •

Zulüm, devletin idaresinden memnun olmayanları çoğaltmış. Derviş Paşa'ya da birçok düşman kazandırmıştı. Bir zamanlar onun önünde riyakârlık edenler, şimdi birer birer onun kuyusunu kazıyor ve ilk fırsatta onu düşürmeye çalışıyorlardı... Bu halden genç Padişah da ürkmüşü. Bu zalim ve kan dökücü vezir-i âzamın, bir gün gelip kendi başına da bir

hal getirmesinden endişe ediyor ve artık ondan halâs olmak çaresini düşünüyordu.

Bir gün hocası ile şeyhülislâmı çağırttı. Onlarla mahremce müşavere etti... Sadrazamı itham eden birçok sebepler mevcuttu. Fakat, onu şer'îşerif mucibince yere vurabilmek için daha mühim sebep aranıyordu... Nihayet bu sebep, kendiliğinden zuhura geldi.

O esnada Derviş Paşa, yeni ve muhteşem bir konak yaptıırıyordu. Bu konağın inşasını, bir Yahudi mimara havale etmişti. Konak bitmiş ve gümüşten mamul anahtarı ile uzun bir hesap defteri paşaya takdim edilmişti. Paşa, şöylece hesabın yekûnuna baktı ve sonra hiddetle defteri Yahudinin suratına fırlatarak:

— Bire düzenbaz çıft... Bu ne miktar masraftır? Konağın tahtaları gümüşten, mıhları altından olsa, bu miktara baliğ olmaz... Bu hesapta mübalağa var... Tiz, bunu itidale indir, diye bağrdı...

Yahudi, titreyerek defteri yerden aldı. Parça parça edip, paşanın ayakları dibine koyarak, kendisi de diz çöktü ve yer öptü. Tatlı, munis, muslihane (barışçı) bir tavırla:

— Ne hiddet buyurursun devletlim... Bu hesabı takdim etmekliğim, mücerret senin emrinleedir. Yoksa, benim ne hadimdir. Yalnız malım değil, şu tatlı canım bile efendimindir, diye işi tatlıya bağladı ve canını kurtardı.

Lâkin... İntikam almayı da unutmadı. Derhal en emin olduğu ameleleri topladı. Bir gece zarfında saray-ı hümayun tarafına doğru bir geniş lâğım kazdırdı. Üstünü kapattı ve saraya da:

— Sadrazam Paşa, saray canibine doğru gizli bir yol ya-

pılmasını emretti. Emir kulu olduğumuz için bu yolu yapıyoruz. Ancak bunda gizli bir maksat olmak ihtimali de vardır. Vaki, böyle büyük adamların işine karışmak bizim haddimiz değil ama, Padişahımıza olan sadakatimize binaen haber veriyoruz, diye gizlice haber yolladı.

Padişah, bu haberi alır almaz fena halde kuşkulandı. Derviş Paşa'ya bir şey hissettirmemek için iki gün ses çıkarmadı. Gizlice adamlar gönderip ihbarın hakikat olduğunu anladı. Üçüncü günü, bir iş bahane ederek Derviş Paşa'ya haber yolladı. O gelirken, arz odasının iki tarafına bostancılar sakladı.

Paşa, bermutat vekar ve azametle saraya gelerek kapılarda divan duran çavuşların ve kapıcıların selâm ve tazimleri arasından geçti. Arz odasına ilerledi. Oda kapısından içeri girdi. O anda, Sultan Ahmet ellerini çırparak:

— Gel... Kim var orada?.. Diye seslendi.

Bostancıların iki taraftan hücumuyla Sadrazam birdenbire sendeledi. Fakat, sille ve tokatlar üşürülerek yere devrildi. Hazırlanan bir çadır ipi derhal boynuna geçirildi. O anda, canı teninden cüda edildi. (Aralık 1606)

Birinci Ahmet, geniş bir nefes alarak yerinden sıçradı. Yüzü mosmor kesilmiş olan Derviş Paşa'nın yerde yatan naşına yaklaştı. Ayağıyla kalbinin üstüne bastı. Bu yarı ölü vücut hafifçe kımlıdadı. Padişah hemen hançerini çekti. Sadrazamın cesedinin önüne eğildi. Titreyen elleriyle başını kesti. Henüz çocuk denecek kadar genç olan Padişahın eliyle kesilen bu baştan simsiyah bir kan aktı ve halıların üzerinden sızarak kar gibi beyaz mermerlerin üzerine bulaştı...

NASUH PAŞA

(Ağustos 1611)

Nasuh Paşa, Gümölcüneli bir Rum'un oğlu idi. Pek genç iken Baltacılıkla saraya girmiş, az bir zaman sonra da çavuşlukla cırak edilmmişti. Zeki ve açıkgöz bir adamdı. Bir taraftan muhtelif şekillerde servetini arttırıyor, diğer taraftan da mansaptan mansaba(makamdan makama) atılıyordu. Girginliği ve işgüzarlığı sayesinde çok geçmeden vazaretle Diyarbakir Valisi oldu.

Lâkin, Nasuh Paşa'nın gözü, bir türlü doymuyordu. Onun maksadı, sadareti elde etmek ve bütün ömrünü zevk ve saadet içinde geçirmekti. Bu emeline, talih te yardım ediyordu. Diyarbakır'da yaşadığı muntantan hayat, Kürt beylerinden ve en büyük zenginlerinden Mir Şeref'in nazar-ı dikkatini celbetti. Devlet nüfuzundan istifade etmek ve o havallideki mevki ve kudretini büsbütün tahkim eylemek için kızını Nasuh Paşa'ya verdi.

Nasuh Paşa'nın nevesi, zevcine gelirken büyük bir servet de getirmişti. Nasuh Paşa bu servete iştirak edince derhal Padişah Birinci Ahmed'e bir arıza gönderdi:

— Mesnedi sadaret, seraskerlikle maan kendi uhdesine ihale buyurulursa, hazine-i celileye kırk bin altın takdimiyle beraber esnayı seferde de asakiri şahaneyi kendi malından idare edeceğini, beyan etti.

Nasuh Paşa, sadrazam olur olmaz programını tatbika başladı, her tarafı, dilediği gibi haraca bağladı. Hırs ve tamahadden aşır hatta maksadını icraya hail addettiği kimselerin izalei vücutları hususunda insaf ve merhameti bile bir tarafa bıraktı. O sadece üç şey düşünüyordu: Altın, elmas, kadın...

Hazine, bomboştu. Saray kadınlarının tazyiki karşısında Padişah bazen bunılıyor, ancak Nasuh Paşa'nın haftadan haftaya gönderdiği altın dolu keseleri gördükçe geniş bir nefes alıyordu. Birinci Ahmet, bu becerikli sadrazamdan memnundu. Hatta bu memnuniyetini izhar etmek için, henüz üç yaşındaki kızını da bu koskoca, saçlı sakallı vezir-i âzama nikâh etmişti.

Talihin bu ikbal ve teveccühü arttıkça, Nasuh Paşa'nın da şımarıklığı haddi aşıyor, zalimane hareketleri, her gün etrafındaki düşmanları çoğaltıyordu. Saray, her gün şikâyetçilerle dolup boşalıyor, Şeyhülislâm, hünkâr hocası, kızlarağası gibi Padişah üzerinde nüfuza malik olan şahıslar, vakit vakit Padişahın kulağına eğilerek, bu tahammülfersa halin bir felâket tevlit edeceğini anlatıyorlardı.

Birinci Ahmet, evvelâ bu telkinata aldırmamıştı. Çünkü, sadrazamı tevbih ve tekdir etmek, kendi varidat menbainı kurutmak demek olduğunu pek iyi biliyordu. Lâkin, Nasuh Paşa aleyhtarları ağız birliği edip te:

— Paşa'nın meramı, taht ve saltanattır. Mısır hazinesine varan servetini, hep bu meramın husulü için toplar. Bir gün gelip, bu serveti kul tahfasına ibzal edecek ve saltanatı ele geçirecek... Hemen işi muhkem tutun Padişahım...

Demeleri üzerine Padişah gözlerini dört açmıştı.

O esnada av mevsimi gelmiş ve Padişah da Edirne'ye gitmişti. Gene bu sırada Tatar Hanının biraderi Mehmet Geray, Hanlığı kendi uhdesine tevcih ettirmek için Sadrazam Paşa'ya haber göndermiş, Paşa da Mehmet Geray'la uzun uzadıya görüşmek ve bu vesile ile azamî menfaat temin eylemek maksadıyla onu da av eğlencesine davet etmişti.

Mehmet Geray maiyetinde birçok parlak silâhlı Çerkes

süvarileriyle Edirne'ye geliverince herkes şaşır-
dı. Padişah ta fena halde kuşkulandı. Bunların kimler olduğunu sor-
durdu. Mehmet Geray, Edirne'ye davetle geldiğini ve böyle
bir heyecana sebebiyet verdiğinden dolayı pek çok teessüf
ettiğini söylemekle beraber, bu cevap Padişaha büsbütün
başka türlü arzedildi.

— Efendim, Nasuh Paşa, Cengiz Han ahfadından birini
tahta çıkarmak için Mehmet Geray'ı buraya celbettirmiş (ge-
tirmiş). Meramı, ortalığın karışıklığından istifade ile zatı hü-
mayununuzu ahzü girift edip saltanatı tebdil etmektir, denil-
di.

Padişah bundan fevkalâde tevehhüş ederek:

— Yaaa... Hoş imdi... Bir kıtale meydan vermeden der-
hal o Tatar'ı tutun. Muhkem bağlayıp Yedikule zindanına
atın, diye emir verdi.

Bu vaka, Nasuh Paşa'yı artık tamamıyla gözden düşür-
meye kâfi gelmişti. Ertesi günü zuhur eden diğer bir hâdise,
Vezir-i Âzamın vaziyetini büsbütün müşkülleştirdi. O gün,
cuma idi. Padişah büyük bir alayla camiye gitmişti. Koca ca-
mi, Padişahı görmek için mülhakattan gelen binlerce halk ile
dolu idi. Namazdan sonra tam dua başlayacağı zaman, ce-
maatin içinden bir adam fırladı, ayağa kalktı. Hünkâr mahfi-
linden tarafa dönerek başındaki sarığı çıkardı, boynuna dola-
dı:

— Ey Padişahı alêmpenah... Sana arzuhalim var, diye
bağırdı.

Müezzinler, birdenbire sustu. Korku ve hayretten kimse
nefes alamıyordu.

Adam haykıra haykıra sözüne devam etti:

— Ben sülâlei tahireden, nesli Peygamberdenim. Sadat

ve şürefaya riayet cümle-i müslimine vecibei zimmet iken senin Vezir-i Âzamın ağalarından biri benim zevcemî iğva etti(yoldan çıkardı). Irzımı yıkarak hanımanımı harap eyledi... Irz, Padişahındır. Vâki olan tecavüz bana değil, sanadır... Ey ümmeti Muhammed!.. Sizler de şahit olun... Halife bu intikamı almazsa, gidip ceddimin kabrine düşmekten gayri felâk ve necat kalmamıştır, dedi ve ağlamaya başladı.

Padişah, hemen emir verdi. Çavuşlar koşarak derdmenin(dertli) kollarına girdiler, muazzezen huzura götürdüler:

— Elbette çaresine bakılır, diye tatyip edildi.

Lâkin, bu hâdiseler hem Padişahın ve hem de halkın üzerinde çok fena bir tesir husule getirdi. Her tarafta:

— Bir uşağını pek tutamıyon... Halkın ehli ırz avretlerine dolaştıran adamdan ne hayır gelir?.. Gayri bizlere selâmet çaresi kalmamıştır, diye bir mırılta dalgalanmaya başladı.

• • •

Bu hâdiseler üzerinde, artık Nasuh Paşa da dikiş tutturamayacağını anladı. Arnavutluk tarafına firar etmek için hazırlanmaya başladı. Fakat kâhyası, bu teşebbüsün neticesinde kendisinin de suizan altında kalacağını düşündü. Saraya giderek sureti mahremanede Padişaha haber verdi.

Padişah, Nasuh Paşa'nın firarına meydan vermeyecek tedbirleri almakla beraber onu huzura celbetti. Bütün bu işler hakkında izahat talep eyledi... Nasuh Paşa, şarlatanlıkla yakayı sıyırmak isteyerek:

— Hayırhahlığımıza binaen sözlerim isga buyurulsun. Veyahut istifam kabul olunsun. Ve illâ, kendimi tesmim ve helâk ederim.

Demesi üzerine, padişah fevkalâde gazaba geldi:

— Hay hain herif... Öyle ise Mehmet Paşa lâlamı teslim eden (zehirleyen) sensin... Hoş imdi... Çık, diye bağırarak huzurdan defetti.

Birinci Ahmet düşünüyor, sadrazamı ne şekilde öldüreceğine bir türlü karar veremiyordu. Ertesi günü cuma idi. Paşa, temarüz ederek selâmlığa gelmedi. Padişah artık öfkesini zaptedemedi. Bostancıbaşıyı çağırarak:

— Maiyetine yüz nefer bostancı al. Tiz, Nasuh Paşa'nın konağına git, kaydını gör. Kellesini bana getir, diye emir verdi.

• • •

Sakalından kan pıhtıları sarkan Nasuh Paşa'nın sararmış kellesi, ibret taşının üstünde hakikaten büyük bir ibret levhası teşkil ederken, saray-ı hümayundan giden bir heyet de, Padişah namına müsadere olunan emvalini (mal varlığını) sayıyordu.

Sadrazamın malından Padişahın eline geçen şeyler, şunlardı:

Bir milyon düka altın kıymetinde, kileler dolusu inci ve ol miktar nakit meskûkât ve altın ve gümüş kaplanmış ve zıkkımet ahcar ile murassa bin on sekiz kabza seyif ki: Bunlardan elmas ile murassa olan bir adedine elli bin düka kıymet tahmin olunmuştu. Mağazalar dolusu Acem ve Mısır halıları ve sırmalı kumaşlar ve atlas ve kadife ve dört yüz res asil kısrak olmak üzere bin yüz res esp, dört yüz çift altın üzengi, on sekiz bin deve, dört bin res yük hayvanı, altı bin sığır, beş yüz bin koyun. Tabii, bir hayli cevırı (cariyeler) ve gulman (erkek köle) vardı...

Nasuh Paşa'nın hayatında yaptığı birçok fenalıklara

mukabil, hiç olmazsa ölümüyle biraz hayrı dokundu. Çünkü o esnada bomboş olan hazine, bu metrukât ile dolmuştu.

• • •

Osmanlı saltanatının on altıncı Padişahı olan İkinci Osman, on sekiz yaşında olduğu halde, kendi zulüm ve seyyiatına kurban olmuş. Kanlı bir ihtilâlden sonra, Sadrazam Davut Paşa tarafından Yedikule'ye götürülerek Cebecibaşı ile Gelender oğlu ismindeki şakillere boğdurulmuştu. (20 Mayıs 1622)

Davut Paşa (20 Mayıs 1622)

İhtilâl âmilleri arasında Yeniçerilerle Sipahiler de vardı... İhtilâlin şımarıklığı geçtikten sonra bazı eşbap dolayısıyla sipahiler acı bir nedamet hissettiler. Padişah katilliği gibi bir lekeyi üzerlerinden silmek istediler. Divana müracaat ederek:

— Sultan Osman'ın katili kim ise bize teslim edilsin. Halka karşı cezasını görsün. Bize isnat olunan bühtan da silinsin, dediler.

Bu talebin ucu, taht ve saltanatı işgal eden Padişaha kadar dokunuyordu. Padişah, birinci Mustafa namındaki mecnundu. Zaten muhtel olan şuuru, kanlı bir ihtilâl esnasında tahta çıkarken büsbütün haleldar olmuştu. Böyle bir müracaate cevap verecek halde değildi. Buna binaen muhitinde bulunan ve o zamanki tezebzübü (kararsızlık) idâreye çalışanlar tarafından Padişaha şu cevap verdirildi:

— Ben, Sultan Osman'ı öldürsünler demedim. Davut

Paşa, bunda yalan söyler. Eğer katiller hâlâ mevcut iseler, cezalarını görsünler.

Bunu, sipahiler de biliyorlardı. Onlar yalnız, hotbehot bir iş yapmamış olmak için böyle bir cevap ve müsaade bekliyorlardı.

Sarayın da verdiği bu cevap, çok hesaplı idi. Valide sultanla ittifak eden ve genç padişahı öldürterek yerine mecnun Mustafa'yı geçirten Davut Paşa, birdenbire fevkalâde şımarmıştı. Sultan olan karısı vasıtasıyla bir taraftan saraya, sadaret ve kuvvetiyle de diğer taraftan hükümete sahip olmak istiyordu. Halbuki, İstanbul'u altüst eden ihtilâlin ateşleri henüz sönmemişti. Genç Osman'ın kahpeliğine kurban olarak saray kapısının önünde Yeniçerilere parçalatılan sadrazam Dilâver Paşa ile sair masumların kanları henüz kurumamıştı. Zulmünden müşteki olan halk ve Yeniçeriler, şimdi Genç Osman'a bile acıyor. Onun yürekler parçalayan bir fecaatle, haykıra haykıra ölmesini hatırladıkça katillere lânet yağıdırıyorlardı.

Davut Paşa, herkesin menfuru olmuştu. Ortada duran bir zehirli yılan gibi herkes onun başının ezilmesini, kıvrıla kıvrıla can vermesini istiyordu.

• • •

Sipahiler, saraydan bu cevabi alınca, derhal etrafa dağıldılar. Takım takım, katilleri aramaya başladılar... Katillerden Cübbecibaşı o gece ele geçirildi. Evvelâ kılıçla kafası kesilerek vücudu parça parça edildi. Üç gün sonra da, Eyüp civarında Topçular köyünde bir sipahi evinin samanlığında gizlenmiş olan Sadrazam Davut Paşa yakayı ele verdi. Sefil ve pejmürde bir kıyafetle yakalanan Gelenderoğlu ile birlikte Yedikule zindanına gönderildi. Bunlar ertesi gün, alenen siyaset edilecekti.

Ertesi gün halk, meydana toplanmıştı. Davut Paşa, etrafı sipahilerle muhat olduğu halde meydana getirildi ve cellât Süleyman'a teslim edildi... Cellât, hemen Paşa'yı çökertip başını kesecekti. Fakat bir türlü bunu yapmıyor ve işi savaşıyordu. Çünkü Davut Paşa'nın zercesi Sultan, para ve vaatlerle cellâtları elde etmiş ve ağır davranmasını temin eylemişti... Davut Paşa, cellâdın gösterdiği bu bataetten fırsat bularak hemen elini koynuna soktu. Sultan Mustafa tarafından verilmiş bir hatt-ı hümayun ile kazaskerlerin ilâmlarını çıkarıp etrafına sallaya sallayı:

— Bire yoldaşlar. Benden ne istersiz. Niçin suçsuz yere benim kanıma girersiz. Hiç padişah katlonagelmiş midir. İşte senetler. Kim isterse görsün. Bizlere hak versin, diye bağırma başladı...

Orada bulunan bazı Yeniçeri odabaşlarıyla bölük zabıtları de sultan tarafından şerbetlenmişti. Bunlar, Davut Paşa'nın bu müdafaası üzerine hep bir ağızdan haykırdılar.

— Bu iddia, şer'idir. Dinlemek lâzımdır. Elindeki senetler alınsın, tetkik edilsin.

Sipahiler de buna mukabil bağırdılar:

— Bu iddia asılsızdır. Senetlerin kâffesi (hepsi) düzdür. Bizde işin aslına dair hat-ı şerif var.

Artık meydan karışmıştı. Bir taraf, durunuz; diğer taraf ta vurunuz, diye haykırıyorlardı... Bu esnada Davut Paşa heyecanlar geçiriyor, lime lime olmuş nefti kapaması, destarsız kalan çıplak başıyla etrafındakilere dönüyor, melûl nazarlarla, boynunu bükerek yalvarıyor, onları iknaya çalışıyordu.

O sırada Kuloğlu isminde bir Yeniçeri zorbası, gene kendi gibi zorbalardan mürekkep avanesiyle birdenbire Davut Paşa'nın etrafını kuşattı. Cellâtlardan ayırarak:

— Düş önüme devletli, diye münakaşa hattının dışına çıkardı.

Az kalsın meydan gene karışacak ve burada da kanlı bir facia çıkacaktı. Fakat Sipahiler, mutedil davrandı. Hepsi olduğu yerde kaldı... Yeniçeriler, derhal zorbaların etrafını aldı. Bir muhafız kütlesi halinde, Davut Paşa'yı Orta Camiye götürüyorlardı.

Şimdi hepsinde yeni bir fikir uyanmıştı. Davut Paşa'yı tekrar sadrazam yapmak... Bu fikrin doğmasıyla büyümesi bir oldu. Yeniçerilerden biri hemen atını çekti. Davut Paşa'yı kucaklıyarak bindirdi. Hepsi birer birer Paşa'ya yanaşıyor, kimi sırtındaki feraceyi çıkararak ona giydiriyor, kimi de başındaki destarı takdim ediyor, hepsi de bilâhare kendilerini tanıtmak ve kârlı birer mevki koparmak için Paşa'dan birer nişan alıyorlardı.

Bu alay böylece Orta Camiye gelirken bir kısmı da Paşa'nın sarayına koşmuş, meccuzesile hil'atini getirmişlerdi. Camide bunları da Paşa'ya giydirdiler. Ve üst köşeye koydukları minderler üzerine oturtarak tıpkı bir sadrazam gibi elini öptüler... Davut Paşa, heyecandan heyecana düşüyor, buram buram terliyerek halâs olduğuna şükrediyor ve halâs-kârlarından kimine başçavuşluk, kimine tezkericilik veriyor, sanki bir sadrazam gibi hüküm sürüyordu.

• • •

Bu karışıklıktan, hükümeti idare edenler, fena halde telaşa düştüler... Her taraf, gene acı acı kan kokuyordu. Cellât elinden halâs olan Davut Paşa'nın bu zorbalarla birleşmesi ve bilhassa Orta Camide yerleşmesi, hayra delâlet etmiyordu... Sadrazam Gürcü Mehmet Paşa'nın konağında bir meclis kurulmuştu. Cellât Süleyman, meclise celbolundu. Sıkıştı-

rılarak meselenin iç yüzü anlaşıldı. O zaman endişe bir kat daha arttı.

Fakat o anda Kapıcılar Kâhyası, Ahmet Ağa ayağa kalktı:

— Bunda, endişe edecek ne var? Hemen ferman buyurun. Ben, anın hakkından gelirim.

Derdemez, meclistekilerin kalbi biraz ferahladı.

• • •

Gece, zifiri karanlıktı. Gündüz mücadeleden yorulan ve sonra da muhtelif menfaatler hülyasıyla sermest olan zorbarlar, Orta Caminin halıları üstünde uyku kestirirlerken, birdenbire caminin etrafı Üsküflü Kapıcılarla kuşatılıyordu. Zorbarlar, caminin ortasına atılan ve top gibi patlayan bir sesle emirler vererek vaziyete hâkim olan Ahmet Ağa'yı görür görmez neticeyi anladılar. Büyük bir korku içinde derhal dağıldılar... Davut Paşa da şaşırmış, Ahmet Ağa'nın hışım saçan karanlık çehresine baka kalmıştı.

Ahmet Ağa, Davut Paşa'nın yakasından tuttu. Sürükleyerek kapıya getirdi. Kapının önünde bir araba duruyordu. Bu araba, vaktiyle Davut Paşa'nın Sultan Osman'ı bindirdiği ve Yedikule'ye götürdüğü araba idi. Davut Paşa, arabayı görür görmez fena halde ürktü, bir adım geri çekildi. Ahmet Ağa onu omuzundan itti. Arabaya bindirdi.

• • •

Davut Paşa, Yedikule zindanına gelip te Sultan Osman'ı öldürttüğü odaya girince titremeye başladı. Şüphesiz bu genç adamın ölüm korkusuyla çektiği heyecanları, haşyetleri vurulurken duvarları çınlatan feryat ve figanları hatırladı. Birdenbire şuurunu kaybederek olduğu yere yığıldı, kaldı... Hemen boynuna bir ip takıldı. Boğulduktan sonra bir bıçak-

la kafası kesilerek cesedinden ayrıldı. Bu kesik baş götürüldü. Orta Caminin önüne atıldı.(13 Haziran 1622)

DÖRDÜNCÜ MURAT DEVRİNDE

Dördüncü Murad'ın ilk Vezir-i Âzam'ı Kemankeş Ali Paşa, hürsü tama ve irtikâbü irtışada pek ileri gidiyordu. Şeyhülislâm Yahya Efendi, bir gün kendisinin yüzüne karşı:

— Hudadan havfet (kork)... Bir rütbe hırs ve irtışadan fariğ (rüşvetten uzak) ol, demiş ve Sadrazamın kin ve garazını kazanmıştı.

Ali Paşa, işlerine mâni olan Şeyhülislâmdan kurtulmak istedi. Henüz pek genç ve tecrübesiz olan Padişaha giderek Şeyhülislâm aleyhinde birçok sözler söyledi ve nihayet:

— Cümlemiz saltanatınız için çalıştığımız halde, cülûsunuza onun rızası yoktu. Bir dar zamanda hal'ine fetva vermeğe hazır, diyerek Murad'ı tahrik etti ve Şeyhülislâmı derhal azlettirdi.

Hükümet işlerinde hiçbir dirayet gösteremeyen Ali Paşa'nın mesleği, fitne ve fesat ile mevkiini tahkim etmekte. Nitekim bir müddet sonra da Pir Mehmet Paşa ile mücadeleye girişti. Fakat bu sefer hesapsız hareket etti. Şeyhülislâm olan Esat Efendinin Padişaha yaptığı telkin neticesinde zulüm, rüşvet ve Bağdad'ın İranlılar tarafından zaptında orduyu hümayuna muavenette bataat göstermek ithamıyla idam edildi.

• • •

Dördüncü Murat, Kemankeş Ali Paşa'yı öldürtürken, sadaret kaymakamlığına haris olmakla maznun olan sabık Sadrazam Merre Hüseyin Paşa'yı da boğdurmayı unutma-

muştu. Sadaret mevkii, artık rakipsiz olarak Çerkes Mehmet Paşa'ya kalmıştı. Fakat bu adamın da ömrü ancak bir sene vefa etti. Müptelâ olduğu illetten kurtulamayarak vefat ettikten sonra sadaret, Hafız Ahmet Paşa'ya tevcih edildi.

HAFIZ AHMET PAŞA

(8 Şubat 1625)

Atmeydanı, zorbalar ve sipahilerle dolmuştu. Her tarafa silâhlar parlıyor; ihtilâlin korkunç sedası, Sultanahmet Camisinin duvarlarına çarpıyordu. İhtilâli çıkaranlar, ikinci defa olarak Bağdat surları önünden hezimetle dönen mağlup ordunun efradı idi. Bunlar, orada da isyan etmişler ve bu isyanı, dalga dalga genişleterek İstanbul'a kadar getirmişlerdi.

Fakat, bu isyanı el altından idare eden iki adam vardı. Biri, muvaffakiyetsizliğinden dolayı sadrazam ve serdar-ı ekremlikten azlolunan Hüisrev Paşa, diğeri de sadaret kaymakamı, Recep Paşa... Bunlar, ellerinden kaçırdıkları ikbalden müteessir olmakla beraber, sadaret mevkiine geçen Hafız Paşa'nın en haris rakibi idiler. Vakıa, Hafız Paşa da, Bağdat önünde mağlup olmuştu. Fakat onun, her türlü hırs ve zulümden âzade olan temiz bir kalbi vardı. Mağlubiyeti, kudretsizliğinden değildi. Askerin, isyan ve itaatsizliğindendi. Ordu kuvvetinin zaaf kesbettiği zaman çırpına çırpına:

— İmdat...

Diye feryat etmiş, lâkin Bizans surları içinde zevk-ü safa ile meşgul olanlar buna hiç ehemmiyet vermemişlerdi... Ordu, aç kalmış ve günlerce, hurma dallarını yemekle yaşamıştı. Bu hale daha fazla dayanamayan asker, karargâhlarını yakıp, toplarını da kumların içine gömerek ricat ederken, Hafız

Paşa azlolmuş ve yerine Hüsrev Paşa getirilmişti.

Hüsrev Paşa, zalim ve gaddar bir adamdı. En küçük bahanelerle en masum insanların başını kestiriyor; bütün muvaffakiyetini, insan kanı dökmekle temin etmek istiyordu. O, bu şiddetle Bağdat kalesine çarpar çarpmaz, bütün o surları ve burçları devireceğini zannetti. Fakat, yanlış hesap ve manevraları yüzünden beyhude yere askeri kırdırarak nihayet mağlubiyetle, ricate karar verdi ve bu sebeple de sadaret mevkiinden devrildi. Yerine ikinci defa olarak rakibi Hafız Paşa geçti.

Hüseyin Paşa ile Recep Paşa, isyan kuvvetini el altından tahrik ediyorlardı. Asilerin murahhasları, saray kapılarına dayanmış:

— Hüsrev Paşa gibi bir vezirin suçu nedir ki azlolunuyor. İşin içine garaz karışmıştır. Fitneye badi olanların tedibi (tepelenmesi) lâzımdır. Sadrazam Hafız Paşa'nın, Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin, Defterdar Mustafa Paşa'nın, Yeniçeri Ağası Hasan Halifenin ve Musahip Musa Çelebi'nin ve sair bu fesadı tertip edenlerin, bilcümlesinin başlarını isteriz, diye haykırıyorlardı.

Vaziyet vahimdi. Hâdisenin şekli, Genç Osman'ın geci akıbitiyle hitam bulan ihtilâle benziyordu. Padişah genç ve tecrübesizdi. Tahtından ve hatta başından korkuyordu. Ortada vaziyeti ıslah edecek bir kuvvet yoktu. Zorbalar At meydanında mütemadiyen gürültülü nümayişler yapıyor, İstanbul'un bütün rezil ve şerir güruhunu başlarına topluyorlardı.

İhtilâlin bidayetinde bitaraf kalan Yeniçeriler de, gene o gizli kuvvetin gizliden gizliye verdiği para ve vaatlerin teşviikiyle harekete geliyor, manga manga asilere iltihak ediyordu. Dükkânlar kapanmış. Sokaklarda kimseler kalmamıştı. Zorbaların propagandacıları, mahalle aralarında dolaşüyor:

— Hele ağaların istedikleri verilmesin... İstanbul kana boyanacak, taş taş üstünde kalmayacak, diye halka korku ve dehşet veriyorlardı.

İşe, saray kadınları da karışmışlardı. Hüsrev ve Recep Paşaların, haremde de taraftarları vardı. Bunlar da Padişahın üzerinde tesir yapıyor:

— Aslanım... Ezelden beri, kul kısmının dileği verilegelmiştir. Hemen sana lâzım olan, safayı hatırla saltanat zevki sürmektir. Senin gibi bir Padişaha bin vezir feda olsun kıtlığı mı var sanki...

Diye, asilerin taleplerini terviç ettirmeye çalışıyorlardı. Fakat, Dördüncü Murat, daha hâlâ müteredditti. Nihayet, kapıdaki murahhaslara:

— Hele bugün ve bu gece sabretsinler. Yarın kendulara bir cevap verilir, diye haber gönderdi.

Asiler, Padişahın bu iradesi üzerine nümayişlerden vazgeçtiler ama, Atmeydanını da terketmediler. Öbek öbek yanan ateşlerin ve meşalelerin etrafında, geceyi geçirdiler.

Ertesi gün, asiler saray kapısına dayandılar:

— Ne cevap buyurdular? Diye içeriye haber yolladılar.

Dördüncü Murad, o gün de işi savsakladı. Fakat üçüncü gün, zorbalar erkenden saray kapısını zorladılar ve orta kapının önüne kadar sokuldular. O gün, divan günü idi. Hafız Paşa'ya:

— Sakın ola ki divana gelmek teşebbüsünde bulunmaya. Azim tehlike vardır, diye haber gönderildi. Fakat Hafız Haşa, bunu dinlemedi:

— Tevekkeltü alâllah... Ben, zaten rüyasını gördüm, dedi.

Atına binerek mutat olan maiyeti ile beraber Soğukçeşme kapısından saraya geldi. Darphane yokuşunu çıkıp ta orta kapının önünü istilâ etmiş olan asilerle karşılaşınca hafifçe titredti. Geri dönüp dönmemek için bir tereddüt devri geçirdi. O esnada, bir sipahi:

— Bire ne durursun yoldaşlar. Vurun şu hain vezire, diye bağırdı.

Esasen asilerin hepsinin boynunda hazırlanmış taşlar vardı. Asiler, ikiye ayrılarak Hafız Paşa'yı ortaya aldılar. Taşlamaya başladılar. Vezir-i Âzam, atından düştü. Başından ve alnından kanlar sızıyordu. Hemen şatırları etrafını aldılar. O esnada aralık edilen orta kapıdan içeri kaçırdılar.

Paşa, devlet ve millete ettiği bu kadar hizmetten sonra, uğradığı bu feci akıbetten müteessir ve mahzun bir halde ağlıyarak, kızgın göz yaşları yüzünden akan kanlara karışarak huzura çıktı. Aciz içinde kalan ve başını göğsüne eğerek köşe sedirinde oturan Dördüncü Murad'ın önüne geldi. Koyunundan çıkardığı al ibrişimden örme keseyi uzatarak:

— Al Padişahım emanetini... Nasip bu kadarmış... Allah taht ve saltanatında baki etsin, dedi.

Yavaş yavaş geri çekilerek odayı terketti.

Hafız Paşa, bu vaziyet karşısında, ne yapacağını bilmiyor, konağına dönüp dönmemekte tereddüt ediyordu. O esnada içeriden:

— Efendimiz, tiz Sarayburnu'na insin. Kisvetini tebdil ederek (kıyafet değiştirerek) bir kayığa binsin. Üsküdar canibindeki Mahmut Efendi tekkesine gitsin otursun. Bakalım, mevlâ ne der, diye ferman buyurdular.

Hafız Paşa, derin bir tevekkülle bu emre ittiba etti. Sarayburnu'na indi. Kisvesini tebdil ederek bir kayığa bindi. Üsküdar'a geçti.

Lâkin, asiler bunu çarçabuk haber aldılar:

— Bu, ne gûna iştir. Bizi sabi gibi aldatırlar. Veziri kaçı-
rırlar... Padişahı da isteriz. Ona bir çift sözümüz var, diye or-
ta kapıyı zorlayarak içeri daldılar ve dicanhane tarafına doğ-
ru saldırdılar.

Artık vehamet artmıştı. Biraz daha geçerse, asilerin ha-
rem dairesine de girecekleri muhakkaktı. Dördüncü Murat,
yanında kızlar ağasıyla birkaç enderunlu olduğu halde asile-
ri karşılamak için dışarı çıkıyordu. O esnada Recep Paşa sa-
raya geldi. Birçok riyakârane sözlerle güya Padişahı teselli et-
mek istedi ve sonra:

— Padişahım, taşra çıkarsız. Aptestiniz var mı? dedi.

Dördüncü Murad, bu küstahane sualin ne gibi bir manâ-
yı ihtiva ettiğini anladı. Fakat o anda buna lâzım gelen cevâ-
bı veremedi. Çünkü vaziyet, buna müsait değildi. Padişah
arz odasına geçerek tahta oturdu. Karşısında sıralanan asile-
re sordu:

— Muradınız, nedir?

Asiler, coşkun tavırlarla taleplerini tekrar ettiler ve:

— İllâ bu on yedi kişiyi isteriz. Yoksa, bir kaza çıkmak
muhakkaktır. Vebali, sebep olanların boynuna olsun, diye ba-
ğıra bağıra sarayın duvarlarını inlettiler.

Asiler, artık eni konu gemi aziya almışlardı. Nasihat, kâr
edecek gibi değildi. Bu anda bir tek şahsın:

— Padişahı da istemezük...

Deyivermesi kâfi idi. Bu söz, derhal bir deniz dalgası gi-
bi her tarafı istilâ ediverecekti.

Bu esnada, Recep Paşa, tahta doğru ilerledi. Bütün bu
fitne ve fesadın mürettibi bizzat kendisi olmakla beraber, Pa-
dişahın önünde ağlamaya başlayarak:

— Devletlü hünkârım... Bu müfsitleri, bir hoşça surette teskin lâzımdır. Ve illâ bunlara söz geçmez... Eğer ben kulu-nu dahi isterlerse, hemen ver. Kul, efendisi yoluna fedayı can edegelmıştır. Selefte de böyledir... Hak saklasın, eğer bu asiler teskin olunmazsa ahval müşkül olur, diyor ve bu sözlerle adeta Dördüncü Murad'ı tehdit ediyordu.

Murat, karşısında ağlayan ve bu sözleri mırıldananı Recep Paşa'nın ne derin bir riya ve iki yüzlülükle hareket ettiğini... Hatta bu gidişle kendi başına da bir çorap öreceğini hissetti.

— Pekâlâ... Haber salın... Hafız gelsin, dedi ve harem dairesine girdi.

• • •

Üsküdar yakasına saldırılan beş çifteler, Hafız Paşa'yı Mahmut Efendi dergâhında bularak çarçabuk getirmişlerdi. Paşa gelince, Dördüncü Murat onu yanına aldı. Kapının önünde bekleyen asilerin karşısına çıktı. İki sipahilerden ikisi de ocak çorbacılarından olmak üzere dört kişi çağırdı.

— Bu da sizin yoldaşınızdır. Kıymayın bu adama, diye yalvardı.

Fakat, dinleyen olmadı. O zaman, kapının dibinde, kurbanlık bir koyun gibi bekleyen Hafız Paşa ilerledi. Padişahın eteklerine sarılarak:

— Gam yeme Padişahım... Hafız gibi bin tane kulun feda olsun... Ancak şu anda senden ricam odur ki, benim kanıma sen girme... Bırak şu zalimler neyerlerse, eylesinler, dedi ve Lâhavle okuyarak ilerledi...

Hafız Paşa, kapının önüne gelir gelmez, onu omuzundan tutarak asilerin önüne doğru ittiler ve arkasından da kapıyı kapayıverdiler.

Bir an... Asiler, Hafız Paşa'ya; Hafız Paşa da asilere baktı. Tıpkı, bir canavar sürüsünün, şikârına baktığı gibi... Sipahilerden biri:

— Hay, bire, diye haykırarak Paşa'nın üstüne atıldı.

Paşa, bu kudurmuş herifin suratına bir yumruk savurarak yere yuvarladı. Bir ikinci sipahi sıçradı. Paşa'ya şiddetle çarptı. Onu sarsarak duvara dayadı. Elindeki hançeri yukarıdan aşağı doğru Paşa'nın başına sapladı ve yarıdı. Sol kaşının üstünden kulağına kadar derin bir yara açtı. Diğer bir sipahi, yandan sokularak göğsünden hançerledi ve Hafız Paşa, nihayet yere devrildi. O anda, yalın kılıçlar parladı. Hafız Paşa'nın vücudu ortaya alındı. Tam on yedi kılıç bir anda bu vücut üzerinde on yedi yara açtı. Caniler, biraz gerilediler. Cinayetlerinin eserini vahşi bir zevk ile seyretmek istediler. Paşa'nın vücudu hafifçe titredi. Daha henüz ölmemişti. O zaman bir Yeniçeri üzerine atıldı. Elindeki hançerle başını keserek vücutundan ayırdı. Sakalından tutarak yavaşça salladı ve sonra, kanlarını savura savura, mermer taşların üzerine fırlattı. (10 Şubat 1632)

RECEP PAŞA

(10 Şubat 1632)

Hafız Paşa'nın masum kanları dökülmekle ve Recep Paşa, sadaret mevkiine geçirilmekle beraber, karışıklık gene sükun bulmamıştı. Bilâkis müthiş bir şımarıklık başlamıştı. O esnada Ramazan gelmişti. Zorbalar, türlü türlü maskaralıklarla koca İstanbul'u haraca kesmişlerdi.

Artık, bıçak kemiğe dayanmıştı. Ne halkta ve ne de Pağışahta, bu hallere tahammül imkânı kalmamıştı. Dördüncü

Murat, kararını verdi. Bu zorba kuvvetlerine karşı mücadeleye girişecekti... Zorbaların en başı Hüsrev Paşa idi. Murat, güzel bir plân tertip etti. Murtaza Paşa'ya Diyarbakır Valiliğini verdi. Bu bahane ile göndererek Hüsrev Paşa'nın başını maharetle kestirdi. Bu plâna evvelce vâkıf olan Recep Paşa, Hüsrev Paşa'ya, gizlice haber göndererek bu hususta müteyakkız olmasını tavsiye etmesine rağmen onu kurtaramadığını duyar duymaz şaşırdı. Hüsrev Paşa gibi bir müttefikten mahrum kalmanın akıbet ve vehametini anladı. Zorbaları, gene ayaklandırdı.

Ertesi günü, saray kapıları, gene asilerle kuşatıldı:

— Divan isteriz...

Sadaları, sarayın kubbeleri üzerinde dalgalandı... Padişah, henüz lüzumu kadar kuvvetlenmediği için bu sefer de asilere karşı mümaşatkâr (uysal) davrandı. Divana çıktığı zaman, yüzüne karşı:

— Sen, Hüsrev Paşa gibi bir veziri suçsuz olarak katlettirdin. Kana kan isteriz. Bu fesada bais olanları, elbette bize teslim etmelisin, diye bağırان asilere karşı mülâyimane davrandı.

Fakat bu muamele zorbaları şımarttıkça şımarttı. Hasım ve rakiplerinden büsbütün kurtulmak ve Padişahı tamamen yalnız bırakmak isteyen Recep Paşa zorbaların eline bir liste vermişti. Bu liste mucibince sabır Yeniçeri Ağası Hasan Halife, mehterhanede gizlenmiş olduğu köşede bulunarak Atmeydanına getirildi, kafası kesildi. Defterdar Mustafa Paşa Vefa'da yakalanarak o da katledildi. Her ikisinin başsız cesedi, ayaklarından cınara asıldı. Nihayet sıra, Padişahın sevgili musahibi Musa Çelebi'ye gelmişti. Recep Paşa, musahibi kendi konağında muhafaza edeceğine söz verdi. Padişah, onun hayatını kurtarmak için bu teklife razı olarak:

— Eğer Musa'nın bir tüyüne halel gelirse, var gerisini kendin düşün, diye tembih ederek musahibini Recep Paşa'nın konağına gönderdi.

Ertesi günü, ihtilâlciler konağı ihata ettiler. Zahirî birçok tehditlerle Musa Çelebi'yi istediler. Recep Paşa, gene riyakârane bir tavır aldı. Musa Çelebi'yi:

— Oğlum! Bu fitnekârları bir suretle defetmek lâzımdır. Padişahımızın selâmeti için varalım bakalım... Bir üslûbu hâkimane ile dağıtmaya çalışalım, diye kandırdı.

Yanına alarak merdiven başına çıktı. Gûya asilere nasihat etmeğe başladı. Fakat o aralık tembihli olan adamları, Musa Çelebi'yi merdivenden aşağıya ittiler. Zorbalar da o anda Çelebi'nin üzerine üşüştiler. Dördüncü Murad'ın bu genç musahibi, hançer ve kılıç darbeleri altında parça parça edilirken, Recep Paşa merdiven başında tepiniyor:

— Bre zalimler, ne ettiniz. Ben onun hayatına kefildim, diye haykırıyor ve gûya bu suretle kendini kurtarmaya çalışıyordu.

Artık, Dördüncü Murad'ın sabır ve tahammülü kalmamıştı. Her ne pahasına olursa olsun bu işi kökünden kesip atmak istiyordu. Bu işin ise şimdi bir tek kökü kalmıştı. O da, Sadrazam Recep Paşa idi... Padişah, Recep Paşa'yı şüpheye düşürmemek için bu meseleye pek fazla ehemmiyet vermiyor gibi göründü. Hatta, o aralık geçen bayramda da Sadrazama mültefit bulundu. Fakat, bayramın sekizinci günü, sarayda lâzım gelen tertibatı aldı. Arz odasının bir tarafına ağaların kuvvetlerinden birkaç kişi sakladı ve sonra bir iş bahane ederek Sadrazama haber yolladı.

Artık ortada hiçbir hasım ve rakibi kalmayan, bahusus Padişahın son günlerdeki iltifatlarından dolayı mevkiini çok

emin bulan Recep Paşa, mağrur bir eda ile huzura dahil oldu. O esnada nekris illetinden muztarip olduğu için hafifçe topallıyordu. Paşa içeri girer girmez, Padişah derhal kaşlarını çattı:

— Gel bakalım, total zorbabaşı. Senin hilenle Hafız Paşa'nın katledildiği gün, ben dışarı çıkarken; abdestin var mı? diye sormuştun. İmdi, sen söyle... Abdestin var mı?

Recep Paşa, bir anda düştüğü tuzağı anladı. Gözleri kardı. Yüziüstü yere kapandı:

— Aman Padişahım... Ben ettim, sen etme, diye yalvarmaya başladı.

Fakat Murat, acı ve müntakim bir tebessümle gülerek başını salladı ve:

— Söylenmen şu herifi, diye bağırdı.

O anda hücum eden akağaların kemendi, Recep Paşa'nın boynuna dolandı. Hayat ve mevkini temin için birçok masum canlara kıyan bu vezir de, nihayet üç karış bir ip parçasıyla boğularak, titreye titreye gözlerini ebediyen hayata kapadı...(18Mayıs 1632)

Zulüm, yerini değiştirmiş... Zorbaların ve garazkâr vezirlerin elinden Padişaha intikal etmişti. Beniadem, kahr ile zaptolunur düsturunuz, düşündüğü idare sistemine uygun bulan Dördüncü Murat, artık baş kesmeye alışmıştı. Evvela, zorba sipahilerden başlayan bu baş kesmek, gittikçe hududunu tevsi ediyor. Her gün haklı haksız birçok insanların kafası kesiliyordu.

On yedi senelik saltanat müddetinde tahminen yüz bin kişi öldürdüğü rivayet olunan Dördüncü Murad, müptelâ olduğu illetin şedit ıztıraplarına tahammül edemeyerek inleye inliye can verirken arkasında kanlı bir iz ve bu izin üstünde

yürüyen mecnun bir halef bırakmıştı. Bu da, Birinci İbrahim idi.

KARA MUSTAFA PAŞA

(23 Aralık 1638)

Birinci İbrahim, tahta çıktığı zaman eğer sadaret mevkiinde Kara Mustafa Paşa gibi tedbir ve temkinli bir vezir olmasaydı; şüphesiz devlet çok müşkül vaziyetlere düşerdi. Aslen Macar olan Mustafa Paşa, Yeniçerilikten yetişmiş, kul kâhyalığı, sekban başılık, Yeniçeri ağalığı etmiş, Bağdad'ın fethi esnasında Sadrazam olarak gösterdiği büyük fedakârlıklarla temayüz eylemiş bir vezir idi. Devletin umurunu, nizam ve intizam altına almıştı. O zamanlar pek bozuk olan maliye işlerini yoluna koymağa muvaffak olmuştu. Kara cahil bir adam olmakla beraber gerek harp ve gerek idare ve siyaset işlerinde tamamen muvaffak oluyordu.

Padişah, hükümet işlerine bakacak şuur ve kabiliyette değildi. Vaktini harem dairesinde geçiriyordu. Bütün işleri idare eden Kara Mustafa Paşa idi. Buna binaen rakipleri çoğalıyor, eski hasımları da harem-i hümayuna intisapla nüfuz kazanarak, ondan intikam almaya çalışıyorlardı... Bu vaziyet karşısında Mustafa Paşa da hesaplı hareket ediyor ve mevkiini tahkim etmek için rakiplerini birer birer ortadan kaldırmayı düşünüyordu.

Evvelâ, Nasuh Paşazade Hüseyin Paşa ile çarpıştı ve onu mağlup ederek envai azap ve eşeddi siyasetle katil ettirdikten sonra kellesini saray kapısının önünde teşhir etti. Bununla, diğer rakip ve düşmanlarına bir ibret dersi vermek istedi. Fakat bununla da kalmadı. Hüseyin Paşa'nın kardeşini

de boğdurarak denize attırdı. Bu da kâfi gelmedi. Hüseyin Paşa ile münasebeti olan Zülfikar Paşa'yı da ihnak ettirdikten sonra başını kestirdi. Hüseyin Paşa'nın sapsarı kesilmiş olan başının yanına vazettirdi.

Kara Mustafa Paşa, artık vaziyeti sarsılmak istidadını gösterdikçe şiddet siyasetine müracaat ediyor. Tıpkı Dördüncü Murat gibi zalimane bir idare ile hem hasımlarını, hem de isyana müheyya olan halkı yıldırma istiyordu... Fakat, onun bütün bu zulüm ve şiddetinden azade kalan, hiçbir kuvvetle sarsılmak istimali olmayan müthiş bir düşmanı vardı. Bu da Cinci Hoca denilen cabir bir yobazdı. Cinci Hoca, bütün saray kadınlarının ve bilhassa Padişahın makbul ve memduhu idi. Mecnun Padişahı sihir ve efsun ile zaptediyor, yegâne zevk ve meşgalesi kadından ibaret olan Birinci İbrahim'in hırs ve şehvetini arttırmaya çalışmakla meşgul oluyordu. Padişah üzerindeki nüfuzu, bipayandı. Koca Girit seferini bile açtıran, bu cahil adamdı... Bu adamın eskiden beri Mustafa Paşa'ya derin bir kin ve adaveti vardı. Aynı zamanda bu adam zeki ve kurnazdı. Buna binaen düşmanını en münasip bir zamanda devirmek ve bir anda parça parça etmek istiyordu.

• • •

Uzun müddet idari işlerinde müstakil kalmak, Mustafa Paşa'ya büyük bir gurur vermişti. Harem dairesinden gelen emirlere kulak asmayor, hatta bazen Padişahın iradelerini bile muhalefetle karşılıyordu. Bu gibi haller sarayda fena akisler yapıyor ve artık Mustafa Paşa aleyhinde olan husumet, arttıkça artıyordu... Vaziyetin gittikçe sukuta meylettğini vezir-i âzam da hissetmişti. O da -birçokları gibi- o devrin silâhına müracaat etti; Yeniçerileri ayaklandırmak ve sarayı korkutarak idareyi büsbütün eline almak istedi. Fakat bu hareket, derhal Birinci İbrahim'e haber verildi.

İbrahim tehlikeyi hisseder etmez akıllı büsbütün başından gitti. Mustafa Paşa'yı öldürtmeye karar verdi. Lâkin, buna bir bahane lâzımdı. Bunu bulmakta pek güç olmadı. Mustafa Paşa Kubbealtında divan yaparak halkın davalariyle meşgul olurken, Padişah geldi. Sessizce kafese girerek mürafaaları dinlemeye başladı. O aralık Mustafa Paşa davacılarından birine kızmış, azarlıyordu. İbrahim, bunu bahane ederek elinin tersiyle birkaç defa kafesi yumrukladı. Divanın derhal tatili için de haber yolladı ve her divandan sonra maruzatta bulunmak için vezir-i âzamın içeriye daveti adet olmuşken, Padişah, Mustafa Paşa'yı çağırtnmadı.

Mustafa Paşa, vaziyeti derhal kavradı. Bu hareketin bir felâket mukâddemesi olduğunu anladı. Meyus ve müteessir bir halde konağına avdet etti. Bu sırada saraydaki dostlarından bir tezkere geldi. Bu tezkerede keseler kaziyesi duyuldu. Başına bir çare gör, diye yazılıyor ve Yeniçerileri isyana sevk etmek için yaptığı teşebbüs ima olunuyordu.

Mustafa Paşa düşündü. Yapabileceği yalnız bir iş vardı. O da, ne yapıp yaparak mecnun Padişahı kandırmaktı. Koyuna bir Kur'an-ı Kerim koydu ve derhal saraya koştu... Halbuki başta Cinci Hoca olmak üzere saraydaki düşmanlar daha evvel Padişahın etrafını almışlar, ona ne suretle hareket edeceğini anlatmışlardı... Padişah, vezir-i âzamı büyük bir öfke ile kabul etti ve ilk söz olmak üzere:

— Padişahı cihan haber salmadıkça vüzeranın saraya gelmek adeti olmadığını bilmez misin lâla... Seni buraya kim davet etti ki, babanın evi gibi teklifsizce gelorsun, dedi...

Birdenbire maruz kaldığı bu hitap karşısında Mustafa Paşa'nın maneviyatı büsbütün kırılarak bütün vücudu sarsıldı. Koynundan hemen Kur'an-ı çıkarıp yemin ederek sahibi hülâfet ve saltanat olan zatı hazreti şahaneye sadakat ve ubu-

diyetine inandırmak için Padişaha karşı yalvarmaya başladı... İran ordularını tarümar eden, Bağdad'ın zaptı esnasında heybetli naralarla düşmanları titreten bu kahraman kumandan, şimdi dayaktan korkan âciz ve zelil bir çocuk gibi ağlıyor, ak sakalından aşağı kızgın göz yaşları akıyordu. Fakat karşısındaki, bir insan değil; sanki hissiz bir taşı. Koskoca vezir-i âzamın, can korkusuyla düştüğü bu zillet ve fecaatin manâsını anlamadı. Biraz evvel, akıl hocalarından aldığı ders ve ilham ile:

— Sözlerin, hep yalandır. Gayrı sana itimadım kalmamıştır. Ver benim mührümü, diye azarladı.

Sonra da kapının önünde duran bostancı başına seslenerek:

— Al şunu, diye bağırdı.

Bostancıbaşı, içeriye girdi. Vezir-i âzamın koluna girdi. Kapıdan çıkarken Mustafa Paşa elini koynuna daldırdı. Mührü hümayunu çıkardı.

— Al emaneti, diye mırıldandı.

Bostancıbaşı, Padişahın emrini yanlış anlamıştı. Kapının önünde iken, Padişahın mühürü istediğini duyduğu için, al şunu diye verilen emrin, yalnız mührü ait olduğunu zannetmiş; emaneti alır almaz, Paşa'yı kendi haline terketmişti... Paşa, bostancıbaşının bu gafletinden istifade etti. Hemen saray kapısına gelerek atının üstüne atladı. Konağına koştu. Adamlarını silâhlandırarak konağında bir müdafaa tertibatı almayı düşünüyordu. Lâkin Paşanın adamları, artık onun mevki ve ikbalinden ümit kestikleri için Paşanın bu emrine itaat etmediler.

— Gayri, var kendi başına bir çare ara, dediler...

Paşa, bunlardan da ümidini kesince, derhal tebdili kıya-

fet ederek firar etti. Fakat, daha konağının civarında iken saraydan gönderilen bostancıların eline geçti. Bu son dakikada Paşa her şeyi göze aldı. Kılıcını sıyırarak kendini mühafaaya başladı. Hatta, bir iki bostancıyı da yaraladı... Nihayet, bostancının biri, arka taraftan başına bir saldırma indirdi. Paşa al kanlar içinde yere devrildi... Fakat henüz ölmemişti. Bu sırada saraydan gönderilen Cellât, Kara Ali ile yamakları da vaka mahalline yetişti. Hemen beşinden kemendini çıkararak Mustafa Paşa'nın boynuna geçirdi. Bu vezir-i âzamın hayatı da bu kanlı vaka ile hitama erdi. (31 Ocak 1644)

SALİH PAŞA

(17 Aralık 1645)

Birinci İbrahim devrinin bütün zulüm ve seyyiati, olanca şiddetiyle devam ediyordu.

Saray kadınlarının zevk ve sefahatini tatmin için dükânlar yağma ediliyor, halk haraca kesiliyor, hiçbir sebep olmadığı halde birçok masum canlara kıyılıyor, hanümanlar söndürülüyor... Padişahın cinneti arttıkça gözlerini kan bü-rüyor, birçok şefaatchilerin gözyaşlarıyla yalvarmalarına rağmen, Hanya Fatihi, Yusuf Paşa gibi kahraman bir kumandanı boğdurmaktan çekinmiyordu.

Padişahın mecnunane hareketleri artık, tahammül edilmez dereceye gelmişti. Her gün, aklına gelen emri veriyor ve halkı bizar ediyordu... Arabaların şehre girmesini ve halkın şehirde arabaya binmesini menetmişti... Bu esnada bir gün, üstüne gene bir sıkıntı gelmişti. Gitgide Cinci Hocanın nefesi de kâr etmemeye başladığı için Davutpaşa'da, bir çınar ağacının kovuğunda yaşayan meczup bir hocaya okunmayı

tavsiye etmişlerdi. İbrahim, derhal arabaya bindi. Bu hocaya gitmek için yola çıktı. Fakat yarı yolda bir dar sokağın köşesini dolaşırlarken birdenbire arabasının önünde bir araba peyda oldu ve Padişahı, birkaç saniye yolundan alakoydu. İbrahim, buna fena halde kızdı:

— Vay, benim emrim niçin ifa olunmaz. Ben bunu yasak etmemiş miydim. Tez, veziri çağırın, diye Vezir-i Âzam Salih Paşa'ya haber yolladı... Salih Paşa, konağında işiyle meşguldü. Padişah tarafından haber gelince derhal bir ata bindi. Koşa koşa Davutpaşa'ya gitti. O esnada Padişah ta, içinde hoca oturan çınarın önüne gelmişti...

Salih Paşa, atından indi. Padişahın önünde yere eğilip ayaklarını öperek vereceği emre intizar etti. İbrahim, derhal bağırmaya başladı:

— Ben, arabalar şehre girmesin demedim mi?.. Niçin benim emrim tutulmaz. Yoksa, ben Padişah değil miyim, diye azarladı.

Bununla da öfkesini alamadı.

— Boğun... Tez boğun şunu, diye bağıra bağıra tepinmeye başladı.

Bu mecnunane emirden herkes ürkmüş ve titremişti. Suçsuz bir adamı hemen öldürüvermek kolay değildi. Lâkin Padişah, tepiniyor ve haykırıyordu:

— Ne duruyorsunuz?.. Boğun, derim size!..

Oradakiler şaşırıldılar. Etraflarına baktılar. Boğacak hiçbir şey bulamadılar. Nasılsa birinin gözüne bir kuyu ipi ilişti. Hemen o ipe bir ilmek yapılarak zavallı Salih Paşa'nın boynuna geçirildi. Çekildi, çekildi, çekildi. Kupkuru ilmiğin azap ve ızdırabı içinde, bir vezir-i âzam da masum olarak can verdi. (16 Eylül 1647)

HEZARPARE AHMET PAŞA

(21 Eylül 1647)

Birinci İbrahim, samur ile amber merakına düşmüştü. Bunun için koca İstanbul kasıp kavruluyor, bunları ele geçirmek için aklı hayalin kabul edemeyeceği facialar oluyordu... Vezir-i Âzam Ahmet Paşa, Padişahı memnûn edebilmek için var kuvvetiyle çalışıyor, hükümet işlerini bir tarafa bırakarak halkın evlerine kadar adamlar sokturarak, harıl harıl amberle samur aratıyordu... Bu, dayanılmaz bir zulümdü. Bu zulüm, yalnız halka yapılmakla iktifa olunmuyor, devlet ricalî ve Yeniçeri erkânı da bu felâketten kurtulamıyordu. Artık, herkesin canı, burnuna gelmişti. Böyle zilletle yaşamaktansa, herkes ölümü bin defa tercih ediyordu.

Bu esnada, Vezir-i Âzam Ahmet Paşa, iki yüzlü bir rol oynuyordu. Bir taraftan Padişahı memnûn etmek için, zulmün ve şenaatin envaina alet olurken, diğer taraftan da Yeniçerileri iğfale çalışıyordu. Düşmanlar, hudutlarda en kıymetli kaleleri alıyor, ecnebi donanmaları, Çanakkale boğazını kapayarak İstanbul'u mahsur bırakıyor; halbuki Ahmet Paşa, bunlara karşı icap eden tedbirleri ittihaz etmek şu tarafa dursun, bilâkis bu faciaları saklamakla ve bol bol rüşvetler almakla meşgul oluyordu.

Nihayet halkın ve Yeniçerilerin sabrû aramı tükenmiş ve müthiş bir ihtilâl başgöstermişti. O gün cuma namazı kılınmamıştı. Bütün dükkânlar kapanmıştı. Halk, kâmilten sokaklara dökülmüştü. Gece Orta Caminin manzarası cidden mehipti. Bir gece evvel Topkapı ufuklarını çınlatan çengü çağaneden hiçbir eser yoktu. Bir gün evvel, Sultan İbrahim'in nü-

fuzuyla bütün Türk ülkelerinden servet membalarını avucu içine alan Vezir-i Azam, kimbilir hangi köşeye sinmişti.

İbrahim, bu ihtilâle karşı koymak istedi. Saray halkını silâhlandırmakla beraber, saray duvarlarının burçları üzerine de toplar dizdirdi... İhtilâlciler, Padişaha haber gönderdiler:

— Bu mezalim ve irtişa, ortadan kalkacak. Sarayı sefahate boğan hasekiler de dağıtılacak. Vezir de bize teslim oluncak. Ve illâ, ortalık kana boyanır, dediler.

Ahmet Paşa, bunları haber alınca evvelâ konağına kapandı. Fakat kendisini burada emin bulamadı. Yanına candan iki adamını aldı. Altın dolu heybesini atına terkeyleyerek üstüne atladı. Saklanacak yer aradı... Gece karanlıklarında oradan oraya koşuyor, nanünimete garkettiği adamlarının evine başvuruyor, fakat bir yerde hüsnü kabul bulamıyordu. Nihayet, güç halle sığınacak bir yer buldu. Fakat orada da ihanete kurban oldu.

Kendisi ortadan kaybolur olmaz, ihtilâlcileri susturmak için Vezir-i Âzam mevkiine geçirilen Sofu Mehmet Paşa, kurnazlıkla Ahmet Paşa'yı pusuya düşürmüş ve konağına celbederek paralarını sızdırmak için güzel bir plân düşünmüştü. Bu plân tatbik edilerek Ahmet Paşa'nın kâfi derecede parası alındıktan sonra:

— Buyurun, sultanım. Zorbalar, sizi ister. Ama, sahibi devlet babanız araya girip sizi halâs edecektir, dediler.

Ahmet Paşa buna inandı. Çünkü verdiği bunca paraya karşı Sadrazam Sofu Mehmet Paşa'nın kendisine ihanet edeceğini ummadı. Merdiven başına geldi. Etrafı dinleye dinleye aşağı indi. Her taraf, derin bir sükûn içinde idi. Merdivenin alt başında birdenbire koluna bir adam girdi. Paşa, titreyerek bir adım geriledi:

— Bre Kara Ali sen misin... Hay kâfir kahpenin oğlu, dedi.

Cellât Kara Ali buna gülerek cevap verdi:

— Hay benim devletli efendim. beli... Benim.

Cellât, tekrar Ahmet Paşa'nın koluna girdi. Yeni bir vur-gun daha vuracağından dolayı pek neşeliydi. Şakirdi hamal Ali'ye:

— Ulan ne durursun... Sen de devletlinin öte koluna gir, diye seslendi.

İki cellât, Ahmet Paşa'yı ahır tarafına doğru sürükledi... Bir aralık Ahmet Paşa silkinmek ve cellâtları yere devirmek istedi. Fakat Kara Ali buna meydan vermedi. Hemen başındaki kırmızı külâhı alarak belindeki enli kayışı kemere soktu. Ahmet Paşa'nın başındaki kavuğu da kaparak kendi başına koydu. Ahır kapısına gelmişlerdi. Paşayı, bir omuz darbesiyle kapıdan içeri soktu. Kapıya arkasını vererek durdu. Paşa'nın başına bir yumruk aşketti. Onu sersemletti ve bu sersemlikten istifade ederek dizlerinin üstüne çöktürdü. Derhal kemendin yağlı kayışını Ahmet Paşanın koynuna geçirdi. Bir ucunu hamal Ali'ye verdi:

— Çek bre ulan, dedi.

Birinci İbrahim'in Vezir-i Âzamını boğmak için bir saniye kâfi geldi... Cellâtlar kemendi maharetle silktiler. Boğulan veziri sırtüstü yere düşürdüler ve sonra üstüne çullandılar. Koca İstanbul'u soyan, fakat aç gözleri bir türlü doymayan Ahmet Paşa'yı güzelce soydular. Yalnız bir iç don ile bıraktılar... Sonra belinden bir ata çapraz bağladılar. Atı kırbaçladılar. Koştura koştura At Meydanına getirerek büyük çınar ağacının altına attılar. Bir vezir-i âzam öldürmenin zevki ve onun maktul cesedini soyarak mal sahibi olmanın süruru

içinde, savuşup zulmetler arasında kayboldular. (8 Ağustos 1648)

• • •

Ertesi gün ihtiyar bir kadın, elindeki bıçakla Ahmet Paşa'nın cesedinden bir parça kesiyordu. Oraya birikenlerden biri sordu:

— Hey hatun... Ne edersin?..

Kadın cevap verdi:

— İnsan yağı kemik ağırlarına devadır. Meyyitin yağını kesip, derman etsem gerek...

Bunu işiten bir Yeniçeri, hemen bıçağını sıyırdı. Ahmet Paşa'nın biruh cesedini parçalamaya başladı. Bu maktul vezirin şişman vücudunda ne kadar yağı varsa aldı. Bunları parça parça ederek sattı. Bir hayli para kazandı. Buna binaen Ahmet Paşa'nın adı da Hezarpare (Bin pare) kaldı.

SOFU MEHMET PAŞA

(7 Ağustos 1648)

Vezir-i Âzam Sofu Mehmet Paşa'nın yaptığı bu cinayet, onun da yanına kâr kalmadı.

Birinci İbrahim hal edilip de yerine Dördüncü Sultan Mehmet geçirildiği zaman devletin bütün hüküm ve nüfuzu, Valide Sultanın elinde idi. O esnada sarayın icra vasıtası olan Yeniçeri ağası ile Mehmet Paşa'nın arası açıktı. Aynı zamanda, Valide Sultan da kendisinden hoşlanmıyordu. Her ikisi de, onun sukutuna bahane arıyorlardı. Bu bahane, kendiliğinden zuhur etti.

Girit harbi, henüz bitmemişti. Yeniden donanma gönderilecekti. Kaptan Paşa, yüz gemi irsaline lüzum gösteriyor; Mehmet Paşa ise seksen gemi ile adanın tamamen zaptı mümkün olacağını iddia ediyordu... Nihayet Kaptan Paşa, aldığı emir üzerine seksen gemiden mürekkep olan filoyu hazırladı. Çanakkale'ye doğru hareket etti. O sırada Venedik donanması, boğazı kapamıştı. Vuku bulan muharebede Kaptan Paşa galip geldi ve Boğazı geçti. Lâkin, düşman kendini toparlıyarak Foça önünde donanmaya yetiştii. Burada yapılan ikinci muharebede Osmanlı donanmasını mağlup etti.

Bu mağlubiyet, doğrudan doğruya Vezir-i Âzamın ihmal ve tekâsülüne atfedilirken başka işler de meydana çıkmaya başladı. Evvelâ, donanma masrafına ait olan yüz keseyi Mehmed Paşa'nın vermediği ve bu paraları kendi hazine-sine indirdiği haber alındı.

Sonra da, vuku bulan ihbar üzerine, Venedik sefirinin konağı taharri olunarak gizli bir mektup yakalandı. Venedik hükümetinden mahrem olarak gelen bu mektupta, gerek saray erkânına ve gerek devlet ricaline sureti hususiyede hulûl ederek, ne yapıp yapıp, Osmanlı donanmasının bir müddet daha Boğazdan çıkarılmaması sebepleri soruluyordu.

Bu mektubun ele geçmesi, ortalığı altüst etti. Sefir, derhal zincirlerle vurularak Yedikule zindanına nakledildi. Diğer sefaret erkânına da, birer birer boğularak denize atılmak suretiyle birer ceza verildi. Halbuki asıl cezalandırılacak olan, Vezir-i Âzam Sofu Mehmet Paşa idi. Mamafih, bu da gecikmedi. Kösem Sultan, derhal icap edenlere haber gönderdi. Bu feci mağlubiyetin esbabını tetkik için bir meclis tertibi takarrür etti.

Meclis sekiz yaşında bulunan Padişahın riyaseti altında içtima etmişti. Devlet ricali, toplu bir halde huzura girmişler-

di. Padişahın oturduğu tahtın yanında, kıymetli bir Hint şalına bürünmüş olan Valide Sultan da oturuyor ve Padişaha suflörlük ediyordu... Padişaha ve Valide Sultana karşı tazim ve ubudiyet merasimi icra edildikten sonra herkes yerli yerinde divan duruyor ve Padişahın söz söylemesini bekliyorlardı. O zaman Valide Sultan hafifçe torununu dürttü. Çocuk Padişah, derhal harekete geldi. İçeride aldığı ders mucibince, yerinden biraz doğrularak ve biraz da sesini kalınlaştırmaya çalışarak Vezir-i Âzam Mehmet Paşa'ya sordu:

— Sen, nasıl vezirsin... Donanmaya niçin dikkat etmedin. Niçin bu mağlubiyete sebebiyet verdin?

Mehmet Paşa, esasen böyle bir suale maruz kalacağını biliyordu. Derhal cevap verdi:

- Cenab-ı Hak, devletlü efendimize tükenmez ömürler ihsan buyursun... Elhamdülillah, elimizden geldiği mertebe donanmaya sây olunmuştur Padişahım... Ecdadı uzamınızın hiçbir zamanında böyle donanma çıkarmak müyesser olmamıştır. Ama ve lâkin, hikmeti hüda ile...

Valide Sultan, torununun kolunu gene hafifçe dürttü. Padişah, içeride kendisine meşkedilen ikinci role geçti. Birdenbire elini kaldırarak:

— Sus, diye Vezir-i Âzamın sözünü kesti ve sonra:

— Yalan söylersin... Hem de sen, vezaretin ehli değilsin. Ver benim mührümü, dedi.

Mehmet Paşa, bu muamele karşısında şaşırıp kaldı. Az kalsın, bu haris ihtiyara, nüzul isabet ediyordu. Titreye titreye koynundan mührü çıkardı. Padişahın önüne gidip yer öperek tahtın kenarına bıraktı.

Valide Sultan, torununun kolunu bir daha dürttü. Sıra, üçüncü role gelmişti. Minimini Padişah, bu rolünü de muvaf-

fakiyetle yaptı. Mührü eline aldı. Hazır bulunanlara şöyle bir göz gezdirdikten sonra Yeniçeri Ağası, Kara Murat Ağa'ya işaret etti.

— Beri gel ağa... Seni vezir ettim. Al şu mührü... Göreyim seni, devlete sıtkü sadakatle hizmet edesin, dedi.

Kara Murat derhal ilerledi. Padişahın mini mini ayaklarını öptü. Mührü aldı. Tekrar yerine geldi.

• • •

Kara Murad'ın ilk verdiği emir, Sofu Mehmet Paşa'nın derhal Malkara'ya sürgün edilmesi olmuştı... Kapı arasında mahbus bulunan Mehmet Paşa, bu emri haber aldığı zaman sevincinden deli oluyordu. Çünkü o, böyle sadece sürgünlük cezasıyla kurtulacağını hiç ummuyordu... Muhafızlarıyla beraber derhal yola çıktı. Sevine sevine menfasına gidiyordu.

Fakat, Malkara'ya bir konak mesafede, arkasından katil fermanı yetiştii. Sofu Mehmet Paşa da, -tıpkı boğdurduğu Ahmet Paşa gibi- boğularak kafası kesildi. Bu fani hayatta onu cinayetlere sevkeden iğrenç ihtirasatına, bu suretle niha-yet verildi. (21 Mayıs 1649)

TARHUNCU AHMET PAŞA

(20 Haziran 1652)

Fakat... Muhteris olan, yalnız o değildi. Esasen sadaret mevkii, bir ihtiras membaı haline gelmişti. Gözlerinin önünde en feci ve en kanlı nümuneler olmasına rağmen gene birçok kimseler bu makamın cazibesinden kurtulamamakta idi.

O esnada, hançer, kılınc ve kementler işliyor, saray entrikalarıyla her gün bir sahne değişiyordu... Az zamanda, bir-

kaç vezir-i âzam değiştirildikten sonra, nihayet bu makama Tarhuncu Ahmet Paşa getirilmişti.

Tarhuncu, o esnada Selânik'te idi. Sadaret mevkiine daveti, kendisine gizlice müjdelendi. Çünkü o sıralarda İstanbul'da gene şüpheli bir hava esiyordu. Vezir-i Âzam Gürcü Mehmet Paşa ismindeki cahil ve bunak adam bir türlü makamını terketmek istemiyordu. Halbuki artık bu adamın vezir-i âzamlıkta ipkası caiz değildi. Hem aşırı derecede mürtekip ve hem de geçimsizdi. Ne sarayla ve ne de sarayın en makbul ve memduh bir mensubu olan Anadolu Kazaskeri Hoca-zade Mes'ut Efendi ile geçinemiyordu. Buna binaen azli lâzım geliyordu.

Gürcü Mehmet Paşa, aleyhinde bir takım entrikalar çevrildiğini hissetmişti. Buna binaen o da hasımlarına karşı müdafaa çareleri düşünüyor ve muhitine yeni kuvvetler toplamaya çalışıyordu. Bu gibi işlerde daima Yeniçeri veyahut Sipahi taifesine istinat edilmek tamül olduğu için Mehmet Paşa da Sipahileri ele almakla meşguldü. Sipahilere propaganda yaptırıyor:

— Bu kadar payaları, boğaz muhafazası namile iz'aç ve ihraç ettiren Anadolu kazaskeridir ve hâlâ, vezir-i âzamı azil ve Boğaza nefyetmek (sürgün) tedarikindedir. Birkaç ayda vezir değişmek ne kabih iştir. Ve hem, kazaskerin vezir azil ve nasbında alâkası nedir?

Sözleriyle Sipahilerin fikirlerini bulandırdıktan sonra, Mes'ut Efendi'nin ortadan kaldırılması için de Sipahi ağalarına külliyetli para vadediyordu... Halbuki Sipahilerin arasında, Mes'ut Efendinin adamları da vardı. Bunlar vasıtasıyla Mehmet Paşa'nın bu hazırlıklarını haber alıyor ve derhal saraya koşarak Valide Sultan'a haber veriyordu... Birdenbire bir Sipahi ihtilâlinin patlayıvermesi ve ortahığı altüst etmesi

ihtimali vardı. Buna binaen Mehmet Paşa'ya hiçbir şey hissettirmeden Tarhuncu Ahmet Paşa'yı Selânik'ten celbetmek ve bir emr-i vaki yaparak sadaret mevkiine geçirmek icap ediyordu.

Tertip edilen plân mucibince; saray tarafından Ahmet Paşa güya Şam valiliğine tayin olundu. Memuriyetine gitmek için de İstanbul'dan geçmesi lâzım geliyordu. Bu inha ve tayin Vezir-i Âzam Mehmet Paşa'yı hiç şüphelendirmedi...

Vaziyetten gizlice haberdar olan Ahmet Paşa, mütevazı bir şekilde İstanbul'a geldi. Göze çarpmak surette ortada gezmedi. Sadece Vezir-i Âzam sıfatıyla Mehmet Paşa'yı ziyaret etti. Ertesi gün de cuma namazını kılmak için Süleymaniye Camiine gitti. Bir köşeye çekildi. Fakat bu köşede, icap eden adamlarla yapılacak işler gizlice ve çarçabuk müşavere edildi.

Plân, aynen tatbik ediliyordu.

Ertesi gün, recebi şerifin on üçüncü günü idi. Eskiden beri âdet olduğu veçhile o gün sarayda Surre merasimi yapılacaktı... Muayyen olan saatte, teşrifata dahil olan vüzera, ulema ve devlet ricali gelmişler, nizam sırasıyla yerli yerlerine geçmişlerdi... Surre merasimi, mutat olan şekilde hitam bulduktan sonra bazı mesaili mühimmenin müzakeresi zımında divan kurulması icap etti. Divanda başlıca donanma meselesi görüşülecekti. Bahis açıldığı zaman, Anadolu Kazaskeri Mes'ut Efendi, fena halde Vezir-i Âzama hücum etti. Bunlar hep tertip edilen plânın teferruatındandı... Mes'ut Efendinin sözlerine, Mehmet Paşa cevap tasarlarken Yeniçeri Ağası söze karıştı. Vezir-i Âzamı müdafaa tavrı takındı. Müstehziyane bir lisanla:

— Bire Efendi... Sen hiç derya seferi ettin mi? Diye sordu.

Mes'ut Efendi, hemen oturduğu yerden doğruldu. Yumruklarını dizlerine dayayarak:

— Baka, paşa... Ben, derya seferine varmadım, ama, varup iş görmüş adamlarla çok söyleştım. Devletin evvelinden bu ane gelinciye kadar, Al-i Osman'ın donanması kadirga alagelmıştır. Harpte, kalyon kullanıldığı vâki değildir. Kadirgalar, daima kalyona çatıp fetih ettiği nice kere vâki olmuştur. Lâkin bu devletlû, cenkçi ve kürekçi vermemiştir. Donanmayı kötürüm ve muattal etmiştir, diye ağzına gelen sözleri söylemeye başladı.

Bu esnada, Defterdar da söze karıştı. Vezir-i Âzama yaranmak için:

— Efendi Hazretleri. Sahibi devlet efendimize bu türlü sözler söylemek reva mıdır, der demez, Mes'ut Efendi bütün bütün parladı:

— Sen sus... Yabane söyleme, senin ne haddindir... Sen, bir hizmetkârsın. Kendi hizmetinle mukayyet ol, diye bir güzelce başladı...

Defterdar, bu ağır sözlerden fena halde mahcup olarak başını önüne eğerken, mecliste ulunan diğer zevat da birbirinin yüzüne bakıyor. Göz, kaş işaretleriyle Mes'ut Efendinin bugünkü celâdetinde bir mâna arıyorlardı.

Bununla beraber, aradıkları mânanın meydana çıkması gecikmedi. O anda Has Odabaşı meclise geldi. Ellerinin üstünde ve göğsü beraberinde tuttuğu bir hatt-ı hümayunu Vezir-i Âzama verdi. Mehmet Paşa, hemen yerinden sırayarak hatt-ı hümayunu aldı. Üç defa öperek başına koyduktan sonra, açtı, baktı.

— Ben okuma bilmem... Reis efendiyi çağırınsınlar, diyerek etrafına bakınmaya başladı...

Bu hatt-ı hümayunun vürudü, odaya sanki soğuk bir sü-kûn havası getirmişti. Vezir-i Âzamın yanında oturan şeyhülislâm efendi, sakalını karıştırarak:

— Verin... Biz okuyalım, diye hatt-ı hümayunu aldı.

“Sen ki vezirimsin. Mührümü veresin.”

Diye okur okumaz, Vezir-i Âzam Gürcü Mehmet Paşa, donakaldı... Herkes başını önüne eğdi. Bütün meclis, derin ve korkulu bir sükûta vardı.

Mehmet Paşa, ne yapacağını şaşırmış; bu şiddetli sukut, onun bütün asap ve itidalini fena halde sarsmıştı. Elini koy-nuna soktu. Aranıyor, aranıyor; mühür-kesesini bir türlü bulamıyordu. Nihayet keseyi güçlkle koynundan çıkardı. Şimdi de elleri titriyor, al ibrişimden örme kesenin ağzını bağ-layan ipek kaytanı kabil değil çözemiyordu. Nihayet, Has oda-başının yüzüne baktı.

— Gel şunu çözüver, diye mırıldandı.

Has odabaşı, kaytanı çözdü. Keseyi Mehmet Paşa'nın eline verdi. Paşa, titreyen elleriyle mühür çıkarak Has oda-başıya teslim etti.

Bu suretle, hiçbir fenalığa meydan verilmeden, Gürcü Mehmet Paşa sadareten iskat edilmişti.

• • •

Tarhuncu Ahmet Paşa, vezir-i âzamlık makamına geçtiği zaman, devlet idaresini pek bozuk bir surette ele almıştı. Bilhassa maliye umuru, berbat ve perişandı. Bunu ıslah, çok büyük himmete mütevakıftı. Esasen Paşa, mühürü bir pazarlık neticesinde almıştı. Padişah kendisine mühürü verirken:

— Baka, Paşa... Her vezir, yalnız azledilmekle kurtulmaz. Eğer taksirin zuhur ederse, başın keserim, demiş.

Paşa da:

— Padişahım. Boynum, kıldan ince, kılıncıdan keskindir. Ancak, benim de iki iltimasım var. Siz de bunları kabul edeyin... Biri, şudur ki mali miri, her kimin uhdesine geçmiş ise tahsil ederim. Buna kimse mâni olmasın... Diğeri de selefim Gürcü Paşa zamanında usul ve nizama muvafık olmayan birçok icraat vuku bulmuştur ki bunlar birçok masrafı mucip olmaktadır; bunların da ilgasına müsaade buyurulsun, diye cevap vermişti.

Padişah, yeni vezir-i âzamanın bu iki talebini derhal kabul etti ve ayrı ayrı iki hatt-ı hümayun verdi. Artık Tarhuncu'nun önünde müsait bir saha açılmıştı. Hiçbir şeyden havf ve ihtiraz etmeden ileri doğru yürüyebilirdi... Fakat Tarhuncu, böyle yapmadı. Ahvali âlemi iyi bildiği için ihtiyatlı davrandı.

Evvelâ, devlet ricaline fikrini anlattı:

— Bundan sonra, evvelki zamanlar gibi hareket istemem. Benim, berayı hatır işim yoktur. Hemen, şer'i şerif ve kanunu devlet üzere hareket etmeli ve beytûlmali mâmur edecek iş gösterilmelidir. Ne mal talebi ve ne de can havfile bizar değilim. Bu yola can ve baş koymuşumdur. Ya devlet başa, ya kuzgun leşe...

Sözleriyle onları da vazifeye davet etti.

• • •

Tarhuncu'nun bütün gayesi, devletin varidat ve masarifatını tanzim ederek bir muvazene husule getirmektir. Bu hususta kendisine kıymettar bir yardımcı da bulmuştu. Bu yardımcı, Kâtip Çelebi denilen Hacı Mustafa Efendi ismindeki fazıl zattı. İkişi başbaşa verdiler. Halkın ihtiyacatına taallûk eden eşyaya narh koydular. Kantar ve terazileri ıslaha koyul-

dular. Lâkin, maksadı bir türlü temin edemediler. Çünkü saray, her işe müdahale ediyor; menfaatine halel gelenlerin şikâyetini dinleyerek halkın umumî menfaatine hiç ehemmiyet vermiyordu.

Devletin maliyesindeki buhran gibi, piyasada da buhran artıyordu. Bütün bunlara sebep, kanuna riayetsizlikti. Devlet ricali, eskiden beri alıştıkları idaresizlik usulünü terketmiyor ve bunun en acı cezasını zavallı halka çektiyordu.

İstanbul büyük bir sıkıntı içinde idi. Hariçten mal gelmiyordu. Et ve ekmek gittikçe pahalılaşmıştı. Alâkadar olanlar, tüccarlarla uyuşuyor, büyük rüşvetler mukabilinde gizlice malları sattırıyorlardı. Bunu, tüccarlar da saklamıyor:

— Bizden şu kadar mal aldılar, diye alenen söylüyorlardı.

Mal ve para, ancak işini becerebilenlerin elinde kalmıştı. Herkes, meysus ve menfurdu. Ahalide çalışmaya, sanat erbabında heves göstermeye, köylüde tarla ekmeye takat kalmamıştı. İlmin, sâyin ve faziletin zerre kadar ehemmiyeti yoktu. Eyaletler, zaleme elinde idi. Ahali açtı, sefildi. Koca İmparatorluğun kanını emenler, eyaletlere gönderilen zalim paşalar, İstanbul'da Valide Sultan ve tevabii; hariçte vezirinden, şeyhülislâmından, saraya ve vüzeraya intisap eden kethüdalara kadar bütün devlet nüfuzuna malik olanlar, sanki bu zavallı halkın başına musallat olan, aç birer canavardı.

Divanlar, müzakereler, eski defterlerle yapılan mukayeseler, bu derde çare bulmuyor, bir taraftan saray erkânı ve devlet ricali:

— Para...

Diye halkın ciğerlerini parça parça ederken, diğer taraftan da Tarhuncu Ahmet Paşa acz içinde kıvranıyordu... Bu

işe girerken başını ortaya koyan Vezir-i Âzam, nihayet şiddet göstermeye karar verdi. Elindeki Hatt-ı Hümayunlara istinat ederek, kanun ve nizamları ihlâl edenlere karşı ayak diredi.

Fakat bu hal, bütün bütün aksi bir netice verdi. Birdenbire gayri memnunlar çoğaldı. Dalavereli işlerini kaybedenler, saray kapılarına dayanarak sızlanmaya başladı. Saray erkânından birçoklarının menfaatleri de haleldar olduğu için onların şikâyetleri de arttı. Artık Vezir-i Âzam mevkiinde salanmaya başladı.

— Benim muradım nizamı devleti tashihtir. Emelim, Pağışaha ve ibadullahı hüsnü hizmettir, makbule geçmiyorsa, ne yapalım. Alnımızın yazısını çeksek gerek, diyordu.

O esnada, sarayın gözbebeği olan Meleki Kalfa'nın zevci Şaban Ağa, yevmiye iki yüz akça ile çırac çıkarılmıştı. Ahmet Paşa buna fena halde hiddetlendi ve saraydan gelen emri reddetti. Fakat saraydan derhal haber geldi:

— Elbette, vermelidir; emri şerif yerine gelmelidir.

Tarhuncu bu emri alınca bizzat saraya gitti. Huzura çıktı.

— Pağışahım, devletin varidatı böyle fuzulî masraflara tahammül edecek derecede değildir. Hem bu bapta, elimde fermanın var, dedi.

Pağışah, bu itiraza kızdı:

— Biz sana, mîrîyi imsak üzere tut, iradı teksir ve masarifatı taklil eyle dedikse, bir emektarımıza lâıyk gördüğümü-zü de verme demedik a, diye çıkıştı.

Tarhuncu vaziyeti müdafaa etmek istedi. Fakat, Dördüncü Murat, kat'ıyyen dinlemedi. Hattâ gittikçe artan öfke ile kapıda bekleyenlere bağırarak:

— Kaldırın, diye emir verdi...

Tarhuncu'nun başı, bu katilâne emir karşısında derhal gurur ile yükseldi. Hiç olmazsa merdane ölmeyi göze aldı:

— Padişahum. Sen beni şer ile öldürmüyorsun. Benim mucibi katil suçum yoktur. Zulümle öldürürsün. İki elim, ru-zi mahşerde giribanındadır, dedi.

Koynundan mührü çıkardı. Padişahın önüne bıraktı... Koluna giren bostancıbaşı, onu kapıya doğru sürüklerken, ölüme giden bu koca vezir, şüphesiz kalben müsterihtti... Onun mert, mağrur ve faziletkâr başı kesilirken, Osman oğullarının zulümlemlerle malâmal olan tarihine yeni bir cinayet daha ilâve olunuyor... Demirkapı'nın önüne atılveren bu kesik başı görenler, içlerinden kan ağlıyorlardı. (21 Mart 1653)

İPŞİR MUSTAFA PAŞA

(28 Ekim 1654)

Anadolu, yeniden bir isyan sahası olmuştu. Yer yer teşekkül eden bir takım ufak tefek şekavet (eşkıyalık) ocaklarından maada devletin imtiyaz sıfatlarını taşıyan adamlardan mürekkep koskoca bir eşkiya kütlesi de vücuda gelmişti. Sivas, Halep ve havalisinde hükümferma olan bu kuvvetin başında, İbşir Paşa bulunuyordu. İbşir, Türkmen'di, fakat başında, her millete mensup adamlar vardı.

Bilhassa kayınbiraderi Abaza Hasan, Kürt Mehmet gibi namdar zorbalardan başka Çavuşoğlu Mehmet Paşa, Sivas Beylerbeyi, Topal Paşa gibi devletin resmî ünvanını taşıyan adamlarla on adet kadı, İbşir'in dağlar saltanatına iltihak etmişlerdi. Bunların arasında mühim miktarda sipahi beyleri de vardı. Nizam ve kanun şu tarafa dursun her türlü vicdan ve

ahlâk kaidelerini çiğneyen bu adamlar, her gün köyleri basıyor, kasabaları yağma ediyor; halkı soyuyor, kadın ve kızlarını dağlara kaldırıyordu.

Bu kuvvet, büyüdüğüce büyüyor, İstanbul'a karşı tehdit-kâr bir vaziyet alıyordu. Hatta, Dördüncü Mehmed'in taç ve tahtı bile tehlikede idi. İlk zamanlarda bermutat bunlara karşı kulak asmayan saray, gittikçe telâş etmeye başlamıştı. Her gün birçok şayialar çıkıyor ve İstanbul'a aksediyordu. Bazen İbşir Paşa'nın bütün Anadolu'yu zaptederek yeni bir hükümet kuracağından ve bazen de İstanbul üzerine yürüyerek saltanatı, Osman oğullarının elinden alacağından bahsolunuyordu.

Saray, bu tehlike karşısında ciddî düşünmek mecburiyetinde kaldı. Nihayet, sarayın nüfuzlu harem ağalarından Mercan Ağa'nın teklif ettiği rey muvaffak görülerek, İbşir'e vezir-i âzam müjdesi yollandı.

İbşir, cahil bir adam olmakla beraber kurnazdı. Kendisi gibi bir eşkiya sergerdesine vezir-i âzamlık gibi mühim bir vazifenin verileceğine inanmadı. Fakat mühr-ü şerif ile davetçiler gelince artık şüphesi kalmadı ve derhal vezir-i âzam sıfatıyla işe başladı.

Bu sefer de devlet namına resmî bir soygunculuk başlamıştı. İbşir, mukataaları bildiği gibi satıyor, büyük paralar mukabilinde vilâyetleri şuna buna tevcih ediyor, İstanbul'a da:

— Sakın benim işime karışmayınız ha, diyordu...

İbşir, vezaret mevkiine gelir gelmez, çok şiddetli beyanatta bulunmuştu. Hatta İstanbul'dan kendisini davet için gönderilen mirahur Mehmet Ağa'ya bile:

— Bana bak bostancı!.. Beni sair vüzeraya kıyas etmesin-

ler. Ben, acele İstanbul'a gelemem. Gelsem bile, oradaki hadım ağalarının emirleriyle hareket edemem.

Ben, bugün, vezir-i âzamım. Mısır, Bağdat, Halep, Şam ve Anadolu'nun her bir tarafı umumen fitne ve ihtilâl içindedir. Bu ihtilâlleri bastırmadıkça İstanbul'a gitmekten ne fayda hâsıl olur. Irzı saltanat bozulmuş. Cümle manasıp ve hide-mat, rüşvetle verilir olmuş, diye çıkmıştı.

Halbuki İbşir, bu sözleri söylerken bile vilâyet ve memuriyetleri bizzat kendisi satıyor, rüşvet paralarını arpa kilesiyle ölçtürerek alıyordu.

İbşir'in birdenbire İstanbul'a gelmemesi, korkudandı. O, daha hâlâ vezir-i âzam olduğuna kanaat getiremiyor; böyle bir desise ile İstanbul'a celbedilerek başına bir çorap örüleceğini zannediyordu. Halbuki İbşir'in İstanbul'a gelmesi uzadıkça, şayialar artıyor, saray ve saray mensupları, endişe ve telâştan kıvranıyorlardı.

•••••

Vezir-i azamlıktan sonra, Sultan İbrahim'in kızı ve Padişahın hemşiresi Ayşe Sultan'ın namzetliğine de nail olan İbşir, nihayet İstanbul'a harekete karar vermişti. Fakat şimdi de İstanbul'u başka bir telâş almıştı. Yeni vezir-i âzam İstanbul'a yirmi bin kişilik bir maiyetle geliyordu. Ekserisi sipahilerden mürekkep olan bu yirmi bin kişi, koskoca bir ordu demekti... Bundan telâş eden, yalnız saray değildi. Yeniçeriler de aynı endişe çemberi içine girmişlerdi. Kışlalarda toplanan ocak ağaları:

— Bu, nasıl vezirdir ki, Asitane'ye yirmi bin adem ile gelur. Bunun muradı, bizi sipaha kırdırıp At Meydanı intikamını almaktır. İstanbul'a geçerse alay ederiz. Ve illâ, karşı gitmeziz, diyorlardı.

İbşir geliyor... Fakat gelirken de, ıslâhat yapıyorum diye geçtiği yerleri altüst ediyordu... Maltepe'ye muvasalat ettiği zaman, İstanbul'daki telâş ve heyecan son dereceyi bulmuştu. Aylardan beri hakkında birçok rivâyetler çıkan ve İstanbul halkının gözünde, efsanevî bir şahıs halini alan bu adamı, herkes görmek istiyordu... Saray, İbşir'e mükemmel bir istikbal alayı tertibine karar vermişti. Onun şerrinden ve zulmünden zarar görmemek için bütün devlet ricali de Üsküdar yakasına dökülmüştü... İbşir, kendisine karşı gösterilen bu telâş ve alâkalardan şımardıkça şımarmıştı. O da, İstanbul'a şahane bir alayla girmek istiyordu.

Sabahleyin erkenden toplar atılmaya başlanmıştı. İstanbul halkı, sokaklara dökülmüştü. Üsküdar, Eyüp, Topkapı, Beyazıt caddeleri, adam almıyordu. İbşir'in geçeceği caddelere kerevetler kurulmuş, dükkânlar onar kuruşa tutulmuştu. Halk, yeni vezir-i âzamın geçiş alayını temaşaya hazırlanıyordu. Denizin üstü de kayıklar ve kadırgalarla dolmuştu. Herkeste, korku ile karışık bir merak vardı.

İbşir'i istikbal için devlet ricalinden mürekkep bir heyet gönderilmişti. Bu heyetin başında İbşir'in eski dostlarından Yeniçeri Ağası, Kenan Paşa vardı. Şeyhülislâm ile kubbe vezirleri, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri de erkenden Üsküdar'a geçmişlerdi. Heyet, İbşir'i Üsküdar'a girerken karşıladı. Kenan Paşa, atından indi. İbşir'e doğru yürüdü. İbşir de atından indi. Paşa ile kucaklaştı. Şeyhülislâm Ebusait Efendi ile sair zevat, İbşir'e takdim edildi. Tekrar atlara binilerek Üsküdar'a girildi ve selâm toplarının velvelesi arasında doğruca Eyüb'e geçildi. İbşir, türbeyi ziyaret etti. Kurbanlar kestirdi. Gene alay tanzim edildi.

Alay, cidden muhteşemdi. En önde Hoca Reyhan Ağa gidiyor ve kılavuzluk vazifesini ifa ediyordu. Reyhan

Ağa'dan sonra, Yeniçeri safları, onlardan sonra da sırasıyla ve örfî kavuklarıyla ulema, nakib-ül eşraf, kazaskerler, defterdar paşa geliyor, bunları müteakip te vüzeradan Yusuf Paşa, tellak Mustafa Paşa, Kaptan-ı Derya Murat Paşa, sadaret kaymakamı Melek Ahmet Paşa, siyah samur kürkler giymiş olarak atbaşı yürüyorlardı.

İbşir, en sona kalmıştı. Etrafı pulatpuş süvarilerle muhattı. Kendisi de zırh üstüne beyaz ipekten elbiseler giymiş ve kıymettar bir küheylâna binmişti. Sol tarafında ferve-i beyza ile şeyhülislâm efendi bulunuyordu. Önünde, sekiz nefer Yeniçeri şairi, başlarında keçe, arkalarında kaplan postu, göğüslerinde davul gibi çökürlerini çalarak, kaddükamet sahibi, dev endam herifler birer saatlik yerden işitilir vazı bülent ile İbşir Paşa'nın methiyesini terennüm ederek yürüyorlardı... İbşir'i de Abaza Hasan, Kurt Mehmet, Katırcıoğlu ve saire gibi namdar çetebaşları takip ediyordu.

Alay İstanbul halkının korku ve hayreti arasında geçerek doğruca Ayşe Sultan'ın sarayına gitti. Sultan tarafından zevcinin şerefine muhteşem bir ziyafet verildi. İbşir Paşa hemen o gece güvey girdi.

• • •

İbşir, vezaret makamına oturur oturmaz, devletin umurunu tam bir eşkiya sistemi ile idare etmeye başladı.

En evvel Mora'lı Defterdarın gırtlığına basarak paralarını aldı. Hapsetti. Onun yerine Derviş Paşa'nın kethüdası Ali Ağa'yı zorla Defterdarlık makamına geçirdi... Sadaret Kaymakamı Melek Ahmet Paşa'yı Van'a gönderdi. Reis-ül küttap Şamizade'yi hapis ve mallarını müsadere ettirdi. Topkapı'lı Mustafa Ağa da aynı akıbete uğrayacaktı. İki yüz kese verdi de yakasını kurtardı. Gümrük Emni Hasan Ağa, deli birader

ve saire gibi iş gören ve icabında hükümete yardım edenler de aynı köprüden geçtiler. Büyük zararlara uğradıktan sonra, birer köşeye çekildiler.

İş bunlarla da kalmadı. Zenginler hapsolunuyor, para istetiliyor. Hapishanelerdeki servet sahipleri de paraları alınarak salıveriliyordu. Artık İstanbul'da ne idare ve ne inzibat kalmıştı... Fakat İstanbul, bunları affetmiyor ve unutmuyordu. İçin için bir gayiz ve intikam ateşi yanıyor ve bu ateş, yavaş yavaş İbşir'in rakipleri tarafından körükleniyordu.

İbşir, gafil ve mütecasir, bu çıkmaz yolda alabildiğine yürüyor. Kendisi gibi birçok gafil ve mütecasirleri yutan, önündeki derin ve karanlık çukuru görmüyordu... İbşir bu zulmünü, yavaş yavaş kendi muhitindekilere de teşmile başlamıştı. Bunun için onun en sadık taraftarları bile birer birer gayrimemnunlar tarafına geçiyor ve artık İbşir'in kuvveti, zâaf kesbediyordu. Hatta, bir zamanlar İbşir'e karşı mühim hizmetlerde bulunan Kaptan-ı Derya Kara Murat Paşa bile ondan ayrılmıştı. İbşir'i devirmek ve onun yerine geçmek için plânlar tertip ediyor, ona kahir bir darbe vurmak için vakti merhununu bekliyordu.

• • •

Murat Paşa, İbşir'den dilgir olan Kürt Mehmed'i elde etmiş, onun vasıtasıyla da sipahileri kendi tarafına celbeylemişti... Bir zamanlar, Anadolu'da İbşir'in mezalimine alet olan bu sipahiler, şimdi şikâyeteye başlamışlar:

— Anadolu'da bıraktığımız ırz ve namusumuz ayaklar altında kaldı. Bu adamın elinden dad ile feryat, diye haykırıyorlardı...

Yeniçeriler, zaten mil üzerinde duruyor ve harekete geçmek için ufak bir işaret bekliyorlardı. Kürt Mehmet, kurnaz

davranmış; sipahilerle Yeniçerileri barıştırmıştı. Saray bütün bu hareketleri yakıntan takip ediyor, İbşir'i devirmek için çalışanlara gizlice müzaheret gösteriyordu.

Artık her şey hazırdı. İbşir'in, her gün bir zulümle temadi eden saltanat ve hayatını söndürüvermek, bir tek işarete bakıyordu.

• • •

Nihayet, bu işaret de verildi. Bir gün, birdenbire İstanbul surunun kapıları kapandı. Kuy tayfası umumen ayaklandı. Saraya heyetler dayandı.

— Gayri, canımıza kâr etti. Vezir ile müftiyi isteriz...

Naraları, sarayın duvar ve kubbelerine çarptı... Bu esnada sarayda da icap eden tedbirler alınmıştı. Padişah hâs odaya çıkmıştı. Başta Murat Paşa olduğu halde ulema ve devlet ricali, takım takım saraya geliyorlardı. İbşir'in müdafaasına imkân bırakmamak için onu kuvvetlerinden ayırmak lâzım geliyordu. İhtilâle karşı müstereken tedbir ittihaz edilmek bahanesiyle İbşir'e haber gönderildi. Saraya gelir gelmez maiyetindeki lerdten tecrit edildi. Bu esnada, ihtilâlciler, saray kapılarına gelmişlerdi... İbşir, daha hâlâ sarayın fikrini hissetmiyor; isyanı bastırmak için çareler düşünüyordu... Bu esnada bostancılar birdenbire üstüne saldırdılar. Kısıkıvrak bağladılar. İbşir, fena halde şaşırdı. Bir zamanlar dağlara sığmayan bu Zaloğlu Rüstem geçinen herif, yalvarmaya başladı. Fakat karşısına cellâtlar sıralanmıştı.

Dışarıda kıyametler kopuyordu:

— Vezir ile müftüyü istiyoruz.

Sadaları, ayyuka çıkıyordu... İbşir, artık başına geleni anlamıştı. o zaman boynunu büktü. İki tarafına bakındı:

— Bir okumuş adam benim yanımda bile olsun. Bana is-

tiğfar ettirsin. Havfü haşyetten şuurum yoktur. Bu bapta bana imdat etsin, demeye başladı.

Bostancıbaşı, İbşir'in bu ricasını kabul etti. Kâtip Koca Mahmut Efendi'yi gönderdi. Mahmut Efendi, İbşir'i karşısına oturtup, kendisi de onunla dizdize oturup istiğfar ettirirken cellâtlar odaya girdiler. Kemendi boynuna geçirdiler. Boğduktan sonra, keskin şifre ile başını kestiler. Bir peştemal içine koyup âsilere gönderdiler. Orada İbşir'in başı bir sırığın ucuna geçirilerek bütün meydanda gezdirildi ve sonra umumî aptesthanelerin damı üzerine dikildi. O gün şiddetli bir rüzgâr vardı... Rüzgâr, artık tamamen rengi solan bu kesik başa çarpıyor. Onu hafif hafif sallıyor. Kanlarla mülemma olan (bulanık) kırıl ve uzun sakalını, tel tel iki tarafa savuruyordu. (11 Mayıs 1655)

MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞA

(5 Kasım 1676)

Devletin bozuk idaresi, Köprülüler'in sadaret zamanında biraz düzelir gibi olmuştu. Lâkin vaziyetin büsbütün düzelmesine imkân yoktu. Zira memleketin en büyük derdi, para meselesi idi.

Vaziyet feciydi. Dördüncü Mehmet, daha hâlâ kayıtsızlık gösteriyor, mütemadiyen av peşinde geziyordu... Devletin bütün umuru, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın eline kalmıştı. Paşa, cahildi. İş görmek istiyor, fakat muvaffak olamıyordu. Böyle olmakla beraber Köprülü'lerin muhitinde yetiştiği için zahiren olsun hükümeti kuvvetli ve satvetli göstermeye çalışıyor. Avrupalılara karşı zaaf eseri göstermiyordu.

O aralık Fransa filosu kumandanı, Akdeniz'de Trablus-garp korsanlarına tesadüf etmiş, bu korsanların firar ederek Sakız limanına iltica etmesi üzerine Sakız'a kadar onları takip ederek şehri topa tutmuştu. Mustafa Paşa bunu haber alır almaz derhal sefire haber gönderdi ve divana celbetti. Lakin birdenbire huzuruna kabul etmeyerek uzun müddet papuçlukta bekletti. Bu hareketten dolayı teessür içinde kalan sefir, Paşa'nın huzuruna çıkar çıkmaz şikâyet etmek istedi. Fakat Merzifonlu, sert bir tavır ile sefirin sözünü keserek:

— Evvelâ amiralinizin Sakız'da bais olduğu hasaratı tazmin ediniz, sonra bir şikâyetiniz varsa söylersiniz... Hükümetinizden bu hasaratın tazmini için üç yüz yetmiş beş bin altın istiyorum. Hükümetiniz bu parayı vermezse, sizi hapsedirim, dedi.

Sefir, mağrur bir eda ile:

— Eğer siz beni hapsederseniz, hükümetim kurtarmaya muktedirdir.

Cevabını verdi ve bu sözleriyle Vezir-i âzama meydan okumak istedi. Fakat, Merzifonlu, böyle sözlere kulak asacak bir fıtratta değildi. Derhal çavuşbaşıya emir verdi:

— Kaldır şu herifi. Götür hapsed, dedi.

Sefir, hapsedildi. Hatta ciheti miriden yiyecek, içecek te verilmedi... Sefir, tarafüruşluğun sökmeyeceğini atılar anlamaz, vaziyeti değiştirdi hasaratı vakiya mukabil, hedayayı cesime takdimini kendi namına olarak basenet taahhüt etti. Ancak bu suretle hapisten kurtulabildi ve derhal Fransa hükümetine müracaat ederek müddeti muayyene zarfında celbeylediği girenbeha hedayayı takdim ile devleti aliyenin rızasını tahsil eyledi.

Mustafa Paşa, hem zaruret içinde bunaları halkı oyala-

mak ve hem de devlete yeni bir varidat membaı bulmak istiyordu. Bu, olsa olsa ancak fütuhat sayesinde olabilirdi. Buna binaen Mustafa Paşa, gözünü Viyana'ya dikmişti. Bu zengin beldenin dillere destan olan serveti sâmanı, Mustafa Paşa'nın iştahını kabartıyor, Viyana'yı ele geçirmek için bir fırsat kol-luyordu.

Bu esnada Fransızlarla Avusturyalıların arası bozuktuk. Ondördüncü Lui; Macar, Erdel ve Eflâklılarla uyuşarak Avusturyalılara muarız bir vaziyet almıştı. Mustafa Paşa bu fırsatı ganimet bildi. Avusturya sefirini huzuruna celbederek; Avusturya'nın senevî beş yüz bin filorın vergi vermesini. Leopold dö Pol ve Gon kalelerinin hedmini... Tuna üzerinde Schvutt namıyla maruf ada ile Morani ve sair kalelerini Macar Prensi Töeli'ye teslimini... Avusturya tarafından müsadere edilen Macar emvalinin iadesini ve bir de affı umumî ilânını teklif etti.

Sefir, Avusturya devletinin istiklâl ve şerefini sarsacak olan bu teklifleri reddetti. Bunun üzerine, Mustafa Paşa Viyana üzerine yürümek için seferberlik ilân eyledi.

Vezir-i Azam, bu sefere, Padişahı da sürükledi. Ordu, Belgrad'ta toplandı. Mevcudu iki yüz bin kadardı. Mustafa Paşa kumandayı bizzat deruhte etti ve Viyana üzerine yürüdü. Avusturyalılar, bu muazzam ordunun gelişini haber alır almaz derhal icap eden tertibatı aldılar ve kale kapılarını kapadılar.

Mustafa Paşa, Viyana'yı muhasara etti ve kalenin kumandanıyla sair âyan ve ahalisine hitaben bir beyanname gönderdi. Bu beyannamede, kısa bir mukaddemeden sonra şu teklifte bulunuyordu:

[Evvelâ, bizzat size arz-ı İslâm ederiz. Müslim olursanız, selâmet bulursunuz. Olmadığınız surette cenksiz kaleyi teslim edersiniz. İçinde emrullah icra kılınır. Ve küçüğünüze ve

büyüğünüze ve ağniya (zengin) ve fırakanıza zarar irtıştırilmeyip cümleiniz emnü âman üzere olursunuz. İçinizden her kim ahar yere varmak murat ederse kenduye cebrolunmayıp ve emval ve erzakına değülmeyüp, yanına mutemet adem koşulmağla ehlü ayaliyle murat eylediği yere götürülür. Ve her kim kalmak isterse emval ve erzaklarile hufzolunup kelevvel asude hal üzere kalur. Ve illâ inat ve muhalete edip Bifazlillâhi Teâlâ kuvve-i kahirei Padişahi ile kale feth ve teshir olunmakla bir ferde emnü aman verilmeyüp, yerleri ve gökleri yaradup şeriki olmıyan Allahü Teâlâ hakkı için kendünüz ve emval ve erzaklarınız yağma ve evlâtlarınız esir olur.]

Fakat Viyana'lılar bu teklifi kabul etmediler ve kaleyi kolaylıkla teslim etmek istemediler. O zaman muhasara şiddetle başladı. Her gün, varoşlarda harpler oluyor. İki taraftan da zayıat veriliyordu... Muhasara uzadıkça mahsurların vaziyeti müşkülleşiyor. Zifiri karanlık gecelerde, Osmanlı ordugâhında yanan öbek öbek ateşler, ileri karakollardaki nöbetçiler tarafından:

— Yektir Allah... Yek...(tek)

Diye yükselen naralar, kaledekileri korku ve heyecanlar içinde titreterek maneviyatlarını azaltıyordu... Buna rağmen, muhasara devam ediyor, vakit vakit yapılan teslim tekliflerine, menfi cevap veriliyordu.

Mustafa Paşa, her gün at üzerinde cepheden cepheye koşuyor. Bazen, burçlardan birinin altına kazdırdığı lâğım-ları ateşleterek, kalenin yalçın kayaya benzeyen duvarlarında gedikler açmaya çalışıyor, bazen de hendekleri Yeniçeri ve azap cesetleriyle doldurarak, kale bedenlerine merdivenler dayatarak surları aşmaya çabalıyor. Onun bu gayret ve faaliyetini haber alan Padişah murassa kılıç yollayarak vezir-i âzamını taltif ediyordu.

Lâkin muhasara uzadıkça Osmanlı ordusunda da birçok müşkülât baş göstermeye başlamıştı. Askerin erzak ve ihtiyacı vaktinde yetişemiyordu. Hava soğuktu. O civarda odun yoktu. On beş, yirmi saatlik yerlerden getiriliyordu. Askere de bir fütur (bezginlik) âriz olmuştu. Hatta İstanbul'a doğru firar edenler bile oluyordu.

Bu aralık Paşa On birinci İnosan da harekete gelmişti. Viyana'da muhasara olunan Hristiyanları kurtarmak için bütün Hristiyanlığı vazifeye davet ediyor ve bilhassa, Osmanlı ordusunu arkadan vurmak için Lehistan Kralı, Jan Sobyieski'ye ricalar yolluyordu... Kral, Ebbi mukaddesin bu davetine derhal icabet etti. Yirmi beş bin güzide askerle yurkardan aşağı inerek Osmanlı ordusunun üzerine yüklendi.

Mustafa Paşa, hiç ümit etmediği bu darbe altında fena halde sendeledi. Bir taraftan Leh ordusu, diğer taraftan da şiddetli bir huruç hareketi yapan Avusturyalılarla kanlı bir meydan muharebesi verdi. 1094 Ramazan 20. Fakat, Mustafa Paşa bu şekilde müşterek bir taarruza hazırlanmadığı için düşman kuvvetlerine mukavemet edemedi. Bozulan ordunun da önüne geçemedi. Muhasara toplanıyla bütün ağır eşyaları terkederek Tuna'ya doğru geri çekildi. Maksudı bir an evvel Peşte'yi tutmak ve orada dağılan orduyu toplamaktı. Fakat Leh'liler Mustafa Paşa'nın peşini bırakmadılar. Pürkanî'de Tuna'yı geçerken bir taarruz daha yaptılar ve artık orduyu, büsbütün dağıttılar.

Mustafa Paşa bu harplerde yirmi bin asker, üç yüz top, beş bin çadır ve daha birçok kıymetli eşya kaybetmiş, hatta sancağı şerifi bile güç kurtarabilmişti.

• • •

Mustafa Paşa Peşte'de kaldı ve derhal asker ricalinden

mürekkep bir meclis topladı. Şimdi Vezir-i Âzam, yediği darbenin acısını başkalarından çıkarmak istiyordu. Bodin Muhafızı İbrahim Paşa'yı mecliste fena halde takdir etti ve Leh ordusunu tevkif edemediğinden dolayı bu hezimetin bütün mesuliyetini bu zavallı ihtiyar kumandanın üstüne yükletti. Halbuki, Mustafa Paşa doğruca Viyana üzerine hareket ederken, İbrahim Paşa ile Tökeli Emre bu istikamette hareketi tenkit etmişler ve her ihtimale karşı Yanıkkale'nin zaptedilerek Lehliler tarafından vukua getirilecek bir taarruzun önüne set çekilmesini teklif etmişlerdi. Ne çare ki o zaman bu teklife ehemmiyet vermeyen mağrur Mustafa Paşa, şimdi bu ihmalinin acısını başkalarına da çekirtmek istiyordu.

Buna binaen, Vezir-i Âzam öfkesini yenemedi. Yanıkkale civarında bulunan İbrahim Paşa'ya cellâtlar gönderdi ve onu idam ettirdi. İbrahim Paşa, çok faziletkâr bir adamdı. Cellâdın karşısında bile gene memleketin o andaki vaziyetini unutamadı, etrafındakilere:

— Padişah'tan rica ederim; Mustafa Paşa müdebbir ve sözü dinlenir bir vezirdir. Vâkâ o bana garaz ediyor ve canıma kıyıyor. Lâkin devletin selâmeti için Padişah sakın ona kıymasın. Bunu, böylece bildirin. Bildirmezsenez, yarın ruzu mahşerde, on parmağım yakanızdadır, diye vasiyet etti.

Düşman, mütemadiyen ilerliyor ve önüne gelen ufak tefek kaleleri zaptediyordu. Gran kalesi de düşman eline geçmiş ve oradaki ümerayı askeriye Peşte'ye gelmişti. Mustafa Paşa derhal bunların önüne geçti ve hepsinin başını kılıçtan geçirdi.

Bu esnada, Padişah Dördüncü Mehmet Belgrat'tan İstanbul'a doğru kaçıyor, fakat onun bir fermanını hâmil olan Gazaz Ahmet isimindeki kapıcılar kethüdası da at çatlatacak Peşte'ye yaklaşıyordu.

Gazaz Ahmet, bir gün sabahleyin erkenden Vezir-i Âzam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile karşılaştı. Lâkin kapıcılar kethüdasını görür görmez, Paşa'nın fena halde fikri karıştı. Azametini hiç bozmadı sordu:

— Ne haber ağa...

Gazaz Ahmet, koynundan çıkardığı fermanı üç defa öpüp başına koyduktan sonra boynunu bükerek cevap verdi:

— Elhükmü lillâh Paşam...

O zaman Mustafa Paşa mukadder olan akıbeti anladı. Haksız yere öldürdüğü adamlarla, kendi hatasının mesuliyetini kapatmak istediği halde, Allah'ın adaleti galip gelmiş ve kendi mukadderatının önüne geçememişti...

Tövbe ve istiğfar ederek boynunu cellâda uzattı. Gazaz Ahmet, yere yuvarlanan başı hemen kavriyarak kıl torbaya attı. Atının terkesine astı. Derhal atının üstüne sıçrayarak İstanbul yoluna doğru mahmuzladı.

Kapıcılar kethüdası, Vezir-i Âzâmın kesik başını bir an evvel Padişaha takdim etmek için tozu dumana katarak İstanbul'a doğru yıldırım gibi atını sürerken; Merzifonlu Mustafa Paşa'nın o mağrur başı, muttarit darbalarla atın sağrısına çarpıyor. Kıl torbadan damla damla akan kanlar, Viyana mağlubiyetinin son hatıralarını bu kuru topraklara saçıyor. (15Aralık 1683)

İBRAHİM PAŞA

(15 Aralık 1683)

Belgrat'tan kaçan Dördüncü Mehmet, İstanbul surlarının mahfuz muhitine can atar atmaz, icraat başlamıştı. Bir ta-

raftan Merzifonlu'nun katline ferman gönderirken, diğer taraftan da sadrazamlığı İbrahim Paşa'ya vermiş; güya artık görülecek başka iş kalmamış gibi, gene Istranca ormanlarında avcılığa dalmıştı.

İbrahim Paşa, sadareti kabul etmekle, pek ağır bir yükün altına girmişti. Viyana muhasarasının intikamını almak isteyen Avusturyalılar, Leh'liler ve Venedik'lilerle birleşmişler; Papa'nın riyaseti altında yeni bir ehli salıp teşkil ederek hudutlar üzerine yüklenmişlerdi.

Hükümet, bunlara mukavemet edecek vaziyette değildi. Avrupa devletlerinden biriyle ittifak etmeye lüzum vardı. İbrahim Paşa bunu takdir etti. O aralık Osmanlılara mütemayil bulunan Fransız ve Ruslara cemileler gösterdi. Osmanlı ülkesinde bazı müsaadat istihsali için Fransa hükümeti tarafından sefir olarak gönderilen M. Kilerak'a Edirne'de hüsnü kabul gösterilmesini emretmekle beraber sefiri İstanbul'da da şerefiyle mütenasip bir halde karşıladı. O zamana kadar sadrazamla mülâkata gelen sefirlerin sandalyesi, papuçluğa konularak bir müddet orada intizarda bulunmaları âdet iken, İbrahim Paşa bu defa sefirin sandalyesini yukarı aldırıp ve sefirin kabulü esnasında merasim yaptırdı... Fransa hükümeti, Kudüs'te bulunan emakini mukaddesenin Fransa tarafından himaye olunmasına müsaade istiyordu. İbrahim Paşa, sefirin bu teklifini reddetmedi. Sefiri memnun edecek vaatler verdi. Sefir, sadrazamdan gördüğü bu muameleleri Fransa'ya yazdı.

Bu havadis, derhal İngiltere'ye sıçradı. İngilizler de sefir göndermek istediler. Fakat bunlara ruhsat verilmedi.

Müttefik düşmanlar hudutlardaki tecavüzlerini arttırdıkça, İstanbul'daki Fransa sefirine de iltifatlar artıyordu. Cezayir ve Tunus gemilerinin Fransa gemilerine tasaslut etme-

mesine, şayet men'i mümkün olmayan bir sebeple tecavüz vuku bulursa tazminat verilmesine emirler veriliyor... Fransa sefirinin gümrük rüsumatından affına, Kudüs'teki emakini mukaddesenin Fransa hükümeti tarafından himaye olunmasına fermanlar sudur ediyordu.

Vezir-i Âzam İbrahim Paşa, devleti tehdit eden felâketlerden böylelikle kurtulacağını zannederek Fransızların yüzüne güldükçe gülüyor, hatta sefir Kilerak'a nüzul isabet eyleyerek vefat etmesi üzerine İstanbul'a gönderilen yeni sefir M. Jirarden'i huzuruna kabul ederken, sandalyesinin üstüne kırmızı bir kadife örttürüyor, bir taraftan da saçma sapan merasim oyuncaklarıyla sefirlerin gözlerini boyarken, diğer taraftan da Galata, Halep ve Milo'da kiliseler inşasına, Galata'daki Sen Jorj ve Sen Lüvi denilen Katolik kiliselerinin Fransa'ya itaasına müsaade buyurmakla istikbalde devletin başına ne büyük gaileler hazırladığının farkına varmıyordu.

Halbuki, istihsal ettiği bu kadar imtiyazlara rağmen Fransa hükümeti henüz en küçük bir muavenet eseri göstermiyor, hudutları tehdit eden müttefik ordular, Gran kalesini zaptettikten sonra Nohozel şehrini de işgal ediyordu.

İbrahim Paşa'nın kudretsizliği artık tahakkuk etmişti. Halk, hudutlardaki hezimet haberlerinden müteessirdi. Vezir-i Âzam, orduyu kendi haline terk ederek Divan-ı Asafide (vezaret makamında) yan gelip oturmuştu. Aynı zamanda, saray halkını da memnun edemiyor, kadımların zevk ve sefahatine kâfi gelecek derecede para veremiyordu.

Nihayet bir gün Kızlarağası, Dördüncü Mehmed'in huzuruna dayandı. İbrahim Paşa'nın muvaffakiyetsizliğini birer birer saydı. Sadarettten azli hakkında emir aldı.

İbrahim Paşa, azledildi ve menfiyen Rodos'a gönderildi. İş bu kadarla kalsa, onun için bir nimetti. Fakat Paşa'nın

Anadolu'daki aselirle muhabere ettiği Dördüncü Mehmed'e haber verildi. Bu âciz vezirin de kafası, bu töhmetle kestirildi.(18Aralık 1685)

BOŞNAK SÜLEYMAN PAŞA

(18 Aralık 1685)

Ordu, ihtilâl içinde idi... İbrahim Paşa'yı istihlâf eden ve Serdar-ı Ekrem ünvanıyla ordunun başına geçen Süleyman Paşa da bir nüfuz ve kudret gösteremiyordu. Müttelik düşman ordularının bir kolu, Vişgrat, Vaç ve Peşte'yi aldıktan sonra Bodin'i muhasara etmişti. Diğer bir düşman kolu ise, Hırvatistan'daki hudutları geçmiş, Oyvar, Sekedin, Peçevi kalelerini çiğneyerek cenûba doğru ilerliyordu.

Buna mukabil, ortada belli başlı bir Osmanlı ordusu yoktu. Mevcut olan kuvvet ise, anarşi halinde idi... Dük de Loren'in kumandası altında bulunan doksan bin kişilik müttelik ordu, Bodin kalesinin muhasarasını sıkıştırdıkça sıkıştırıyor, sık sık teslim teklifinde bulunuyor; fakat kaleye kapanan Türkler, bütün mahrumiyetlere ve noksan vesaiti harbiyeye rağmen kahramanca müdafaadan geri durmuyorlardı.

İstanbul derin bir teessür ve matem içinde inliyor; bir taraftan zaruret, açlık, sefalet, diğer taraftan da bu meş'um haberler, halkı canından bizar ediyordu... Hükiyet, kendi aczinin esbabını tetkik ederek kuvvet ve kudret temin edeceği yerde, Bodin kalesi, küffara karşı memaliki mahrusei şahane'nin kilidi mesabesinde. Bunun müdafaasında eşhit olmak müreccedir. Kaleyi düşmana terk ile nefsinin kurtarmaya çalışacak olanların katli lâzımdır, diye fetvalar alıyor; daha hâ-

lâ av peşinde koşan manyak bir padişahın fermanına leffederek Bodin müdafilerine yolluyordu.

Esasen, ne bu fetvaya ve ne de bu fermana hacet yoktu. Kaleye kapanan Türkler, her gün bölük bölük kale bedenleri üstünde can veriyor, Türkler, kolay kolay kale teslim etmez düsturunu vicdanlarından aldıkları emir ve ilham ile tarihe devrediyorlardı.

Fakat her gün mühim miktarda şehit veren Bodin müdafileri gittikçe kuvvetten düşüyor... Boş kalan kale bedenlerini müdafa edecek, açılan gedikleri kapatacak asker azaldıkça azalıyor... Ve nihayet, imdatsız kalan Bodin, şanlı bir müdafaadan sonra bütün kudret ve kuvvetini kaybediyor, paşa burcunda muhtazır bir sükûn içinde sallanan lime lime sancaklar, artık bu taş yığını üzerinde son demlerini yaşıyordu.

En nihayet Bodin, bir daha avdet etmemek üzere düşmanların eline geçmiş; sadrazam ve serdar-ı ekrem Süleyman Paşa, elim bir sukut ve inhizam içinde Belgrat kalesine çekilmişti...

Ordu tam manasıyla sefil ve perişandı. Mütemadiyen yağmurlar yağıyor, her tarafta çamurdan geçilmiyordu. Erzak yoktu. Civardan da gelemiyordu. Asker, açlık ve sefalet içinde kışı burada, çadırlar altında geçirmek istemiyordu. Karargâhlarda, anarşi başlamıştı. Serdar-ı ekrem hakkında söylenmedik söz kalmıyordu.

Bu hal, az müddet zarfında orduda bir ihtilâl doğurdu. Süleyman Paşa, askerin kendisine karşı suikastinden korktu. Bir gün ansızın Belgrat'tan çıkarak İstanbul'a doğru savuştu.

Serdar-ı ekremin firarı üzerine orduda kıyametler koptu. Derhal muhtelif kıtaların murahasalarından mürekkep meclisler kuruldu. Süleyman Paşa orduya ihanetle itham edilerek

orada bulunan Bosna Valisi Siyavuş Paşa, sadrazam kaymakamı intihap olundu... Süleyman Paşa, hakkındaki ithamlar çok ağırdı. Son bozgunluğa bizzat onun sebebiyet verdiği iddia olunmakla beraber, Belgrad'a erzak getirenlere verilecek parayı ketmettiği, Bodin kalesine imdat olarak gönderilecek serdengeçtilere verilmesi lâzım gelen parayı vermediği, Belgrad'ta da pek çok askerin isimlerini defterden sildiği ve nihayet, orduyu yüzüstü bırakarak sancağı şerifi alıp İstanbul'a firar eylediği madde madde zikrolunarak bir mazbata tanzim edildi. Bütün ocak ağaları tarafından mühürlenен bu mazbatanın sonunda ihaneti vakiasından dolayı Süleyman Paşa ile sadaret kaymakamı Recep Paşa'nın katilleriyle Siyavuş Paşa'nın sadarete tayini istenildi ve bir heyetle İstanbul'a gönderildi.

Dördüncü Mehmet, rahatlığının bozulmasından dolayı canı sıkılmakla beraber, işi dağdağasızca halletmek için Siyavuş Paşa'yı sadarete tayin etti ve fermanını da orduya gönderdi. Fakat, orduda bulunan bazı fesatbaşılar, bununla iktifa etmedi. Derhal isyan ateşleri körüklendi. Ordu defterdarı Mustafa Paşa ile diğer bazı kimselerin çadırları başlarına yıkılarak kendileri de katledildi. Her tarafta:

— Göç... Göç...

Naraları işitildi. Artık, çadırlar yakılıyor; atına binen, İstanbul yolunu tutuyordu... Bu, serseri ve tehditkâr ordunun Filibe'ye doğru yaklaştığını duyan Dördüncü Mehmet, derhal Süleyman Paşa'yı buldurdu. Çarçabuk kafasını kestirerek Filibe'ye koşturdu. Bu kesik başı asilerin önüne atarak onları durdurabileceğini ümit ediyordu fakat durduramadı... Ne zamandan beri, Macar sahralarında kaynamaya başlayan bu fitne ve fesat dalgası, geldi, geldi, İstanbul surlarına çarptı ve nihayet bizzat kendisini tahtından yuvarladı. (14 Ekim 1687)

SİYAVUŞ PAŞA

(23 Eylül 1687)

Kızlarağası Ali Ağa, Dördüncü Mehmet'in karşısına dikilerek:

— Müradullah (Allah'ın emri) böyle imiş. Buyurun hapis odasına, dediği zaman Mehmet, hiç tereddüt etmemiş ve saltanatta kalmak için inat göstermemiş; sadece:

— Bize katil var mı?.. Demişti.

Çünkü, o da biliyordu ki kırk yedi sene ve yedi ay süren saltanat zamanında devlet ve millete yarar en küçük bir iş bile görmek şu tarafa dursun, mütemadiyen av peşinde gezmiş, mütemadiyen hükümet umurunu ihmal etmiş ve mütemadiyen kendisini mes'ul ettirecek hâdiselere sebebiyet vermişti.

Maamafih, tahta çıkan Padişah da ondan farklı bir şey değildi. Senelerden beri, Çimşirlikteki loş odada, demir parmaklıklar arasında yaşayan İkinci Süleyman, esasen mecnun İbrahim'in oğlu idi. Aynı zamanda senelerce süren bu mahpus hayatı, onun da bütün şuur ve idrakini yemiş, bitirmişti... Saltanattan ümidi yoktu. Mahpus olduğu odanın kapısını açarak:

— Şevketlî efendim. Taşra buyurun. Cümle vüzera ve ulema ve ocaklı kulların, sizi Padişah edüp mubarek kudemunuza intizar ederler.

Dendiği zaman, bir türlü bu sözlere inanmıyor.

— İzalemiz emrolundu ise söyle. İki rekât namaz kılayım. Andan, emri yerine ketür. Sabavetimden beri kırk yıldır

hapis çekerim. Her gün ölmektense, bir gün ölmek yektir. Bir can için, çektiğimiz bu korku nedir? Diyordu.

Halbuki zaman, nazikti. Böyle ödlele ve yarı mecnun Pa-dişahlara değil, kudret ve nüfuzuyla muhitini titretecek bir hükümdara ihtiyaç vardı... Dördüncü Mehmed'i iskat edenler şımarlıkça şımarmışlardı. Bir ucu İstanbul'da, diğer ucu Belgrat'ta olan ordu, beş kıstı tedahülde kalan mevacibi ile -fazla olarak- bir de cülûs bahşışı istiyordu... Lâkin hazinede, on para bile yoktu ve bunu askere anlatmak da kabil olmuyordu.

Zorbalar, artık tamamıyla gemi azıya almışlardı. Ocak ağaları, bölük kethüdaları, ulema ve saire tarafından verilen nasihatları dinlemek şu tarafa dursun, bizzat intihap ettikleri Vezir-i Âzam Siyavuş Paşa'yı bile tehdide başlamışlardı.

At meydanı ile Etmeydanı asilerle dolmuştu. Her tarafta yalın kılıçlar parlıyordu. Çırılçıplak Yeniçeri ve sipahiler, ağaların yaka ve sakallarını tutuyor:

— Bizi Belgrat'tan sürüyüp getürdünüz. Bizim yüzümüzden malî karuna sahip oldunuz. Biz ise, filûsuahmere muhtacız. Çorbamız şu tarafa dursun, akşama ekmek alacak akçamız yok. Sahibi kelâm olmak hüner değil. Alûfemizi alıverin. Ve illâ cümlelerinizi paralarınız, diye yüzlerine bağıryorlardı... Ağalar, Siyavuş Paşa'ya müracaat ettiler:

— Buna bir çare bulunsun. Zira kul tayfasının bu defaki kıyâmı, sairilere kıyas kabul etmez. Cümlelerinizi kırıp geçirecekler, dediler.

Siyavuş Paşa düşündü. Vaziyet, cidden müşküldü. Şiddet göstermek için kâfi derecede kuvvet yoktu. Sonra da, isyan edenler meşru bir hakka istinat ediyorlardı.

Buna binaen Siyavuş Paşa mülâyim davrandı:

— Beş kıst mevâcip vermeğe mirinin kudreti yoktur. İnşallah gelecek salı günü üç kıst verelim ve birkaç gün sonra da kusurunu tekmil ederiz. Ağalara selâm eyleyin. Cemiyetlerini dağıtsınlar. Böyle bidebane hareketlerine Padişahımızın rizayı şerifleri yoktur. .

Cevabıyla gelen heyeti başından savdı... Vezir-i Âzamun bu yumuşak sözleri asileri biraz yatıştırdı gibi oldu. Mamafih, Siyavuş Paşa da sözünde durdu. Sipahilere üçer, Yeniçerilere de beşer kıst mevâcip verildi. Yeniçeriler bundan memnun oldular ama, bu sefer de sipahiler ayak dirediler.

— Yeniçeriye beş kıst verildi. Biz üçer kıst almazız, diye sadrazama haber gönderdiler ve:

— Yoldaşlar, bize verecekleri üçer kısttır. Zinhar sakınıp almayınız. Hem kim alırsa, meydanda paralarız.

Tehdidiyle aralarında yeniden ittifak ettiler ve geri çekildiler. Fakat bu çekiliş müthişti. Kafile, Divanyolundan gidiyordu. Yolda, önlerine gelenleri cemiyete katıyorlar, dükkânları yağma ediyorlardı. Nihayet, At meydanına geldiler. İşlelerinden birkaçını Yeniçeri odalarına gönderdiler. Bir kısmı da cebecilere gittiler. Aynı zamanda, Yeniçerilere ulufe dağıtılıyordu.

— Ne dururuz, yoldaşlar?.. Sipahi kardeşleriniz, Paşakapısı'nda ulufeyi almayıp At meydanında cemolup sizi isterler. Buyurun, dediler.

Yeniçeriler zaten yeniden parlamak için vesile arıyorlardı. Çünkü onların gizli emelleri henüz tatmin olunmamıştı. İçin için kaynayan bu ateş bilhassa ikinci vezir, Köprülüzade Mustafa Paşa'yı yakmaya hazırlanıyorlardı. Esasen Yeniçeriler, Köprülü ailesine karşı derin bir gayiz ve husumet besliyorlardı. Şimdi gene o aileden birinin vezir-i sani olmasını istemiyorlardı.

— Babası ve kardeşi, ceddimizi kırıp ocağımuza incir dikti, diyorlar.

Şayet Fadıl Mustafa Paşa da vezir-i âzam oluverirse, aynı idare usulünü tatbik ile şiddet göstererek kendilerini tedip edeceğini tahmin eyliyorlardı... Buna binaen sipahilerin haber göndermesi, iyi bir bahane oldu. Bu haberi alır almaz, hemen ulûfeyi serpip At meydanına koştular. İki tarafın koda-manları birleştiler. İsyanın şiddetini arttırmaya karar verdiler.

Bunun için de yeniden bazı metalip dermeyen ederken Siyavuş Paşa'ya:

— Ulûfe, her zaman ise hazırız. Ancak, cülûs bahşişi, terakki ve gulâmiye isteriz. Müsaade olunmazsa, cemiyetimizi dağıtmayız, diye haber gönderdiler.

Halbuki buna, imkân ve ihtimal yoktu. Nitekim sadrazam vaziyeti açıkça söyledi:

— Bahşiş hususu, bir hal ile mümkün değil. Ağalar, hazinede müzayaka olduğun bilürler. Bu sevdadan fariğ olsunlar, dedi...

Asiler için de buna muvafakat etmek imkânı yoktu. Sadrazam ile zorbalar arasında bir münakaşa başladı. Her iki taraf da bağırıp çağırıyor ve birbirlerini tehdit ediyorlardı. Ağalar, nihayet son sözü söylediler:

— Sizi bu mevkiye getiren askerdir, bilürsüz... Siz, askerle bile olmak lâzım gelirken niçin askerin hakkını eda etmez ve ettirmezsiniz... Kul tayfasının hali malûmdur. Hoş imdi, dediler.

Siyavuş Paşa, bu tehditten fena halde ürktü. Her şeyden evvel, kendini tehlikede gördü. Derhal gene mülâyim bir tavır aldı:

— Ne içeru ve ne de taşra hazinesinde akçe yok. Nereden bulup verelim. Bu hususta güçlük olduğun benden iyi bilirsiniz... Ulûfe ve terakki ve gullâmiye kabil ama, cülûs bahşîşi bir veçhile mümkün değil. Ağalar, bunu da Padişaha bağışlasınlar. Gayri çare yok. Veya, cülûs in'amına (ihsanına) bedel, sipahilerin beşer akçe terakkilerine birer akçe dahi zammolunup altışar akçe ile tezkereleri verilsin. Buna razı olun. Ve illâ, kendimi sadaretten azledirim. Mührü kime dilererseniz verin, diye yalvarmaya başladı.

Aynı zamanda saraya gitti. Ahvalın vahametini Padişaha izah etti. İç hazinede ve kilerde ne kadar altın ve gümüş takımlar varsa, bunların darphaneye gönderilmesine ve yeniden sikke kestirilmesine dair Padişah'tan bir hattı hümayun aldı. Bütün bunları toplattı. Yüz elli kıyye altın ile sekiz yüz kıyye gümüş birikti. Bunlarla para kestirildi. Askere tevzi edildi. Lâkin... Bu da kâfi gelmedi.

Hükûmet, tam manasıyla iflâs etmişti. Vaziyet bütün üryanlığı ile ortada durduğu halde, bunu hiç kimse anlamak istemiyordu. Asilerin tehdidi devam ediyor ve gittikçe şiddetini arttırıyordu. Yeniden birçok başların koparılacağı ve belki de koca İstanbul'un kana boyanacağı muhakkaktı.

Paşakapısında toplanan vüzera mütemadiyen müzakere ediyor, derhal tahsil edilecek bir varidat membaı arıyor fakat bir türlü bulamıyorlardı. Nihayet hadden aşan kulun sikletini def etmek için mal sahibi âyandan, rızalarıyla olsun olmasın, birer miktar imdadiye?! Akçe istemeye karar verdiler. Fakat bunun tahsilindeki mesuliyeti deruhde edemediler. Bu nazik işin görülmesini, zorbabaşılara havale ettiler.

Darbe, bütün sıklatiyle gene zavallı halkın başına inmişti... Zorbalar, bu vaziyetten memnun olmuşlardı. Sarayda yazılan ve bölükbaşılara dağıtılan fermanlarla bütün bu zor-

balar, halkın başına musallat edilmişti. Müslüman, zemmi, yahudi, İstanbul'da ne kadar bezirgân, tüccar, navluncu ve Bedestan hocakileri varsa, hepsine takım takım zorbalar dayandılar.

— Hazine-i âmireye imdat edin...

Diye ciğerlerini dağladılar. Parayı verenler, kurtuluyordu. Vermeyenler ise, evlerinden, dükkânlarından, ticaretgâhlarından kaldırılarak Fazlı Paşa sarayına götürülüyor, orada zorla alınıyordu. Eğer vermemekte ısrar edenler olursa, tomruğa vurup zincire çekiliyor; ömürlerini zevk ile geçirip hapis nedir bilmeyen halka yapılan cevru hakaret ve musibet hiçbir tarihte görülmemiş bir fecaat arz ediyordu.

Hazine nasıl bomboşsa, halkın kesesi de, öylece tamta-kırdı... Senelerden beri devam eden harpler, ihtilâller, ağır vergiler, memlekette bütün iktisadî membaları kurutmuş, bütün ticareti durdurmuştu. Elleri böğürlerinde kalan esnaf, kan ağlıyor, halk açlık ve sefalet yüzünden yuvalarını dağıtarak başka memleketlere taşınıyordu. Hükümetin nüfuz ve kudreti, tıpkı bir lastik top gibi durup dinlenmeden, elden ele geziyor ve daima zalim ve rüşvetçi ellere geçiyordu. Halkın parası değil, damarlarında bir tek damla kanı bile kalmamıştı.

Saray ve devlet ricali, halkın bütün hayat usaresini emmiş, emmiş... Meflûç ve bitap bir hale getirmişti. Bu derece getirilen halktan, artık daha ne beklenirdi?

Fakat... İhtiras ile gözünü kan ve zulüm bürüyenler bunları düşünmüyor, ellerinde sarayın birer fermanı olan bölükbaşılar, halkın ve esnafın karşısına dikilerek:

— Parraaa, diye herkesi üzüm üzüm üzüyorlardı.

Artık, ok yaydan çıkmış, tahsilat namı altında yapılan

rezalet, her türlü insaf ve vicdan hudutlarını aşmıştı. Meselâ, beş on erazil, ellerinde birer desti şarap, kendilerinden birini eşeğe bindirip sairleri etrafını alıp alâmelennas (herkesin önünde) şarap içerek, çarşı pazar gezerek ve bir ehliurz adamı tutup cebren:

— İç şu şarabı, diye teklif ederler.

Ve ebâ edenlerden akçesini alur oldular. Korkusundan kimse sokağa çıkamıyor. Devlet ricali bile konaklarına ve saraylarına kapanarak müdafaa tertibatı alıyorlardı... Saraya, bir heyet dayanmış, vezir-i sani, Köprülüzade Mustafa Fadıl Paşa ile şeyhülislâm, Dabağzade Mehmet Efendi ve henüz Yeniçeri ağası olan Abdullah Ağa'nın azlını istiyorlardı. Aynı zamanda bazı mahallelerde yağmalar da başlamıştı... Saray ve sadrazam, bu vaziyet karşısında ne yapılabileceğini düşünürlerken zorbaların Yeniçeri ağasını parçaladıkları ve bunu müteakip de Defterdar, Hüseyin Paşa'nın konağına hücum ederek yağma ettikleri havadisi geldi.

Siyavuş Paşa, artık işin önüne geçemeyeceğini anladı. Derhal konağına kapanarak müdafaa tertibatı aldı. Zorbalar bunu duyar duymaz kudurdular ve muhtelif kollardan büyük kabileler halinde konağa saldırdılar. İki taraf arasında şiddetli bir mücadele başladı. Fakat galebe, zorbaların tarafında kaldı. Pencerelelerdeki demir parmaklıkları kırdılar. Harem dairesine girdiler. Siyavuş Paşa büyük bir kahramanlıkla hem canını, hem namusunu müdafaaya çalıştı. Fakat, muvaffak olamadı. Bir hayli zorba tepeledikten sonra kılıç ve hançer darbeleri altında, asi cesetlerinin arasına yuvarlandı. Alkanlar içinde bu fanî hayatın bütün ikbal ve servetine karşı gözlerini ebediyen kapadı. (2 Mart 1688)

O anda, bütün konakta dehşetli bir yağma başladı. Zorbalar bir taraftan:

— Gaza malımızdır. Yağmaaaa...

Diye naralar atıyor, bir taraftan da Siyavuş Paşa'nın dilber ve nazenin cariyelerini sırtlarına yüklenerek, bütün emval ve eşyasını hamalların arkasına yükletip evlerine taşıtarak vahşet ve denaetin son facialı oyununu oynuyorlardı.

SÜRMELİ ALİ PAŞA

(14 Mart 1694)

Saltanat ve sadaret tebeddülleri birbirini takip ediyordu. Zorbaların azgınlığı, henüz geçmemişti. Biribiri arkasına vukua gelen büyük yangınlar halkı şaşırılmış, sefaleti büsbütün arttırmıştı. Akşamları ortalık karardıktan sonra erazil ve eşkiya korkusundan kimse evinden çıkamaz olmuştu.

Düşmanlar, bu dahilî karışıklıkları biliyor ve hükümetin ne kadar zayıf olduğunu hissediyorlardı. Muhtelif hudutlar, ateşler içinde yanıyor. Mücavir hükümetler tarafından sefirler gönderilerek tehditler yağdırılıyordu. Avusturyalılar, Macaristan ile Erdel kıtalarını, Lehli'ler de Kumaniçe ile Podol eyaletlerini, Venedikliler ise Mora ve Dalmaçya'yı istiyorlardı. Bütün bu dertlere ciddî bir surette çare bulmak lâzım gelirken, hükümeti idare edenler, İstanbul halkının kılık ve kıyafetleriyle meşgul oluyor, Hristiyan ve Musevilerin bundan böyle renkli çuha, âlâ libas, samur kalpak, sarı mest ve papuç giymeleri ve şehirde at ile gezmeleri yasak olup, hammamlarda nalin dahi giymeyip, islâmlardan tefrik olunmak için ayaklarına çingirak bağlamalarını ilân ediyorlardı... Hristiyanlarla Musevilerin, gök ve sarı tülbent sarıp sarmamaları siyah ve kırmızı çuhadan takke giyip giymemeleri, uzun uzadıya müzakerelere sebep oluyor. Kazasker, Molla Abdül-

kerim Efendi, sabah ve akşam karanlıklarında İslâmlardan kolayca tefrik edilebilmek için Musevilerin kırmızı ve mor çuhadan takke giymeleri için her tarafa emirler veriyordu.

• • •

İkinci Ahmet vefat edip te yerine İkinci Mustafa geçer geçmez, vaziyette birdenbire bir tebeddül hasıl oldu. Yeni Padişah, devletin mevcudiyet ve bekasını tehdit eden tehlikeyi görüyor ve anlıyor gibi bir dirayet ve hatta celâdetle ortaya atılmış, Sadrazam Sürmeli Ali Paşa'ya hitaben bir hattı hümayun yollamıştı. İkinci Mustafa'nın bu hattında şu satırlar yazılı idi:

[Padişahların her hangisi zevku safa ve habu rahate düşmüş ise onların eli altında olan ibadullah, huzur ve rahat görememiştir. Biz, badelyövüm zevku safa ve rahatı kendimize haram eyledik. Düşmanlarımız, pederimiz merhum Sultan Mehmet zamanından bu âne kadar Padişahların zevku safaları ve ihmal ve tekâsülleri sebebiyle dört tarafımızı sardılar. Memleketimize girdiler. Nice ümmeti Muhammed'in erzakını yağma, ehlü ayalini esir ettiler. Binaenaleyh, aynı rabbani ile onlardan ahzü intikam için kendim binefsihi gitmek üzere gazaya küllü niyet eyledim.]

İkinci Mustafa'nın bu sözleri, çoktan beri Padişahların ağzından işitilmiş sözler değildi. Onun için, yeni Padişahın devlet idaresini bizzat eline alacağına ve bu karışık vaziyetin ıslahı için bir çare bulacağına, herkeste yeni bir ümit husule geldi.

İkinci Mustafa'nın bu hattı hümayunu üzerine, âdayı dî-nî devletten, ahzi sar için padişahın bizzat orduyu hümayunda bulunması mı; yoksa, Edirne'ye kadar giderek orada kalması mı lâzım geleceği üç gün, üç gece Paşakapısında müza-

kere edildi. Ve nihayet, fazla masraf olmaması için Edirne'de ikametine karar verildi.

Lâkin İkinci Mustafa, bu kararı beğenmedi. Orduda bizzat bulunmak için ısrar etti ve Avusturya üzerine seferberlik ilân edildi... Bir taraftan sefer tedarikleri görülürken, diğer taraftan da donanma Akdeniz'e çıkarılmıştı. Bir müddet evvel Venedikliler Sakız adasını zaptetmişlerdi. Kapdan-ı Der-ya Amcazade Hasan Paşa ile Mısırlızade İbrahim Paşa, şimdi Sakız'ı istirdada gidiyorlardı. Bu iki Osmanlı kumandanı, doğruca Sakız'a gittiler ve Venediklilerle harbe giriştiler. İki büyük deniz muharebesinde Venediklileri perişan ettiler. Bütün adayı istirdat etmekle beraber, birçok esir, gemi, top, tüfek ve cephane ele geçirdiler. Bu harplerde, kalyon filosu kumandanı Mezamorta Hüseyin Kaptan büyük maharet ve şecaat gösterdi. Buna mükâfaten de amiralliğe terfi edildi.

Bu muvaffakiyet, Padişahın hüsnü niyetine ve sadrazamın da faaliyetine atfedildi. Herkesin biraz yüzü güldü... Şimdi bütün ümitler, Avusturya seferinde temerküz etmişti. Hem dinü devlet düşmanlarından intikam alınacak ve hem de zafer neticesinde memlekete ganimet eşyası dolacaktı.

Padişah, harbe gitmeye hazırlanıyor, fakat sadrazam Sürmeli Ali Paşa, orduyu bizzat idare etmek için buna mâni olmaya çalışıyordu. Vezir-i Âzam, buna çare bulamayınca, el altından askeri tahrik etti. Tam Padişah İstanbul'dan hareket edip de Edirne'ye muvasalat eder etmez, her tarafta:

— Cülûs bahşişi isteriz... Yoksa, şuradan şuraya gitmeziz, diye tehdit naraları yükseldi.

İkinci Mustafa, sekinetle davrandı. Gizlice adamlar göndererek bu meselede müşevvik olanları aradı. Nihayet, askeri Vezir-i Âzaman teşvik ettiğini anladı. Derhal kendisini huzura çağırttı:

— Bak Paşa... Asker, cülûs bahşîşi ister. Buna çare nedir? Diye sordu.

Ali Paşa:

— Hazineye mevcut akçe ancak cenk içindir. Şimdi kula bir akçe dahi verilemez, deyince:

— Madem öyledir, niçin fitne ihdas eylersin. Fitneye bais olan sensin. Elbette bunu malınla ödemelisin. Çık, diye bağırdı.

Ali Paşa, yaptığı fenalığın meydana çıktığını anlar anlamaz sükûta mecbur oldu. Şimdi o, hiç olmazsa, canını kurtarmak istiyordu. İkinci Mustafa'nın huzurundan çıkar çıkmaz derhal mührü hümayun istirdat edildi. Hemen bir arabaya bindirildi. Memleketi olan Dimetoka'ya doğru yola çıkarıldı. Lâkin Edirne'den iki konak uzaklaşır uzaklaşmaz arkasından katil fermanı yetişti. Hemen orada çökertilerek kafası kesildi... Bütün emvali de zaptolunarak hazinesinde çıkan külli-yetli miktarda para, cülûs bahşîşi olarak askere tevzi edildi. Ali Paşa bu suretle cürmünün cezasını, hem malı ve hem de canıyla ödedi. (2 Mayıs 1695)

DALTABAN MUSTAFA PAŞA

(4 Eylül 1702)

Vezir-i Âzam Köprülü Hüseyin Paşa'nın istifasından sonra, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin tavsiyesiyle bu makama Bağdat Valisi, Daltaban Mustafa Paşa getirilmişti... Aslen Sırp olan Mustafa Paşa, ümmi ve cebbar (güçlü kudretli) bir adamdı. O esnada Padişah İkinci Mustafa Edirne civarında avla meşgul olduğu için yeni vezir-i âzam da doğruca

Edirne'ye gelmiş ve en evvel de kendisini Padişaha tavsiye eden şeyhülislâmı ziyaret etmiş. hattâ, şeyhülislâmın çadırının önündeki binek taşına inmeme ve elini öpmek suretiyle de Feyzullah Efendi'ye büyük bir hürmet göstermişti.

Mustafa Paşa, sadaret mevkiine geldiği zaman görülecek mühim bir iş bulamadı. Çünkü selefi Hüseyin Paşa, birçok pürüzlü işleri oldukça yoluna koymuş, dahilî ve haricî idareye sakın bir mecra vermişti. Buna binaen yeni vezir-i âzam da boş durmamak istedi. İlk işe başlar başlamaz hristiyan ve yahudilerin sarı papuç ve kırmızı çuhadan kalpak giymelerini yasak ederek yalnız düz siyah giymelerini emretti. Hatta bu emrin hilâfına hareket eden Venedik sefirinin tercümanını huzuruna getirterek güzelce bir falakaya çekti.

Mamafih, Paşa'nın bu icraatından İslâm kadınları da kurtulamadı. Onların da geniş ve sade ferace giyerek kalın yaşmak kullanmaları hakkında İstanbul'un her tarafında telalllar bağırdı.

Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, o devrin en mühim entrikacılarındandı. Mustafa Paşa'yı Padişaha tavsiye etmekten maksadı, onu kendisine minnettar ederek işlerinde kullanacak bir alet yapmaktı. Fakat Paşa, tabaen haşin bir adam olduğu için şeyhülislâmıla çarçabuk arası açıldı. Bunun üzerine Feyzullah Efendi, kendisine ayrı bir parti yapmaya başladı. Padişahın üzerindeki nüfuzundan istifade ederek, yeni bir sadaret namzedini elinin altında bulundurmak için reisül-küttap, Rami Efendi'yi vezir yaptırdı. Köprülü Mustafa Paşazade Abdullah Paşa'yı da ittifakına aldı. Yavaş yavaş vezir-i âzamanın başına çorap örmeye başladı.

Vezir-i azam, boş durmayı sevmiyor, bir şeyler yapmak istiyordu. Kıyafet meselesinden sonra yeni bir iş çıkardı. O da, Rusya hudutlarındaki kale ve istihkâmları takviye et-

mek... Paşanın bundan maksadı, evvelâ hattı ricati tahtı temine aldıktan sonra, Rusya'ya ilân-ı harp eylemek ve derhal tecavüze geçmekti. Lâkin, Kırım Hanı Devlet Giray Rusların büyük hazırlıklarda bulunduklarına ve yakında hudutlarda taarruz başlayacağına dair Bab-ı Ali'ye haber gönderdi ve Paşanın plânını alt üst etti... Paşa, bu haberi alır almaz Rusya sefirini huzuruna celp ve izahat talep eyledi. Azak denizinde mevcut on iki kıta harp gemisinden ibaret Rus filosunu da derhal devleti aliyeye satmağa müheyya olduklarını söyledi. Sefirin bu sözleri, Paşanın kalbine biraz su serpti. Devlet Giray'ı fitnekârlıkla itham ederek Padişaha azlettirdi.

Fakat Devlet Giray, bu emre itaat etmedi. Hatta, yerine tayin olunan Selim Giray'a da rahat vermedi. Bunun üzerine Kırım'a asker sevk olunmak üzere tedarikâta iptidar edildi.

İşte o zaman Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, sahneye atıldı. Devletin sükûna muhtaç olduğu bir zamanda vezir-i âzamın hem Rusya ve hem de Avusturya'ya ilânı harp etmek üzere asker topladığına dair halka propaganda yapılmaya başladı. Halk, tabii harbe aleyhtardı. Onun için her tarafta gayrimemnunlar çoğaldı.

O esnada bazı dostları Feyzullah Efendi'ye geldiler; vezir-i âzamın kendisini zehirletmek fikrinde olduğunu söylediler. Bu haberden endişe eden şeyhülislâm, artık bu büyük hasmını devirmeye ve yerine Rami Paşa'yı geçirmeye karar verdi. Bunun için bahane hazırdı. Kırım'da isyan eden Devlet Giray, halkı başına toplamak için:

— Vezir-i âzam bizimle beraberdir. Karşımıza kimse gelmez, diyordu.

Şeyhülislâm, Rami Paşa ve divanı hümayun tercümanı, Mavro Kordato, bir heyet halinde, Padişahın huzuruna çıktılar. Memleketin, halkın ve hazinenin vaziyetini uzun uzadı-

ya izah ettikten sonra sözü Kırım meselesine getirdiler, asilere yapılan propagandaların ne şekilde yapıldığını hikâye ve nihayet:

— Bu hale bais olan vezir-i âzamdır. O, makamı sadarette bulundukça, Kırım'da bu gailenin def'i mümkün değildir, dediler.

Hatta, o suretle idare-i lisan ettiler ki, bu adamın hayatı bile, baisi fitnedir, demek istediler... İkinci Mustafa, tahta çıkar çıkmaz gösterdiği celâdeti unutuvererek av eğlencelerine dalmıştı. Hiçbir tarafta sulh ve sükûnetin haleldar olmasını istemiyordu. Buna binaen vezir-i âzam aleyhinde söylenen sözlerden müteessir oldu. Derhal vezir-i âzamı rükâbı hümayuna çağırdı. Mührü şerifi elinden alarak hapse attırdı.

Zavallı Daltaban, birdenbire başına inen bu darbeden fena halde sersemlemişti. Kendisini müdafaa etmek, bütün bunların birer entrikadan ibaret olduğunu Padişaha bildirmek istedi. Fakat, karşısına dikilen cellâtlar, söz söyletmedi... Evvelâ kementle boğulup, sonra kafası kesildi. Cehaleti yüzünden muvazenesini idare edemeyen bu vezir-i âzam da saflığının ve dik kafahlığının böylece cezasını çekti. (Ocak 1703)

İBRAHİM PAŞA

(6 Nisan 1713)

Mamafih dünya, ne Ramî Paşa'ya ve ne de Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'ye kalmıştı...

Mustafa Paşa'yı azil ve katlettiren bu iki adamdan Ramî Paşa, vakîâ onun yerine vezir-i âzam oldu. Lâkin, biraz son-

ra çıkan ve İkinci Mustafa'nın hal'ile neticelenen isyanda Rami Paşa firar edip ortadan kayboldu. Feyzullah Efendi'ye gelince. İhtilâlcilerin eline geçti. Üç gün üç gece birçok işkenceler çekti. Burnu, kulağı kesildi. Bir hayvana ters bindirildi. Böylece Edirne sokaklarında gezdirildi. Sonra başı cesedinden ayrıldı. Ayağına bir ip takıldı. Sokaklarda sürüklendi... Ne kadar garip ve ibrete şayandır ki, o esnada, bir cenazenin defninden avdet eden Ermeni papazları bu vakaya tesadüf etmişler ve bu vaka yollarının üstüne tesadüf ettiği cihetle Feyzullah Efendi'nin yerde sürüklenen başsız cesedinin arkasından gitmeye başlamışlardı. Bu hâdisde de halkı pek çok güldürdü ve bu müfsit şeyhülislâma manevî bir ceza olmak şeklinde telâkki edildi.

• • •

Bu kanlı ihtilâl neticesinde tahta çıkan Üçüncü Ahmet, mütemadiyen vezir-i âzam değiştiriyor, fakat bunları sadece azletmekle iktifa ederek hayatlarına ilişmiyordu.

Ne çare ki bu mesleğini tamamıyla muhafaza edemedi. Günün birinde o da bir vezir-i âzaman hiç yoktan kanına girdi.

1125 senesinde, Kaptan-ı Derya olan İbrahim Paşa vezir-i azam olmuştu. İbrahim Paşa, Tophaneli idi. Evvelâ mahalle kahvelerinde ve sonra da kalyon ve kadırgalarda yetişmişti. Cesur ve temiz kalpli bir adam olmakla beraber, pek o kadar sözünü bilmez ve bilhassa ne kadar kötü olursa olsun hiçbir şeyde lâfını esirgemezdi. Hattâ bunun için kendisine orsa, boca derlerdi.

İbrahim Paşa, Vezir-i Âzam olalı, henüz yirmi iki gün olmuştu. O gün Üçüncü Ahmed'in huzurunda hükümet işlerine dair bazı şeyler görüşülürken söz, Damat Ali Paşa'ya inti-

kal etmişti. İbrahim Paşa, birçok sebepler göstererek Ali Paşa'nın katlini talep etti. Üçüncü Ahmet bundan fevkalâde hiddetlendi:

— Çık... Gözüm görmesin, diye bağırdıktan sonra Bostancıbaşıya emir verdi.

Orta kapının önünde kafasını kestirdi. (27Nisan 1713)

NEVŞEHİRLİ İBRAHİM PAŞA

(9 Mayıs 1718)

Osmanlı ülkesinin seması üzerine senelerden beri nühuset bulutları gerilmişti... Üçüncü Ahmet tahta çıktıktan sonra bu bulutların bir köşesi biraz yırtılmış, bütün o zulmet ve kasvetle geçen günlere, solgun bir güneş hüzmesi gibi biraz nur, biraz hayat serpiliyordu.

Padişah, tamamen sulh taraftarı idi. Pasarofça muahedesi-nden sonra tamamen bir sükûn devresi açılmış; halk, senelerden beri hasret kaldığı sulh ve sükûna kavuşarak asude ve müsterih bir halde yaşamaya başlamıştı... Herkese, yavaş yavaş emniyet ve itimat gelmiş, para meselesi de düzelir gibi olmuştu. Bir taraftan ticaret işleri yeniden inkişaf ediyor, diğer taraftan da memleketin harap ve perişan köşelerinde umran eserleri meydana geliyordu.

Uzun seneler, ızdırıp ve sefalet içinde bunalan halk, artık geniş geniş nefes alıyor, her tarafta bir zevku safa hayatı uyanıyordu. İhtilâl ve isyanlarla geçen senelerde, halkın kalbini titreten sert ve keskin naralar, mühip ve ürpertici tekbir sadalarına mukabil, şimdi her taraftan, ney ve tambur sadaları yükseliyor... Boğaziçinin, Kâğıthane'nin serin gölgelikle-

ri, rengârenk ipekliler giymiş olan kadın ve erkek kümeleriyle süsleniyordu.

Kanlı ihtilâller doğuran meclislerde, şimdi helva sohbetleri yapılıyor. Barut ve kan kokan yerlerde, şimdi lâleler açılıyordu. Padişah, kendine uygun bir vezir-i âzam da bulmuştu. Ürgüp'te Muşkara karyesinin saf ve sakin havası içinde doğan bu Vezir-i Âzam İbrahim Paşa idi... Paşa, ruhen ve hissen Padişahla beraberdi. O da, harpten ve cıdalden nefret ediyor. Memleketin viran ve harap köşelerini imar etmek; biraz da bu fanî dünyanın azap ve ıztıraplarına arkasını dönerek hayatın ezvak ve huzuratından istifade eylemek istiyordu... Koca İstanbul, yavaş yavaş bir bahar âlemine dönmüştü. İstanbul civarındaki kırlar ve bostanlar, güller ve erguvanlarla süslenirken, şehir binalarının büyük ve küçük bahçelerinde de renk renk lâleler açıyordu.

Bu leziz hayat, hassas ruhlara da bir ilham membaı olmuştu. Kahvelerde ve hususî meclislerde, her gün yeni bir şairin gazel ve kasideleri elden ele geziyor; mestane hislerle süslenen bu eserlerde Padişah Üçüncü Ahmet ile Vezir-i Âzam İbrahim Paşa'nın isimleri, samimî bir hürmet ve muhabbetle yadediliyordu.

İbrahim Paşa, gerek Padişah ve gerek halk tarafından kendisine gösterilen bu muhabbet ve teveccühlere tamamiyle liyakat kazanmak istiyor, senelerden beri zulmet ve taassupla örtülen umumî hayatı, medenî ve insanî bir nur ile aydınlatmaya, halkı geniş bir refah ve saadete kavuşturmaya gayret ediyordu.

Bu zeki öz Türk evlâdı, millet ve memleketin yükselmesi için ilim ve fikir cereyanlarına ehemmiyet verilmesini takdir etmişti. Onun için bütün himmet ve faaliyetle bu saha üzerinde yürüyor, kütüphaneler açıyor, medreseler yaptırı-

yor, en mühim eserleri tercüme için ilk defa olarak ilmi encümenler vücuda getiriyordu. Tarihe ve akaidi diniyeye taallûku olan mühim eserleri, bu encümen vasıtasıyla Türkçeye tercüme ettirdi.

Sahaifülahhar, Ayni Tarihi, Habibül Siyer, Tarihi Siyasî gibi eserler bu encümenin mesaisiyle zuhura geldi. Kâtip Çelebi'nin, Van Kulu'nun eserleri halka neşir ve tamim edildi. Matbaanın ihdası bizde âdeta bir intibah devri vücuda getirdi. O zamana kadar hiçbir vezir buna muvaffak olamamıştı. (*)

Nedim, Sami, Seyit Vehbi, İzzet Ali Paşa gibi, Raşit, İbrahim Müteferrika, yirmisekiz Çelebizade, Sait Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa, Ragıp Paşa gibi ilim ve irfan erbabını himaye ediyor, yetiştiriyor, eski devirlerle Anadolu'nun ücra köşelerine sürülmüş olan liyakat ve fazilet erbabını İstanbul'a getiriyor, onlara kudretleriyle mütenasip mansıplar veriyordu.

Sultan Selim'de, ilk defa olarak matbaa açılmıştı. Burada, tarihe, coğrafyaya, heyete, seyahate, denizciliğe dair eserler tab ediliyordu... İbrahim Paşa, memleketin iktisadî hayatına da inkişaf vermek istiyor, gene ilk defa olarak Tekfur Sarayında bir çini fabrikası vücuda getiriyor, İzmit ve Kütahya'daki imalâthaneleri ihya ediyor... İstanbul'un yangınları, bazen görülmemiş bir âfet ve felâket halini alıyordu. İbrahim Paşa bunu da ihmal etmiyor, İstanbul'da ilk defa olarak mühendis Davud Ağa'nın delâletiyle itfaiye icat ediliyordu.

Topkapı Sarayında muhteşem bir kütüphane, Bab-ı hümayun önünde emsalsiz derecede zarif bir çeşme, Tophane, Üsküdar ve Azapkapısında her bir san'at meharetin birer modeli olan çeşmeler yaptırmaya müstakil âmil olan İbrahim Paşa, bizzat kendi malından hayrat ve hasenat vücuda getirmeyi de unutmuyor. Şahzade camisi civarında bir mescit, bir

(*) Tarih nazarında İbrahim Paşa, Ahmet Refik Bey.

kütüphane, bir çeşme; Hocapaşa civarında bir darülhadis ile bir hamam; gene Hocapaşa da bir mektep ile bir sebil; Eyüp civarında müteaddit çeşme ve mektepler; Kâğıthane'de bir cami, Üsküdar'da müteaddit çeşmeler şehri manen ve mad-detten süslüyor, Eyüp camisini yeni baştan tamir ve türbei şerifenin gümüşü şebekesini tecdit ettiriyor ve sonra Ürgüp civarında bulunan doğduğu köyü de unutmuyor, o mütevazi köye, camiler, medreseler, çeşmeler ve sebiller, hanlar ve çift hamamlar, kaleler ve hükümet konakları yaptırarak orayı da bir kasaba haline getiriyor ve Nevşehir tesmiye ediyordu.

İbrahim Paşa, halkın sıhhat ve hayatına da çok ehemmiyet vermiş; kendilerine tabip süsü veren bir takım cahillerin fenalığını menetmek için tabiplerin imtihanını da emretmiş, millete taze hayat vermişti... Anadolu da bir tek eşkiya kalmamıştı. Bazısı, tedabiri hakimane ile bazısı da şiddet ve kuvvetle imha edilmişti... Aynı zamanda, ordu da kuvvetlenmişti. İbrahim Paşa zamamında yapılan İran harbi zaferle neticelenmiş ve geçen padişahlar devrinde harpler esnasında orduda görülen tezebzüp ve teşevvüşlerden hiçbir eser görülmemişti... Filhakika İbrahim Paşa da sulhperverdi. Fakat iyi ve devamlı bir sulhun ancak kuvvetli bir ordu sayesinde temin edileceğini bilir ve onun için de ordunun kuvvetlenmesini isterdi. Nizam-ı Cedid'i ilk evvel düşünen ve tatbik etmek isteyen İbrahim Paşa idi. Hatta İbrahim Paşa, buna teşebbüs bile etmişti. Üç yüz neferden mürekkep bir nümune taburu teşkil olunarak Üsküdar'da Haydarpaşa çayırında talime başlattırıldığı gibi Tophane, mehterane ve lâğımçı ocağında ıslahat yapılmış, yeni nizamlar vazolunmuştu... Paşa İstanbul'da bunlarla meşgul olurken, hudutları da ihmal etmiyor. Tasarruf ettiği üç dört yüz bin kese ile Belgrad'a mukabil, Vidin ve Niş kalelerini müceddeden inşa ettiriyordu...

Hulâsa devlet, birkaç sene evvel, ihtilâller ve mağlûbiyetler yüzünden büyük bir inkiraz tehlikeleri karşısında iken İbrahim Paşa'nın dirayet ve himmeti sayesinde yeniden kuvvet bulmuş, halk ta sükûn ve refaha kavuşmuştu.

Üçüncü Ahmet, vezirinin bütün bu kıymetli hizmetlerini takdir ediyor; ona, büyük bir muhabbet ve merbutiyet gösteriyordu. Vezirini her gün birer suretle taltif eden Padişah, bunları da kâfi görmemiş, nihayet sevgili kızı Fatma Sultan'ı İbrahim Paşa'ya vermişti. Sultan pek genç ve güzeldi. Halbuki İbrahim Paşa'nın sinni artık kemale ermiş, hatta biraz fazlaca da geçmişti. Böyle olmakla beraber bu ak sakallı vezir, şuh ve nazenin sultanının kalbini de teshir etmiş; zekâ ve zarafetiyle kendisini ona sevdirmişti.

Bütün bu uygun ve ahenktar hayat, Üçüncü Ahmed'in sarayından, İstanbul'un en fakir kulübesine kadar herkeste derin bir haz ve memnuniyet uyandırıyor; her köşede, her bucakta bir zevkü safa sahnesi yaratıyordu... Boğaziçine, Haliç sahillerine yapılan saraylar bütün bu zevk hayatının birer neşe kaynağı halinde idi. Saraylardan taşan bu neşe ve sürur halka da sirayet ediyor; İbrahim Paşa'nın hür ve medenî düşüncesiyle mesire mahallî kadınlara da küşat edildiğinden, İstanbul'un seyrangâhları sehhar ve çanrûba Türk dilberleriyle bir hüsün ve zarafet meşheri oluyordu. Kadınların kıyafetleri bile değişmişti. Geçen senelerde, müteassıp vezir ve müftilerin zulmüne uğrayan, adeta harar gibi kaba feracelerle gayet mesture bir halde sokağa çıkmaya mecbur olan nazenin Türk dilberleri, şimdi nazik endamlarını gösteren rengârenk feraceler, gül çehrelerinin letafetini arttıran zar gibi ince yaşmaklarla asırdide çınarların serin ve loş gölgelerinde dolaştıkça, gönüllere beheştî bir vecdû sürur veriyorlardı.

Lâkin...

Ezelden beri Şarkın ruhuna musallat olan o zalim kuvvet... O, zalim ve hain taassup ve haset kuvveti, bütün bu tabîî hayat hakların çekemiyor, hazmedemiyor. Bütün bu mesut ve neşeli hayatı yakıp kavurmak için gizli bir volkanın için için kaynayan cehennemi homurtusu duyulmaya başlıyordu.

Bir cuma günü, halk mesirelere dolmuş, büyük bir zevk ve sürur içinde eğleniyorlardı. Birdenbire hava karardı. Biraz sonra da görülmemiş bir şiddetli yağmur yağmaya başladı. Korkunç gök gürlemeleri koca İstanbul'u temelinden sarsıyor; birbirini müteakip düşen yıldırımlar, alevden birer yılan gibi sağılıyor, her taraftan akan seller, önünde ne bulursa alıp götürüyordu. Tabiatın, gayet tabîî olan bu hâdisesi, softalara derhal bir propaganda sermayesi olmuştu. Şimdi her tarafta:

— Bu rütbe nuhuset ve sefahete, gayretullah mânidir. Bu görülen âfet, henüz bir gazabı ilâhi değil, ancak bir ihtarı semavîdir. Bu İbrahim Paşa olacak vezir, böylece idarei ahkâm ederse, yakında İstanbul yere geçecektir.

Sözleri işitilmeye başlanmıştı.

Bu hâdiseden bir müddet sonra, Diyarbakır taraflarında karanlık bir gecede birdenbire semada bir kıvıllık peyda olmuş, üç saat kadar ortalığı gündüz gibi aydınlatmıştı. Bu da, İbrahim Paşa'nın fuhş ve seyyiatına (kötülüklerine) atfedilerek halkın ruh ve hissiyatı zehirli dedikodularla altüst olurken yarım saatten fazla devam eden küsuf hâdisesi, artık Şeyhülislâmın bile çenelerini gevşetmiş:

— İbrahim Paşa'nın bu sefahat ve rezaleti devam ederse, Cenab-ı Hak daha nice âfatı semaviye verecek... Başımıza taş yağdıracak.

Sözlerini, İbrahim Paşa bizzat işitmişti.

Böyle olmakla beraber gerek Üçüncü Ahmet ve gerek İbrahim Paşa, bu dedikodulara hiç ehemmiyet vermiyor; Sadabat saraylarında, Çırağan Sarayının lâlelerle müzeyyen ve muattar serdaplarda şiir ve hayal ile malâmal bir hayat geçiriyor; Nedim'in gazellerini okuyan hanendelerin davudî sadaları, mehtabın yaldızlı semasına doğru dalga dalga yükselirken onlar, mest ve mahmur yaşıyorlardı.

Softalar, bu hallere dayanamamışlar, bir gece Çırağan Sarayını taşlatmışlardı. Bu, mutaassıp güruh tarafından bir ihtardı. Lâkin, ne Padişah ve ne de veziri, buna bile kulak asmamışlardı.

Halbuki, ne zamandan beri için için kaynayan volkan, artık yavaş yavaş feveran alâmetleri göstermeye başlıyor; softaların ve avamın yanbaşında, birkaç seneden beri uyuyan zehirli yılanlar da baş kaldırarak şahlanmaya hazırlanıyorlardı. Bunlar da eski zorbalardı... Bir taraftan softalar, en âdi hâdisatı tabiiyeyi âyet ve hadislere uydurarak halkın kalbine dehşet ve korku verirken, diğer taraftan da Yeniçeri bozuntuları, kahvelerin ortalarına dikiliyor:

— Serhatten ayağımın tozile gelmiştim. Henüz üç gün geçti. Kızılbaş mel'unları, mülkümüze tecavüz eder. Nice İslâmın ciğerpare evlâtlarını ele geçirip, havaya atıp altına yalın kılıç tutarak iki pareye bölerler. Burada, vezir vüzera, kâşanelerinde oturup, komadık safa ve sefahet bırakmazlar. Sadrazam, karı peşinde gezer. Ehli ırz avretlerin sinelerine ve yaşmaklarının derunüne altın serper. Damadı Kaymak Mustafa'nın hali de malûmdur. Kaptan-ı Deryalık değil, leylü nehar tellâlhk eder... Kethüda, soymadık adam, söndürmedik henüman komadı. Saadetlû hünkâr ise, anların bir sözünü, iki etmez. Bu ne haldir? Biz, sınırlarda taşta yaslanıp, toprak-

larda yatalım, onlar da burada zevku safa eyliyeler... Buna, Allah ve Resulullah razı mıdır?.. Siz söyleyin ağalar? Diye zehir ve fesat saçıyor.

Orada bulunan mürettep yoldaşlarından:

— Buna tahammül gerekmez, kazan kaldıracak zamandır.

Cevabını alıyorlar, bu şekilde halkın hissiyatını avlıyorlardı.

Bu esnada, bir gün Sadabat'ta nişancılar ile halk tabakasından, esnaf makulesinden adamlar arasında kanlı bir kavgaya çıktı. O zamana kadar böyle uluorta saray ve Sadrazam mensuplarına silâh çekilmesi görülmemişti. Nişancıların başına üşüşen halkın kiminde sopa, kiminde saldıрма vardı. Fakat, saray askerleri daha kalabalık ve silâhları da daha mükemmeldi. Kavgada adam öldü. Kan döküldü, fakat nişancılar galip geldi.

Bu vaka, mürettepti. El altından ihtilâl hazırlığı ile meşgul olanlar, halkın nazarı dikkatini celbetmek ve avamın fikrini, düşman oldukları adamların aleyhine çevirmek için her yerde bu hâdiseden bahsediyorlar ve sonra da:

— Onlar, yakında günlerini görürler. Daima hakaret ettikleri ahali, onlara ne iderler. Gidi göğsü imansızlar. Gidi vedilezinalar. Gidi çerkes piçleri. Gulâm makulesi herifler...

Diyerek herkesin fikrine, ihtilâle doğru bir cereyan vermeye çalışıyorlardı.

Artık, şurada burada içtimalar da başlamıştı. Meselâ, hükümete mensup birinden bir tokat yiyen, vergi vermediği için emvali müsadere edilen, eski tanıdıklarından birini bugün ikbal mevkiinde gören, fakrû sefalet içinde kalarak iyi bir surette geçinemeyen adamlar, evlerde ve kahvelerde başı-

na bazı cahil ve serseri adamları topluyor, yaptıkları propaganda ile umumî hoşnutsuzluğu arttırıyorlardı.

• • •

Bu aralık İran hudutlarından da fena haberler gelmeye başlamıştı. Bazı yerlerde hududa tecavüz eden İranlılar, İstanbul'a da sefir göndermişler, evvelce taptolunan yerleri geri istiyorlardı. İbrahim Paşa, sefir ile bu hususta müzakeratta bulunurken, bir Acem ordusunun Tebriz civarına geldiği haberi, İstanbul'da bomba gibi patladı.

Padişahın riyaseti altında bir meclis aktedildi. Derhal sefir ile müzakere kesilerek İran devletine ilânı harp edilmeye karar verildi. Sefir de evvelâ hapsolunarak sonra Limni adasına gönderildi.

Artık harp hazırlığına başlanmıştı. Boğaziçi ve Sadabad'ın bülbül gibi terennüm eden hanendeleri susmuştu. Sadrazam İbrahim Paşa, tedarikâtı harbiyeyi ikmal için Haleb'e gitmeye, orada kışlamaya hazırlanıyordu. Padişah da karargâhını Bursa'da kurmak için Üsküdar'a geçecekti. Eskiden daha meş'um bir haber geldi; İran ordusu, Tebriz'i zaptetmiş, Anadolu'ya doğru yürümeye başlamıştı.

• • •

Padişah ve Vezir-i Âzam, telâş içinde çırpınıyor, orduyu bir an evvel hazırlamaya çalışıyorlardı. Birdenbire İstanbul'da bir kıyamet koptu... O gün, 1143 senesi rebiülevvel ayının 15 nci perşembe günü idi. Halk sokaklarda kaçışıyor, hristiyan ve museviler acele ile dükkânlarını kapayarak evlerine savuşuyorlardı... Önlerinde rengârenk bayraklar dalgalanan, ellerinde yalın kılıçlar parlayan, ihtilâlcilerin bir kolu, dua meydanından Bedestan'a doğru yürüyor; bir kolu, Çadırcılar içinden Yağlıkçılara ilerliyor; bir üçüncü kafiye de,

Beyazıt Camii avlusundan geçiyordu. Bu kollar, geçtikleri yerleri uğultulu tekdir sadalarıyla inletiyor; arada sırada sert, öfkeli, heybetle gürleyen bir ses, çetrefil bir Arnavut lehçesiyle:

— Ey ümmeti Muhammed... Şeriat mucibi davamız var. Dükkânları kapatın... Bedestan kapılarını çevirin. Ümmeti Muhammet'ten olan bayrak altına buyursun, diye yükseliyordu...

Senelerden beri kana ve ihtilâle susamış olan avam, derhal bu azgın ve kudurmuş sesin davetine icabet ediyor; eline geçirdiği bir sopa veyahut paslı bir kılıcı havada savurarak ihtilâlcilere iltihak edenlerin adedi, gittikçe çoğalıyordu.

Şu kafileden birinin önünde, iri vücudu, düşük bıyıkları, tunç rengi, yüzünün derinleşmiş hatlarıyla görenlere korku hisleri veren Patrona Halil gidiyor, yanı başında Arnavut Musli, Mano İsmail, Derviş Mehmet, Kutucu Hüseyin ismindeki hempaları yürüyordu. Biraz sonra, tekbir sadalarına davul sesleri de karışmıştı. Kollar, Çemberlitaş'ın önünde birleştiler. Divanyolundan, aşağı inerek bermutat, Atmeydanı'nı işgal eylediler... Yeniçeri Ağası Hasan Ağa, ihtilâli haber alır almaz, At Meydanına koştu. Asilerin azim bir kütle teşkil ettiklerini görünce medhuş oldu. Önce dağılmalarını rica ile söze başladı. Buna, hiç kimse aldırmadı. Sonra da tehdide davrandı. O zaman, Patrona'nın sert ve heybetli cevabıyla karşılaştı:

Patrona şaka götürmeyen bir tavırla:

— Ya, bizimle bir ol... Yahut buradan yıkıl git... Şu palayı görüyor musun?.. Dinim hakkı için bir çalışta, gövdeni ikiye bölerim, diyordu...

Ve, ihtilâlciler o kadar tehditkâr bir tavır almışlardı ki;

Hasan Ağa usulcacık atından yere indi. Kaftanını, kavuğunu çıkararak maiyetindekilerden birinin koltuğuna sıkıştırdı. Sessizce ortadan sıvıştı.

Asiler, bir taraftan İstanbul sokaklarına tellâllar nida ettirerek bütün üşera güruhunu başlarına toplarken, diğer taraftan da bayraklarla adamlar gönderiyor. Babacafer, Galata zindanı, Tomruk önü, hapishanelerinde, taş gemilerinde ne kadar mahkum ve mahpus varsa bunları çıkarıp kendilerine iltihak ettiriyorlardı...

Sadaret Kethüdası Mehmet Paşa, ihtilâli haber alır almaz Paşa Kapısına giderek bazı tedbirler ittihaz etmek istemiş ise de vaziyeti vahim görür görmez, konağına dönmeye mecbur olmuş; fakat hâdiseyi haber vermek için Üsküdar'da bulunan İbrahim Paşa ile Üçüncü Ahmed'e adamlar koşturmuştu... Sadaret Kaymakamı ve İbrahim Paşa'nın damadı, Kaptan-ı Derya, Kaymak Mustafa Paşa da her şeyden bihaber, Boğaziçinde Ferahabat testiye edilen köşkünün bahçesinde lâle dikmekle meşguldü. İsyan haberini alır almaz, o da fena olmuş, asileri dağıtacak tedbirlere müracaat etmesi lâzım gelirken, Üsküdar'a Padişahla Vezir-i Âzamın yanına koşmuştu.

• • •

Vazifedar olanların bu şaşkınlığı yüzünden vakit kazanan ve adetleri gittikçe artan asiler, artık vaziyete hâkim olmuşlardı. Patrona Halil, Atmeydanına kurduğu ordugâhta saray üzerine yürümek için tertibatla meşgul iken Musli de İstanbul sokaklarında devriyeler gezdiriyor, taarruza uğramak ihtimali olan yerlerde müdafaa tertibatı alıyor, halkın efkârını tamamen kazanmaya çalışıyordu.

Üsküdar sahilindeki sarayda, İbrahim Paşa'nın riyaseti

altında bir meclis toplanmıştı. Mecliste, asilere karşı ne suretle davranılacağı müzakere edildi. Nihayet, Padişahın Sancak-ı Şerifi alarak İstanbul'a Topkapı Sarayına geçmesine karar verildi. Evvelâ saraya geçilecek ve sonra oradan vaziyete göre hareket edilecekti. Gece, parlak bir mehtap vardı. Kemerin altın nurları Marmara'nın koyu lâcivert sinesinde parlıyor, Üsküdar'dan Yalı köşküne doğru gümüş dalgacıklardan bir yol uzanıyordu.

Üçüncü Ahmed'in saltanat kayığı, her türlü merasim ve teşrifattan mahrum bir halde, bu nuranur dalgacıları sakın hamlelerle yara yara ilerliyor, birkaç maiyyet kayığı da arkadan geliyordu... Üçüncü Ahmet'le kıymetli veziri, saltanat kayığının altın yaldızlı köşkünün birer köşesine çekilmiş, derin derin düşünüyorlar, vakit vakit gözlerini İstanbul'un koyu bir sis altında erimiş gibi görünen heyulâsı üzerinde gezdiriyorlar, Atmeydanında asilerin yaktığı ateşin kızıl alevleri aydınlanan Sultanahmet Camisinin mirarelerine baktıkça titriyorlardı. Gölgede kalan Topkapı Sarayının üstüste yığılmış kubbeleri, sivri bacaları, uzun ve siyah selvileri, insana korku veren bir karanlık içinde görünüyor, uzaktan gelen ve bu sakın gecenin sessizliği içinde yükselen, saray nöbetçilerinin:

— Hey... Kimdir o... Açıl...

Naraları, kalbe ürpertici bir haşyet veriyordu.

Saltanat kayığı, Yalı Köşkünün önüne yanaşmıştı. Üçüncü Ahmet'le İbrahim Paşa, karaya çıkmışlar, bostancıların ellerindeki, dumanlı alevlerle meşalelerin arasından geçerek Bağdat Köşküne gitmişler, sarayda kalan mukarrilerden isyanın şekli ve asilerin adedi hakkında malumat alıyorlardı. Asilerin miktarıyla bütün İstanbul'da yaptıkları tertibat, bunların kolayca mağlup edilemeyeceğini ihsas ediyordu.

Onun için, sabah olur olmaz, bütün vükelâ, ulema ve ri-

cali devleti toplayarak yeniden bir meclis yapmak ve ona göre davranmak icap ediyordu... Üçüncü Ahmet, istirahat etmek üzere harem dairesindeki habegâhına çekilmiş, İbrahim Paşa'yı yalnız bırakmıştı.

İbrahim Paşa'nın gözüne uyku girmiyordu. Bütün bu isyan ve ihtilâlde yegâne hedef kendisinin olduğunu tahmin ediyor ve derin bir uçuruma doğru kaydığını hissediyordu...

• • •

İbrahim Paşa, bütün kabahati, damadı, Sadaret Kaymakamı ve Kaptan'ı Derya Mustafa Paşa'ya buluyordu. İsyan haberini alır almaz, eğer derhal asilerin üzerine hücum etseydi, ihtimal ki bu hale meydan verilmeyecekti. Nitekim ertesi günü aktolunan mecliste bu mesele mevzuu bahsolmuş, Mustafa Paşa azlolunarak yerine Abdi Paşa Kaptan-ı Derya nasbolunmuştu.

Asiler henüz bir tek kurşun atmamışlar ve saraya karşı da hiçbir tecaviüzde bulunmamışlardı. Üçüncü Ahmet, bunları sözle yola getirebileceğini ümit ediyor, İbrahim Paşa'nın tenkile matuf olan fikirlerine temayül eylemiyordu. Buna binaen Bostancıbaşıyı asilere gönderdi ve dağılmalarını emretti. Patrona Halil, asilerden Çınar Ahmed'i ileri sürdü. Ahmet, Bostancıbaşıya karşı diplomatça bir lisan kullanarak:

— Biz, şevketlü Padişahımızdan cümleten hoşnuduz. Kendülerine böyle arzedin. Ancak, Vezir-i Âzam İbrahim Paşa ile kethüdasını ve bir de Kaptan Paşa'yı istemezük...

Der demez, orası dalgalandı, Çınar Ahmed'in etrafında bulunanlar, hep bir ağızdan:

— İstemezük, diye bağışmaya başladılar...

Bostancıbaşı, bu cevabı saraya getirdiği zaman, artık herkes vaziyeti sarahaten anlamıştı. Şimdiye kadar birçok

defa tekerrür etmiş olan bu isyanların, bir tek mânâsı vardı. O da, tahtı ve saltanatı kurtarmak için kul taifesinin istemediği adamların kafasını koparmak ve asilerin önüne atmak... Fakat, Üçüncü Ahmet böyle yapmadı. Derhal asileri tenkile (tepelemeye) hazırlandı. Bostancıların ve İçoğlanlarının silâhlanmalarını emretti. Sancak-ı Şerifi orta kapının önünde diktirdi... Halbuki asiler, buna ehemmiyet vermemişlerdi. Onlar, kuvvetlerinden emin olarak derhal bir müfreze ayırdılar ve saraya doğru yolladılar. Fakat bu kuvvet de birdenbire taarruza geçmedi. Orada durdu ve bekledi.

Patrona Halil ve arkadaşları son derece sükûnet ve itidal ile hareket ediyorlar; mahirane manevralarla kuvvetlerini tezyit ediyorlardı. Hatta, Kaptan-ı Derya nasbolunan Abdi Paşa'yı bile kendi taraflarına çekmişlerdi... Artık İstanbul'a tamamen hâkim olan asiler, kendi kendilerine aziller ve nasıplar yapıyorlar; Kel Mehmet isminde birini Yeniçeri Ağalığına, Mamut Ağa'yı Kul Kethüdalığına, Giritli Ali Efendi'yi Başyazıcılığa, hatta, Deli İbrahim isminde şaklaban bir softayı da İstanbul Kadılığına tayin ediyorlardı.

Üçüncü Ahmet, hâlâ tereddüt içinde vakit geçiriyor, şehir haricindeki kışlalardan asker celbetmek istiyor, fakat bu beyhude intizar, asilere daha ziyade kuvvet ve cüret temin ediyordu... İki gün ve iki gece, bu suretle geçmişti... Nihayet üçüncü gün asilerin kadısı, Deli İbrahim bulunuyordu. Heyet, doğruca Padişahın huzuruna çıktı. Deli İbrahim, küstah ve pervasız bir tavır ile şu kısa teklifte bulundu:

— Devlet ve milleti sefahatle mahveden, dinsiz vezir ile zalim ve imansız kethüdasının ve bir de Kaymakam Mustafa Paşa'nın başlarını isteriz...

Bu teklif, Üçüncü Ahmed'in kalbini titretti. Kâhya ile Kaptan Paşa'yı feda edebilirdi. Fakat, damadının o sevgili İb-

rahim'inin kıymetli başını nasıl kestirir, onu nasıl kurban edebilirdi?.. Üçüncü Ahmed, derin derin düşünüyor ve düşündükçe gözünün önünde Lâle bahçeleri, Çırağan âlemleri, Sadabat safaları, helva sohbetleri birer birer canlanıyor, bütün bu zevkü safa âlemlerinde kendisinden bir dakika ayrılmayan, ona hayatın en leziz ezvak ve saadetini tattıran, uzun seneler onu bir şiri füsün içinde yaşatan, hükümet işlerinde gösterdiği dirayetle devlet ve saltanata, birçok muvaffakiyetler kazandıran, bu sadık ve masum vezirini, gözbebeği kızı Fatma Sultan'ın bu vefakâr ve sevimli zevcini kendi eliyle, kendi reyiyile nasıl kurban edecekti?..

Üçüncü Ahmed böyle düşünürken, İbrahim Paşa da hayatından tamamen ümidini kesmiş, artık yalnız efendisini, yalnız veli nimetini, sevgili metbuu ve lûtuflukâr kayınpederini kurtarmayı, onun saltanat ve hayatını temin etmeyi düşünüyordu.

• • •

Bağdat Köşkünün civarında, Lâle bahçelerinde ses seda kesilmişti... Gecenin zulmeti, her şeyi eritmiş ve siyah bir kütle gibi birbirine geçirmişti. Kapı yavaşça açıldı. İçeri bir bostancı girerek tazim ile İbrahim Paşa'yı selâmladı. İbrahim Paşa, daldığı mazlum düşüncelerden ayılarak bostancıya sordu:

— Ne istersin?..

Bostancı titrek ve mütereddit bir sesle cevap verdi:

— Devletlim... Padişahı âlempenah efendimiz, orta kapiya teşrifinizi ferman ederler. Kendileri anda, zatınıza muntazırdır.

Gecenin bu vaktinde Padişah orta kapıda ne arardı?.. Şüphesiz bu davette feci ve korkunç bir mânâ vardı... Maamafih İbrahim Paşa zayıf bir ümit ile tekrar sordu:

— Orta kapıda ne var... Asiler mi geldi... Yoksa, üzerlerine mi yürünür?

Bostancı boynunu büküp önüne bakarak cevap verdi:

— Efendimizin emirlerini arzettim. Gayrısını bilemem sultanım.

İbrahim Paşa artık lâkırdıyı uzatmak istemedi.

— Tevekkeltüalâllah...

Diyerek bostancıbaşının önüne düştü ve zulmetler içine karışarak orta kapıya doğru yürüdü... Dar yollardan, siyah selvilerin korkunç ve karanlık gölgelerinden yavaş yavaş yürüyor, hayatının son demlerini hissetmekle beraber, gene vâkar ve sekinetini muhafaza ediyordu... Orta kapıya yaklaştığı zaman, damadı Kaymakam Mustafa Paşa'ya tesadüf etti. O gece o da sarayda kalmıştı. O da, bir bostancının önünde, orta kapıya doğru gidiyordu. Mustafa Paşa, karanlıkta birdenbire kayınpederini tanıyamadı. Korkudan titreyen bir sesle bağırdı:

— Kimdir o... Burada ne ararsınız...

İbrahim Paşa, sekinetle cevap verdi:

— Benim... Devletlû hünkâr, orta kapıya azimetim bildirmiş... Oraya varırım...

Mustafa Paşa, kayınpederine yaklaştı. Boğuk bir sesle sordu:

— Bana da öyle söylediler. Ya bu davet nedir?..

İbrahim Paşa, bu suale de sakın ve telâşsız bir sesle cevap verdi:

— Anı, şimdi anlarız...

• • •

Orta kapıya varmışlardı. Kapı arasında yanan kandiller, sönük birer yıldız gibi parlıyordu. Kapıcıbaşı ile bir kapıcı, ayakta duruyorlar ve bekliyordular. İbrahim Paşa'yı davete

gelen bostancı, kestirme yollardan gelmiş, kapıcıbaşı ile konuşuyordu. Paşaların geldiğini görünce sustu. Kapıcıbaşı, İbrahim Paşa'ya ne hürmet ve ne de iltifat etmeyerek sadece bakmakla iktifa etti. Bu vaziyet Vezir-i Âzamın artık mevkiinden tamamen sukut ettiğini ihsasa kâfiydi. O zaman İbrahim Paşa, kalbinin derinliklerinden uzun bir ah... çekti.

İki kapıcı, Paşaların önüne düşerek dehlizde yol gösterdi. Paşalar, dar merdivenin taş basamaklarını yavaş yavaş, duvarlara tutuna tutuna çıktılar. Kapıcılar, iki odanın kapısını açtılar. İbrahim Paşa'yı bir odaya, Mustafa Paşa'yı da diğer odaya aldılar. Ortada, ne Padişah'tan ve ne de devlet ricalinden hiç kimse görünmüyordu. İbrahim Paşa, yavaş yavaş pencereye yaklaştı. Demir parmaklıkları tutarak dışarı baktı. Her taraf, simsiyahtı. Kulak kabartarak dinledi. Bab-ı Hümayun önünde toplanan asilerin birbirine karışan sesleri, derinden bir uğultu gibi geliyordu.

Odanın kapısı, tüyler ürperten bir gıcırta ile yavaş yavaş açıldı. İbrahim Paşa, ellerini parmaklıktan çekerek döndü, baktı. Kapının önünde üç kişi vardı.

Bunların birisi, İbrahim Paşa'yı davet eden bostancı idi. Bostancı geri çekildi. Ötekileri hafifçe içeri itti. O zaman İbrahim Paşa, iliklerine kadar titredi. Bir an, itidal ve sükûnetini kaybeder gibi oldu. İhtimal ki Padişahın sevgisine itimat ediyor, kendisini o kadar seven zevcesi Fatma Sultanın ne yapıp yapıp hayatını kurtaracağını ve yalnız bir mahalle sürülmekle iktifa olunacağını ümit ediyordu. Buna binaen karşısına birdenbire çıkan düşük bıyıklı, iri vücutlu, kırmızı don ve mintanlı cellâtları görür görmez bu ümidini tamamen kaybetmiş ve bir an için sarsılmıştı... Lâkin, bu acı hakikat karşısında derhal kendini topladı, fıtratın ona verdiği vakar ve büyüklüğü bozmadı. Ellerini yanlarına sarkıtarak, pencerenin önünde öylece kaldı.

Cellâtlar, yavaş yavaş içeri girdiler. Biribirlerinden ayrılarak kısa adımlarla İbrahim Paşa'nın sağına soluna geçtiler. Sağ tarafına ilerleyen cellâtbaşının elinde, yağlı kement sarkıyor, cellâtbaşı bunu Vezir-i Âzamın boynuna nasıl geçireceğini tasarlıyordu. O zaman, odanın loş kubbesinde hafifçe bir ses titredi. İbrahim Paşa, mütevekkilâne gözlerini yumarak gene derinden bir ah çekti ve:

— Cellâtbaşı... Bu mülke nef'imiz dokunmuştur... Bize, eziyet etme... Katlimiz âsan olsun... Ne yapalım, hünkâr uğruna, diye kekeledi...

Fakat sözünü ikmal edemedi. Cellâtbaşının kolu, birdenbire bir kavis çevirdi, yağlı kement, İbrahim Paşa'nın boynuna geçti.

Cellâtbaşı, bu ihtiyar ve pek çok kıymettar olan Vezir-i Âzama, hakikaten eziyet etmek istememişti. Kemendi, bir çeğişte halkasına kadar getirmiş ve bir an içinde bu koca veziri yere devirmişti... Maamafih, İbrahim Paşa, derhal ölmemişti. Gözleri sür'atle açılıp kapanıyordu, boğazından anlaşılmaz hırıltılar taşıyordu. Cellâtbaşı, ona fazla can acısı çekirtmemek için göğsünün üstüne oturduğu halde, İbrahim Paşa'nın vücudu daha hâlâ ihtilâçlarla titriyordu. Cellât yamağı bile, bacaklarına sarılmaya mecbur oldu... Yamak sordu:

— Bıcağı boğazına salam mı, usta...

Cellâtbaşı, geniş ve nasırlı avucunu İbrahim Paşa'nın morarmış çehresine, kanlı köpükler püsküren dudaklarının üstüne bastırarak cevap verdi:

— Yoooh...

Ve birkaç saniye sonra ilâve etti:

— Evet, artık Vezir-i Âzam İbrahim Paşa'nın işi tamamen bitmiş, o da Osman oğullarının kuru bir can, değersiz

bir saltanat için şimdiye kadar birçok defa tekerrür eden ve fasızlıklarına kurban gitmişti. (30 Eylül 1730)

Cellât, Üçüncü Ahmet'ten daha insafılı, daha mürüvetli çıkmıştı. İbrahim Paşa'nın boynundan çıkardığı yağlı kemendi beline sararken, yerde upuzun yatan biruh cesede bakıyor.

— Ölümü, dilediği gibi eshel oldu. Ne de olsa, Hünkârın damadı idi. Ana işkence reva değildir, diyordu.

• • •

Sarayın kapıları açıldı. İki öküz koşulu bir araba çıktı. Arabada, üstü eski bir hasırla örtülü iki ceset vardı. Araba, Ayasofya Camisinin önünü dolduran asilerin neşeli naraları, gayiz ve kinle dolu küfürleri arasından yavaş yavaş geçiyor, arabayı bostancıbaşı takip ediyordu. Mehterhanenin önünde, öbek öbek ateşler yanıyor, çıralı çamlardan yapılmış meşaleler, buram buram dumanlı kızıl alevler saçıyordu. İbadî isminde bir saz şairi yere bağdaş kurmuş, çılgın bir neşe ile saz çalıyor, yere serili halıların üstüne atılmış şiltelere uzanan Patrona Halil ile avanesini eğlendiriyordu. Birdenbire koşarak bir müjdecî geldi:

— Sefih vezir ile damadının meyitleri geliyor.

Asilerin reisi, derhal yerinden sıçradı. Dışlerini sıkarak düşük bıyıklarının altından şu sözleri mırıldandı:

— Demek, Hünkâr, sevgili vezirine kıydı ha?..

Evet, Üçüncü Ahmet, benim ruhum, benim canım, benim sevgilim diye hitap ettiği vezir ve damadına kıymıştı. Şimdi onun biruh cesedini asilere gönderiyor ve bu kanlı ceset sayesinde, kendi hayatını kurtarmaya çalışıyordu.

• • •

İbrahim Paşa'nın cesedi, boğazından geçirilen iple, bir atın kuyruğuna bağlandı. At kırbaçlandı. İbrahim Paşa'nın,

ilmü irfân mefkûresiyle, şiir ve musiki ahengiyle dolu olan kıymettar başı taşlara çarpa çarpa Divanyolundan Çemberlitaş'a kadar çıkarıldı. Oradan dolaştırılarak Babühümayunun önüne getirildi. Yüksek duvarın altına atıldı... Taşlar üstünde sürüklenmekten, etleri parça parça olan bu ceset, yedi sekiz gün burada kaldı. Türklüğün ve İslâmlığın yükselmesi için pek çok çalışan bu öz Türk ve müslüman evlâdının, namazı bile kılınmadı... Zorbaların korkusundan İbrahim Paşa'nın naşına hiç kimse yaklaşamıyordu. Yalnız ara sıra o civardaki köpekler lime lime cesedin başına üşüşüyor, birbiriyle kavga ederek zavallı Vezir-i Âzamın parçalanmış vücudunu çekiştiriyor, didikliye didikliye, etlerini yiyor, kemiklerini de kemiriyorlardı...

Yedi gün sonra ihtilâl bitmiş... Üçüncü Ahmet, ihanetinin seyyiesine uğrayarak taç ve tahtını kaybetmiş... İhtilâlciler de çekilip gitmişti.

O zaman, İbrahim Paşa'nın dost ve takdirkârları saray kapısının yanındaki duvarın dibine geldiler, göz yaşlarıyla onun kemiklerinin parçalarını topladılar. Bir ipek futaya doldurdular. Onun maddî hayatından kurtarabildikleri bu perişan enkazı, götürerek hürmet ve tazimle metfenine koydular. Filhakika onun cesedi, parçalanmış, dağılmış, kemikleri bile köpeklerin ağzından toplanmıştı. Lâkin onu ebediyyen hürmet ve tekrim ile yaşatacak bir yer vardı. O da, tarihi.

BIYIKLI ALİ PAŞA

(24 Ağustos 1755)

Osmanlı saltanatının tahtına Üçüncü Osman oturmuştu... Bu da, başka türlü bir mecnundu. Üç sene süren saltanat

devri, tamamen sulh ve sükûn içinde geçmişti. Lâkin, zamandaki vezirlerin hiç birine rahat ve huzur vermemişti.

Uzun seneler, sarayın kuytu bir odasında hapis yatmak, Üçüncü Osman'ın asabını fena halde bozmuştu. En ehemmiyetsiz şeylerden müteessir olarak fena halde hiddetleniyor, her kim olursa olsun, insanlara hiçbir kıymet vermiyordu... Bir gün Sadrazam, Hekimoğlu Ali Paşa'ya öfkelenmişti. Birdenbire dizlerinin üstünde doğruldu:

— Seni, şimdi azlederim. Hamallar Kâhyası Ali Usta'yı getirir, senin yerine vezir yaparım, diye bağırdı.

Ali Paşa, hiç istifini bozmadı. Sükûnetle cevap verdi:

— Beli, Padişahım. Yaparsınız. Lâkin o, Hekimoğlu Ali Paşa olamaz!.. Ancak, hamal Ali Paşa olur, cevabını verdi...

Üçüncü Osman, bu haklı cevaba fena haldı kızdı. Kapıya doğru dönerek bağırdı:

— Gel, bostancı... Tiz, şu veziri al... Gayri, lalam değildir. Varın, Kızkulesine götürün. Orada katledip lâşesini balıklara atın, diye emir verdi...

Bostancıbaşı, Hekimoğlu Ali Paşa'yı sürükleye sürükleye götürürken, Ali Paşa'nın adamlarından biri koştu, Valide Sultana haber verdi. Valide Sultan, Ali Paşa'yı severdi. Hemen oğlu Üçüncü Osman'ı harem dairesine istedi. Yalvarıp yakararak Ali Paşa'ya şefaati etti. Ali Paşa'yı geri çevirtti. Ölümünden affettirerek Magosa kalesine nefyi hakkında emir verdirdi.

Bu yarı mecnun Padişahın en baş gözdesi, Bıyıklı Ali Paşa idi. Ali Paşa Padişahın meşrep ve temayülâtını biliyor ve daima ona göre nabzına şerbet veriyordu. Üçüncü Osman, Sadrazam Abdullah Naili Paşa'yı da azlettikten sonra bu makama, gözdesi Ali Paşa'yı geçirdi. Bu esnada Padişahın fikri,

bütün şehzadeleri öldürmek ve saltanatı ilânihaye nefsinde hasretmekti. Ali Paşa, rüşvet almak ve yalan söylemekte pek mahir olmakla beraber bu işin mesuliyetini gözü kesmedi ve bu hususta Padişaha yardım etmedi.

Üçüncü Osman bunu hisseder etmez, fena halde hiddetlendi. Ali Paşa'yı huzuran getirtti. Birçok tekdirlerden sonra mührü şerifi istirdat etti. Kapı arasına hapsedilmesi için emir verdi. Ertesi günü de idam ettirdi. (24 Ekim 1755)

Aradan iki saat kadar geçmişti. Üçüncü Osman, derin bir nedametle kapıcıbaşıya adam göndererek Ali Paşa'nın katledilip edilmediğini sordurdu. Halbuki o esnada, Paşa'nın boğulmuş cesedi, Üsküdar'a geçirilmiş, Seyitahmet Deresindeki mezarlığa defnolunuyordu.

BAHİR MUSTAFA PAŞA

(1 Temmuz 1752)

İlk defa olarak Birinci Mahmut devrinin son günlerinde Vezir-i Âzam olan Bahir Mustafa Paşa, gayet mütelevvin ruhlu, hasut, hile ve hud'aya mail, cesur bir adamdı. Nitekim, Üçüncü Osman gibi ruhî teşevvüslere müptelâ bir Padişahı da bir müddet oyaladı... Fakat bu devirde, o da uzun müddet sadarette kalamadı. Bir divan günü birdenbire arz odasına çağırıldı. Mührü şerif elinden alındı. Bir gece Balıkhane'de yatırıldıktan sonra ertesi günü, menfiyyen Rodos'a yollandı.

Üçüncü Osman'ın yerine tahta geçen Üçüncü Mustafa sadaret makamında Roca Ragıp Paşa gibi dirayetli ve ilmi irfan sahibi bir vezir bulmuş ve mevkiinde ibka etmişti. Ragıp Paşa, maliye ve idare işlerini tanzim ediyor; birçok fuzulî masrafları ortadan kaldırarak hazineye para biriktiriyor; bir taraftan da tersanede büyük büyük gemiler inşa ettiriyordu.

Fakat Üçüncü Mustafa, bu yüksek fikirli Vezir-i Âzamı kendi haline bırakmıyor; hükümet umuruna müdahaleleri, müstebidane hareketleri, lüzumsuz yere adam öldürmeleriyle Ragıp Paşa'nın temin ettiği intizamı bizzat ihlâl ediyordu... Ragıp Paşa'nın vefatından sonra, idare gene bozulmuştu. Her tarafta, irtişa, şekavet, katil, zecir ve işkence, tecrim ve Padişahı zengin etmek için bir başkasının mal varlığına elkoymak gibi seyyiat yeniden başlamış, halk ve hükümet, gene ahlâkî bozuk kimselerin eline kalmıştı. Bütün bu zulüm ve seyyiat âmillerinin en başında bizzat Üçüncü Mustafa geliyor ve kendisine deli dedirtecek kadar iğrenç işler yapmaktan çekinmiyordu. Hükümdarlığın şeref ve haysiyetine hiç ehemmiyet vermeyen bu Padişah, artık saray masrafına para bulamayınca derhal kürk giyilmesini menediyor. Fakat bunu bir fikir tasarruf ve iktisadî ile yapmadığı için, kürkçü esnafından bir hayli miktar para aldıktan sonra kürk giyilmesine tekrar izin veriyordu.

Bütün esnaf, adeta haraca kesilmişti. Hepsinden de türlü türlü bahanelerle aynı şekilde para alınıyordu.

Bu esnada sadrazam olan Hâmit Hamza Paşa azlölunarak yerine Bahir Mustafa Paşa nasbedilmişti. Şimdi, bir tel üzerinde karşı karşıya iki cambaz oynayacaktı. Biri, Padişah; diğeri sadrazam...

Mustafa Paşa, evvelce iki defa daha sadrazam olmanın gururuyla, kendisini tecrübekâr görüyor, sadaret umurunda Ragıp Paşa gibi müstakil kalarak beğendiği gibi iş görmek istiyordu. Fakat Padişah, hükûmetin bütün kudret ve nüfuzunu kendi nefsinde cemederek mühim işleri kendi görüyor ve bundan da sadrazama hiçbir kâr vermiyordu.

Sadrazam, ruhan ve hissen cebbar ve honhar bir adamdı. İşine gelmeyenleri yalnız azletmekle bırakmıyor, haksız

sebeplerle birçok mazlûm insanların kafalarını kestirmekten çekinmiyordu.

Aynı zamanda siyasî işlerde de hiçbir muvaffakiyet eseri gösteremiyordu. Rusya'nın tahriki eseri olarak vukua gelen siyasî meseleleri birbirine karıştırmış, bunların içinden çıkamamış, hükümeti müşkül bir vaziyette bırakmıştı.

Üçüncü Mustafa, adeta kendisine bir rakip tavrı takınan ve fuzulî olarak birçok işlerde menfaatine dokunan Mustafa Paşa'nın bir isyan ve ihtilâle sebep olacağından korkmaya başladı. Nihayet bir gün 7 şevval 1178 Mustafa Paşa, Paşakapısı'nda oturarak hükümet işleriyle meşgul olurken içeri birdenbire Silâhtarağa girdi. Paşa'ya selâm verdi:

— Devletlû efendimizin fermanı vardır. Mührü şerifi veresiniz, dedi.

Mustafa Paşa, şaşırdı. Hemen ayağa kalktı. Bunu diğer aziller gibi telâkki ederek Padişaha bir hulûs çakmak istedi. Mührü şerif kesesini, üç defa öpüp başına koyduktan sonra:

— Allah, sevgili Padişahımıza nice eyyam ömürler ihsan buyursun... Biz, daima kendilerinin abdü memlûkuyuz, diye cevapla beraber, mührü hümayunu da Silâhtar Ağa'ya verdi.

Lâkin... Silâhtar Ağa kapıdan çıkar çıkmaz bu sefer de içeri Kapıcılar Kethüdası Halil Ağa girdi. O da şöyle soğukça bir selâmdan sonra derhal Paşa'nın koluna girerek:

— Buyurun sultanım. Beraberce azimet ferman buyurulmuştur.

Der demez, Vezir-i Âzam Bahir Mustafa Paşa'nın kalbine sanki bir parça ateş düştü. İri ve meşekkel vücudu zangır zangır titriyor, çeneleri birbirine vuruyordu. Demek ki, bu seferki azil, diğerlerine benzemiyordu. Dili dolaşarak:

— Biraz meksedin ağa... Hiç olmazsa, bir abdest tazeleyeyim, diyebildi...

Kapıcıbaşı acıdı. Yavaşça kulağına eğildi:

— Korkman devletli... Katil, ferman buyurulmamıştır, diyerek Paşa'nın yüreğine biraz su serpti.

Halil Ağa, Mustafa Paşa'yı kapalı bir arabaya bindirdi. Etrafı muhafızlarla muhat olduğu halde Topkapı'ya götürdü. Ağayerine hapsedtirdi. Paşa, iki gün süren işkenceli bir istişvap neticesinde gizli ve aşikâr olan servetinin yerlerini birer birer haber verdi. Bunlar kâmilten müsadere edildi. İki gün sonra Balıkhane'ye indirildi. Derhal bir kadırgaya bindirilerek Midilli Adasına gönderildi. Orada kafası kesilerek balmumuna batırıldı. İstanbul'a getirildi. Üçüncü Mustafa'ya arzedildi ve sonra, senkilbertlerden birinin üstüne dikildi. İki gün bekletildi. Sonra oradan kaldırıldı. Eyüp'te Mehmet Paşa mahallesinde yaptırdığı caminin yanında nakşibendî fıkârasına mahsus olmak üzere inşa ettirdiği zaviyenin bahçesine defnedildi. (Nisan 1765)

YAĞLIKÇIZADE DAMAT

MEHMET EMİN PAŞA

(20 Ekim 1768)

Yağlıkçı Hacı Yusuf Ağa isminde birinin oğlu olan bu zat, küçük yaşında ticaret için babasıyla Hindistan'a gitmişti... Bu seyahatle gözü açılan Emin Paşa, İstanbul'a avdetinden sonra babasının mesleğini terkederek devlet memuriyetine girmişti. Bir taraftan mektubî kalemine devam ediyor, diğer taraftan da tahsilini ikmale çalışıyordu. Günden güne

terakki ederek evvelâ Mektubî Sadri Âli, Serhalifesi, sonra da Mektubî Sadri Uzma oldu.

Bu suretle devlet ricali arasına giren Emin Paşa bazı vilâyetlerde dolaştıktan ve bir aralık ta Kaptan Paşa'ya kaymakam olduktan sonra Padişah, Üçüncü Mustafa'nın nazar-ı dikkatini celbetmiş, kızı Şah Sultan'ın zevciyetine mazhar olarak damadı şehriyar ünvanını da ihraz eylemişti.

• • •

Üçüncü Mustafa, mütemadiyen sadrazam değiştiriyor. Fakat, o mevkiye cidden liyakat olanlardan ziyade kendi işine yaraması ihtimali bulunanları seçiyor, sonra da bunların beceriksizliklerini görerek azletmekte devam ediyordu... Sadrazam Hamza Paşa azledilmişti. Henüz kırk yaşında olan bu adam, sarayda kilercilikten, bazı dairelerde içişliğinden yetişmiş, tedrican elirleyerek rütbesi vezaretle damadı şehriyarı mesleğine girmişti. Hükümet işlerinde tamamen behresiz ve bilhassa müsrifti. Hissetiyle (cimrilik) meşhur olan Üçüncü Mustafa için en büyük kusur, tabîî bu, sonuncusu idi. Buna binaen hali, mizacı hümayuna muvafık olmayan Hamza Paşa azledilmiş, yerine Mehmet Emin Paşa geçirilmişti.

Halbuki, Mehmet Emin Paşa da pek nazik bir zamanda sadaret mevkiine geçmişti... Hiçbir işi şuur ve mantıkla ölçmek âdeti olmayan Üçüncü Mustafa, apansızın Rus'lara karşı ilânı harp etmişti. Şimdi de yeni vezir-i âzamını koca ordunun başına geçirerek harbe gönderiyordu.

Emin Paşa, bu işin ehli değildi. Nitekim buna kendisi de muterifti. Bab-ı Hümayunun önünde sancak-ı şerifi omuzlayarak alayın önüne düşüp Davutpaşa karargâhına giderken derin derin düşünüyor, bu mühim harbe, pek kırık bir mane-

viyatla sürükleniyordu. Esasen daha mektupçuluk zamanından beri Rus'larla sulh taraftarı idi. Rus sefiri, hiçbir zaman Türk'lerle Rus'lar arasında harp olmayacağına onu ikna etmişti... Fakat şimdi, Rus'lar, beş kolordu tertip etmişler, hudutlara doğru yürüyorlardı.

Emin Paşa yavaş yavaş ilerliyor, hududa yaklaşıyordu... İsakçı'da tevakkuf ederek bir harp meclisi aktetti. Bu mecliste aczini itiraf ederek:

— Benim, sefer ile ülfetim yoktur. Hangi tarafa hareket etmek münasiptir. Muzafferiyet husulü için ne yolda davranmak iktiza eder. Herkes bildiğin söylesin, der demez, mecliste bulunan kumandanlar, birbirinin yüzüne baktı ve cümlesi, deryayı hayrete daldı...

Müzakere başladı. Fakat fikirler dağıldı. Muhtelif kumandanlar, üç yol gösteriyorlardı. Emin Paşa, bu üç yolun da fayda ve mazarratından bihaber, tevekkeltü âlellah, diyerek üçüncü yola doğru gözü kapalı bir surette yürüyor, arkasından da koca bir orduyu sürüklüyordu... Fakat, kitaplardan fala bakılarak, tesbihlerin vaziyetlerinden istidlâl olunarak gidilen bu yolun, nihayet bir çıkmaza müntehi olduğu anlaşıldı. Bender istikametine doğru giden bu yolda, ordu müthiş bir iâşe buhranına uğradı, askerinin kısmı azamı dağıldı. Bu muazzam Osmanlı ordusunun zoraki kumandanı yapılan Sadrazam Emin Paşa da ağır bir surette hastalandı.

Aynı zamanda kumandanlar arasına da tefrika girmişti. Bilhassa orduda bulunan Halep'li Recep Paşa, Musul'lu Emin Paşa, Moldovancı Ali Paşalarla sadrazamın arasında bir rekabet ve münâferet vardı. Talih, Vezir-i Âzamın aleyhine dönmüştü. Rus'lar, Dinyester nehrini üçüncü defa geçiyor, Hotin üzerine yürüyorlardı. Bu halde en küçük bir zafer kazanmak şu tarafa dursun, orduyu bir noktada toplamak ve durdurmak ihtimali bile yoktu.

Devlet ve memleketin istikbalini tehdit eden büyük bir felâket baş göstermişti. Fakat orduda bulunan kumandanlar, bu felâketten gafil ve bihaber... Mütemadiyen ifsadatta bulunuyor; sadrazamın ehliyetsizliğinden... Bâbîâli Baş Tercümanı Kalimaki'nin Rusya tarafından satın alınarak sadrazamla gizli ittifakı olduğundan... Mahza ihanet için ordu bu hale getirildiğinden bâhis mektuplar yazarak Padişaha gönderiyorlardı.

Fakat, sadrazamı devirmek için bu mektuplara hacet bile yoktu. Bu işe ehliyetsizliğinden başka hiçbir kusuru olmayan Emin Paşa, çadırında ipek şilteler üzerine uzanmış, nazik ve mariz vücudu ateşler içinde yanıyor, şuuru yavaş yavaş zail olarak bir deli gibi sayıklıyordu.

Üçüncü Mustafa, ordudan gelen mektupları okur okumaz, derhal emir verdi:

— Tiz, o hain kâfirin kafasını kesin... İtlere atın... Mührü şerifimi de Emin Paşa'dan alın, Moldovancı Ali Paşa'ya verin...

İstanbul'da, Bâbîâli tercümanı ve sabık Buğdan Prensi Kalimaki'nin kafası kesilirken kapıcıbaşı da at çatlatarak orduyu hümayuna gidiyordu.

• • •

Emin Paşadan mührü hümayun istirdat olunarak, Moldovancı Ali Paşa'ya verildi. Sabık sadrazam, bir öküz arabasına bindirildi. Edirne'ye getirildi. Orada kafası kesildi. İstanbul'a getirilerek Üçüncü Mustafa'ya takdim edildi. (12 Ağustos 1768)

Acaba, bu başı, olduğu yerde kesmek ve zavallı hastayı, on beş gün yollarda süründürmemek mümkün değil mi idi?..

• • •

HALİL HAMİT PAŞA

(31 Aralık 1782)

Pulat Paşa'nın kölesi Gürcü Hacı Mustafa isminde bir adamın oğlu olan Halil Hamit Paşa, Isparta'da doğmuştu. Divan kaleminde kâtiplikle devlet işine giren bu adam, yavaş yavaş ilerleyerek sadaret mevkiini ihraz ettiği zaman, artık ihtirası da son haddini bulmuştu... Mey ve Mahbup müptelâsı olan bu Vezir-i Âzam, ahlâk mefhumuna da pek o kadar ehemmiyet vermediğinden, bazen uşaklarının yüzünü kızartacak kadar pervasız hareket ederek müstehcen sahnelerin kahramanı olurdu... Hamit Paşa'nın ikinci meclûbiyeti de paraya idi. Eline para geçirebilmek için daima gözlerini karartıyor, sadece rüşvetle iktifa etmeyerek, elini Yeniçerilerin tahsisatına kadar uzatıyordu. Kendisini sadareten azleden Birinci Abdülhamit, yazdığı hattı hümayunda; Vezir-i Âzam Halil Hamit Paşa, ocaklı kullarının hayatta olanlarının esame hususu ve bazı nahemvar harekât ve sekanatı tab'ı şahaneme halecan verdiğinden azli iktiza etmekle diye kendisinden şikâyet ediyordu.

Abdülhamid'in halacena düçar olmakta hakkı vardı. Harpler ve ihtilâller memleketi harap etmişti. Rus orduları, kudurmuş bir deniz dalgası gibi durup durup hudutlara çarpıyor, her defasında, büyük rahnelere açıyordu. Böyle bir zamanda Yeniçerilerin esamesini silmek onların tahsisatlarını alarak hususî menfaat peşinde gezmek, İstanbul'da bir ihtilâle yol açmak demekti.

Bir akşam sular karardıktan sonra Yeniçeri Ağası, Defterdar Ahmet Nazif Efendi'nin konağına gelerek:

— Ocaklılara verilen dört yüz kesenin, vezir-i âzam tarafından ilga veya tenzil edileceği duyulmuş. Eğer yarın bu para tevzi edilmezse, kızılca kıyamet kopacak. Ne tedbir edelim, demişti...

Defterdar bu havadisi derhal saraya bildirdi. Padişah, heyecan içinde kalarak gece yarısı, Halil Hamit Paşa'dan mührü şerifi istetti. Kaptan-ı Derya, Gazi Hasan Paşa'ya gönderdi ve sabah olmadan evvel sarraflar evlerinden kaldırılarak dükkânlarına getirildi. Dört yüz kese karzen (borç olarak) tedarik edildi. Hemen o gün Yeniçerilere tevzi olunarak bir fesat ve ihtilâlin önüne geçildi.

Fakat... Bu hâdise, Halil Hamit Paşa'nın azli için zahiri bir sebepti... Esasen Birinci Abdülhamit ne zamandan beri onu devirmek için fırsat bekliyordu... Çünkü onu Şehzade Selim'e taraftar biliyordu. Bir gün Paşakapısı'ndaki mecliste, maliye meselesi müzakere olunuyordu. Bazı masrafların ihtisar edilmesi mevzuu bahsolurken, saray masrafı da mevzuu bahsolmuştu. Mecliste bulunanlardan biri:

— Şevketmeap efendimiz bir müddet Bursa'da veyahut Edirne'de ihtiyarı ikamet buyursalar, acaba nasıl olur. Oralar, İstanbul'a nazaran daha ucuzdur, dediği zaman Halil Hamit Paşa:

— Evet... Ama... Efendimiz, zaten ihtiyardır, diye cevap vermiş.

Vezir-i Âzamının bu sözleri de derhal Abdülhamid'e yetiştirilmişti. Abdülhamit bunu işitir işitmez çok müteessir olmuş^e

— Yaaa... Demek ki bizim ölümümüzü bekliyor. Zaten biliyorum. Kendisi Selim taraftarıdır, cevabıyla hislerini söylemişti...

Abdülhamit, o günden beri kalbine hicran olan bu sözlerin intikamını almayı düşünüyor ve onu bütün milletin nazarından düşürecek bir fırsat bekliyordu.

Abdülhamit bu fırsatı elé geçirir geçirmez, Vezir-i Azamın yakasını kolay kolay bırakmadı. Evvelâ, azletti ve sonra da bütün emvalini müsadere ettirdi. Kendisini de Bozcaada'ya gönderdi. Padişah ihtimal ki bu kadarla iktifa edecekti. Lâkin Hamit Paşa'dan vaktiyle fenalık görenler, onun için bu cezaları kâfi görmediler. Padişaha müracaat ederek:

— Bu adam lâıykıyla tedip olunmadığı halde artık mücazat kalktı deyi herkesten havf ve haşyet zail olur, diye âdetâ katlini istediler...

Kimbilir, belki Abdülhamit de kalbindeki kin ve gayzı, onun kanallarıyla söndürmek istiyordu. Derhal evvelâ bir haseki ve sonra da yeni sadrazamın dairesinde cesareti müfrite ile meşhur olan Kara Kethüdazade Kara Ali Ağa Bozcaada'ya gönderildi. 1200 senesi cemaziyelâhîrinin 12 inci günü Halil Hamit Paşa boğdurularak kafası kesildi. Bu kesik başı İstanbul'a getirilerek Bab-ı Hümayun önündeki sanki ibrete vazedildi. (31 Mart 1785)

ŞERİF HASAN PAŞA

(16 Nisan 1790)

Serdengeçti Ağa lâkabıyla hayata atılan ve Rus hudutlarında yaptığı cesurate akınlarla şöhret bulan Şerif Hasan Paşa, Rusçuk'lu idi. Hayatı mütemadiyen harplerde ve bir aralık ta açıkta kalarak bazı dostlarının muavenetiyle geçmişti. Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem, Cezayir'li Gazi Hasan Paşa'nın Rus'lar ve Avusturyalılarla harp ettikten sonra Şumnu kışla-

larına çekilerek sulh müzakeratına girdiği zaman hastalıktan vefat etmesi üzerine, kahramanlığını takdir edenlerin tavsiyesi üzerine birdenbire sadrazam ve serdar-ı ekrem olmuş, muharip ordular arasında tanzim edilen protokolu o mühürlemişti.

Alman'lar, sulh aktedilmesini istemiyorlar ve hükümeti harbe devam teşvik ediyorlardı. Halbuki ordu, harp edecek vaziyette değildi. Erzak ve mühimmat yoktu. Taburların mevcudu noksandı... Mamafih, o esnada Avusturyalılarla uzun bir mütareke yapıldığı için bütün kuvveti toplayarak Rus'ların üzerine yüklenmek mümkündü. Padişah, Üçüncü Selim de bunu istiyor; Şerif Hasan Paşa'yı betaetle itham ve katil ile tehdit ediyordu... Halbuki Paşa, saray ve ihtiras entrikalarından bihaber, hayatını bütün askerlikte ve saf muhitlerde geçiren bir adam olduğu halde mütemadiyen ordunun ihtiyacından bahseyliyor, para ve asker istiyordu.

Rakipleri, nihayet onun başına da lâzım gelen çorabı örmüşler, Rus İmparatoriçesi Katerina tarafından mütareke teklifi zımında gelen murahhası, Paşa'ya, rüşvet teklifi için gönderilen bir adam şeklinde göstererek, bir müddet evvel hil'atler, nameler, murassa hançerlerle taltif edilen Hüseyin Paşa hakkında teveccühü şahaneyi külliye tagyir etmişler; hele, Paşa'nın isyan ettiğine dair İstanbul'da çıkarılan şayia ile bu masum kumandanın istikbal ve hayatının büsbütün sönmesini tesir eylemişlerdi.

Menzillerde at değiştire değiştire bitap bir halde Şumnu'ya vâsıl olan Mirahoru Sani Hüseyin Ağa, vezir kethüdasını bir tarafa çekmiş, gizlice konuşuyor, İstanbul'dan getirdiği iki hatt-ı hümayunu okutuyordu. Bunlardan biri, Şerif Hüseyin Paşa'ya verilecekti. Başbaşa müzarekeden sonra, götürüp bu hattı vezire verdiler. Diğeri mahremdi. Bu, vezir kethüdasında kaldı.

Hüseyin Paşa'ya verilen bu hatt-ı hümayunda mührü şerifi derhal Mirahor Hüseyin Ağa'ya teslim ederek Sofya'ya hareketi irade olunuyordu. Hüseyin Paşa, emre muti, namuslu bir asker sıfatıyla, derhal mührü vererek Sofya istikametine doğru hareket etti... Paşa, henüz ilk merhalede Şumnu âyanından bir zatın konağına misafir edilmişti. Yorgun ve müteessirdi. Yatsı namazını kıldıktan sonra yatmış, derhal uyuya kalmıştı... Bu esnada vezir kethüdası ile mirahor başbaşa vermiş, paşayı nasıl öldüreceklerini müzakere ediyorlardı. Çünkü kethüdaya yazılan mahrem emirnamede paşanın bir üslûbu hakimane ile idamı emrolunuyordu. Paşa, kolay kolay cellâda teslim olacak, cılız bir ip parçasına mütevekkilâne boynunu uzatacak bir adam değildi. Buna binaen bu ölüm ona hissettilmeden, anî bir şekilde yapılmak lâzım geliyordu.

• • •

Hüseyin Paşa uyur uyumaz, akşamdan aralık bırakılan pencere kepenklerinden biri yavaş yavaş açıldı. Mirahorun adamlarından biri, pencereden bir hayal gibi içeri kayd. Elindeki geniş ağızlı piştavı ileri tutarak yatağa yaklaştı. Zavallı Hüseyin Paşa, her şeyden gafil ve bihaber, rüyasında kim bilir neler görerek, sakın bir halde uyuyordu. Birdenbire piştavın çakmağı çaktı. Müthiş bir taraka odanın tavan ve duvarlarını sarstı. Vezir-i Azam Şerif Hüseyin Paşa'nın talih-siz başı, ceviz kadar büyük bir kurşunla parçalanmıştı... Senelerce harp meydanlarında düşman kurşunlarına mukavemet eden bu talih-siz baş, nihayet bir vatandaş eliyle parçalandıktan sonra keskin bir ustura ile kesildi. Kemikleri yarı dağılmış bir halde İstanbul'a getirildi. Padişaha gönderildikten sonra defnedildi. (15 Şubat 1791)

BENDER'LI ALİ PAŞA

(28 Mart 1821)

İkinci Mahmut devrinde, Osmanlı ülkesine hükümlan olan iki hükümdar vardı. Biri saltanatın hakikî varis ve sahibi olan İkinci Mahmut, diğeri de müsteşarı saltanat ünvanını alan Nişancı Hâlet Efendi idi. Hâlet Efendi, devletin dördüncü, beşinci sınıf bir memuriyet ünvanını taşımakla beraber, âdeta taçsız ve tahtsız bir sultan gibi yaşıyordu. Müstesna bir zekâyâ malik olan bu adam, devletin dahilî ve haricî siyasetini o kadar kavramış ve sonra da İkinci Mahmut ile Valide Sultan'ın mizaç ve efkârını o derece anlamıştı ki, ona danışmadan hiçbir işin görölmek ihtimali yoktu. Hâlet Efendinin şahsî programı şundan ibaretti. Yeniçerileri elde etmek. Padişahı bunlarla daimî bir tehdit altında bulundurmak. Ve sonra da, Rum'lara karşı himayekâr bir vaziyet almak. Onlardan çekilecek paralarla Yeniçerilere sık sık gizli bahşişler verilerek bunları altın bir zincirle kendine bağlamak... Bu hususta Valide Nakşidil Sultan da Hâlet Efendi ile beraberdi.

Sadrazam Seyit Ali Paşa, Hâlet Efendi'nin bu siyasetine aykırı bir meslek takip ettiğİ için azledilmiş, yerine sabık Çıldır Valisi Bender'li Ali Paşa geçirilmişti... Ali Paşa, ümmî bir adamdı. Fakat buna mukabil cesareti, dürüstlüğü ve hüsnü niyeti vardı. Hâlet Efendi'nin ne kadar sakim bir siyaset takip ettiğini biliyor, Rum'lara bu kadar yüz verildiğİ takdirde, akibetin nereye sürükleneceğini de kestiriyordu. Hâlet Efendi, Ali Paşa'nun ümmîliğinden istifade ederek onu bütün maksatlarına âlet etmek istemişti. Fakat, idare mevkiine ayak basar basmaz, memleketin âtisini tehdit eden Rum komitacılarına karşı tertibat almaya başlayınca, Hâlet Efendi ne dere-

cede yanıldığını hissetmişti... Yeni sadrazam, Rum komitacılarının en büyük rüesasından Divan-ı Hümayun tercümanı Kostaki Bey ile Derya tercümanı, Hançerlizade Mihalâki ve Yorgaki, Mavrakordato'yu bir çırpıda idam edivermekle Mora, Ağrıboz ve bütün o havalideki isyanları bastırmaya çalışıyor... Mora'da isyan eden Rum'larla muhabere ettiği tahakkuk eden İstanbul Rum Patriğini yakalattırıyor, bir paskalya günü, patrikhanenin orta kapısına büyük çiviler çaktırarak patriği bu çivilere astırıyordu. Bu kapı alâmeti matem olmak üzere o günden sonra bir daha açılmamıştır. Yalnız, Umumî Harbin meş'um mütarekesinden sonra, İstanbul'u işgale gelen Mareşal Franşe Despre'nin patrikhaneyi ziyarete gittiği gün, ancak onun şerefine olarak açılmış ve tekrar kapanmıştır. Patriğin naşı, kapıdaki çivilerde asılmış sallanıyor, aradan üç gün geçtiği halde ona hiç kimse takarrüp etmek istemiyor. Kıpti cellâtlar bile, bu tefessüh etmiş cesede el sürmekten çekiniyorlardı. Nihayet, birkaç Yahudi'ye emir verildi. Patriğin ölüsü, asılı olduğu yerden indirildi. Karnı yarıldı. Ağır bir taş bağlandı. Bir ateş kayığına konularak Kızkulesi açığında denize atıldı... Kayseri, Edremit ve Trabza Rum metropolitlerinin muharebe evrakı yakalandı. Komitacılık yüzünden Türk ve Rum binlerce adamın canına kıyan, her iki unsuru birbirine katarak sakin yurtlara rahat ve huzur bırakmayan bu, Allah adamları da Parmakkapı'da Balıkpazarı'nda, Kaşıkcılar Hanının kapısı önünde birer birer asıldı. Ve gene bu cümleden olarak eski Rum Patriği Kıryos ile kocabaşı ve tüccarlarından fesatta iştirakleri müdellelen sabit olan yirmi üç kişi, de aym cezaya uğramaktan kurtulamadı.

Fakat... Bu fesadın en büyük başı olan Hâlet Efendi, yaşıyordu. Rum'lara karşı gösterdiği himayekâr hareketle onları şımartan, tedip kuvvetlerini mahirane manevralarla dur-

durarak gayeleri uğrunda her şeyi göze alan komitacılara, binlerce Türk ve müslümanı öldürtmeye sebep olan bu adam, gene haşmet ve saltanatıyla yaşıyor, el altından bu fesat ateşinin sönmemesine çalışıyordu... Bunu, Vezir-i Âzam Ali Paşa da hissediyor ve önüne gelen yerde, pervasızca Hâlet Efendi aleyhindeki fikirlerini söylüyordu.

Bir gün, Mora meselesi hakkında mühim bir meclisi meşveret aktedilmişti. Bu mecliste, Hâlet Efendi de bulunuyordu. Ali Paşa, büyük bir celâdet göstererek:

— Ben, bu meseleyi kökünden koparıp atmanın çaresini biliyorum. O da yakında husul bulacaktır, der demez, Hâlet Efendi'nin bütün vücudu ürperdi, dudakları titredi.

Bu sözlerin Padişah tarafından mülhem olduğunu zannetti. Fakat, Ali Paşa'nın şahsî düşüncesi olduğunu anlar anlamaz müsterih oldu. Hemen İkinci Mahmud'a koşarak Vezir-i Âzam aleyhinde birçok ifsatta bulundu.

Bu hâdiseden birkaç gün sonra, İkinci Mahmut Vezir-i Âzamla konuşuyordu. Dahilî ve haricî umura ait bazı meselelerin müzakeresi icra olunuyordu. Ali Paşa, bütün bu işlerin düzelmesi için gerek makamı saltanat ve gerek makamı sadaretin tam bir istiklâle malik olmasını ileri sürerek Hâlet Efendi aleyhinde bulundu. Ve:

- Bu adam izale olunmadıkça size rahat ve huzur, bize de müstakilen idare-i umur mümkün değildir, diyerek en son fikrini ortaya koydu.

Bunu, İkinci Mahmut da biliyordu. Fakat Yeniçerileri tamamen elde etmiş olan Hâlet Efendi'ye mümaşat etmeye mecburdu. Hattâ, Vezir-i Âzamla olan bu müşavereden Hâlet Efendi'nin haberder olarak Yeniçerileri birdenbire ayaklandıracığından korktu. Paşa gittikten sonra Hâlet Efendi'yi celbetti. Vezir-i Âzamın söylediklerini ona söyledi.

Hâlet Efendi, Padişahın bu adice dedikodusunun esbabını derhal anladı. Onu tam bu zayıf zamanında en ince hislerinden yakaladı:

— Şevketlûm... Zannediyor musunuz ki, Ali Paşa bu sözleri sureti haktan söyler. Bu adam benden evvel sizin düşmanınızdır. Daha sadaret mevkiine geçeli on gün olmuştur. Bu müddet zarfında haklı haksız nice canlara kıydı. Makamınıza birçok düşmanlar ve bedbahtlar kazandırdı. Hem, etvarına bakın bir kere. Huzuru şahenenize bile ne rütbe levendane ve küstahane girer... Yegâne maksadı, benim gibi sadık bir kulunuzu ortadan kaldırıp makamınıza musallat olmaktır. Benim bu adama emniyetim kalmamıştır. Günün birinde bana bir suikast etmesi ihtimali vardır. Müsaade buyurun da ben ahir bir diyara gideyim. Bu adam sağ oldukça gurbeti ihtiyar edeyim

Diye tehditlerle malâmal bir teessür gösterdi. İkinci Mahmut, Hâlet Efendi'nin bu sözlerinden fena halde ürktü. Çünkü onun kısa bir işaretiyle Yeniçerilerin derhal sarayı ihata ediverceklerini çok iyi biliyordu. Hâlet Efendi'yi teskin etmek ve onun yüzünden gelecek felâketin önüne geçmek için derhal ellerini çırparak kapıya seslendi:

— Gel buraya... Kim var orada...

İçeri girenlere emir verdi:

- Çabuk Ali Paşa'yı bir suretle saraya celbedin. Orta kapıya geldikte mührü hümayunu elinden alarak Balık-hane'ye indirin.

• • •

Ali paşa, her şeyden gafil ve bihaber, belki de Padişahın, Hâlet Efendi'nin katli hakkında kendisine ferman vereceğin-

den ümitvar olarak saraya koştu. Fakat, iki kapının arasında karşısına Bostancıbaşı dikilir dikilmez derhal durdu.

Devletlûm... Nasip bu kadarmış. Mührü şerifi veriniz. Ve Balıkhane'ye teşrif ediniz...

Bostancıbaşının bu sözleri, cesur Vezir-i Âzamı titretti. Lâkin itidalini bozmayarak sekinetle mührü verdi ve aslanhanenin yanındaki Yokuştan aşağı inerek Balıkhane'ye girdi. Şimdi orada, nice vezirlerin gelip geçtikleri o mermer odada, kendisine takdim olunacak şerbeti bekliyordu... Bu odaya girenlere kırmızı şerbet ikram edilirse, idam edileceklerine; beyaz şerbet takdim edilirse, sadece sürüleceklerine delâlet ederdi. Ali Paşa'ya, gümüş bir tepsi içinde, billûr kâse ile beyaz bir şerbet sunuldu. O zaman Ali Paşa, geniş bir nefes alarak sordu:

— Nereye nefyimiz ferman buyuruldu.

Karşısında duran Bostancıbaşı cevap verdi:

— Devletlûm, Kıbrıs'a azimetiniz ferman buyuruldu. Gemi hazır.

• • •

Ali Paşa, Kıbrıs'a vâsıl olur olmaz, arkasından da katil fermanı yetiştirdi. Osmanlı Padişahlarının gazabıyla idam olunan vezir-i âzamların sonuncusu olan Ali Paşa, cellât elinde can verirken, İkinci Mahmut ile olan mükâlemeyi hatırladı. Bu iki yüzlü ve sefil ruhlu Padişahın, Hâlet Efendi'ye karşı gösterdiği zaafı anladı, ölüm karşısında titreyen dudaklarının arasından, şu sözleri mırıldandı:

— Kabahat bizde oldu. Hâlet'in katlini evvelâ icra edip badehu Padişaha arzetsmeli idik. Bu fırsatı kaybettik. Ne ise... Hasbinallah ve nimel'vekil... (30 Nisan 1821)

• • •

Takriben altı asır kadar yaşayan Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatına hâkim olan Padişahların vekâleti mutlakalarını haiz bulunan vezir-i âzamlardan gazaba uğrayarak idam olunanlar bunlardan ibarettir... Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümü, filhakika İkinci Mahmut'u memnun etmiş ise de, bu ölüm onun emriyle olmadığı için, onu bu zümreye ithal etmedik.

Yazdığımız vezir-i âzamlar, şüphesizdir ki, Osmanlı tarihinin en dikkate şayan birer şahsiyetleridir. Bunlardan bazıları tamamen masum ve mazlûm olarak can verdikleri gibi, bazıları da ölümü cidden hak etmişlerdir. Fakat herhangi şekilde olursa olsun, bu adamların feci akıbetleri, birer levhai ibrettir... Bu ibret levhalarını birer birer gözden geçirirken, birçok hakikatlerle karşılaşırız... Hayat ve ikbalin faniliğini bir daha düşünerek:

— İşte, kudurmuş hain ihtirasların meş'um neticeleri...
Demeye mecbur oluyoruz.

